الاسلام

جاوید احمد غامدي

الاسلام

ژباړن :

شهید مولانا عبد الغفور پېروز

المورد

د علم او څېړنې اداره

ټول حقوق خوندي دي

خپرندوی: المورد

لومړی چاپ: ۲۰۱۸

بیه:

ISBN : 978-969-681-014-8

Address: Post Box ۱۵۸۵, Lahore Pakistan.

Website: www.al-mawrid.org

Email: info@al-mawrid.org, info@brain.net.pk

فهرست

حق دین 9

ــ الحکمة ــ

ایمانیات 21 ـــــــ اخلاقیات 54

ــ الکتاب ــ

د عباداتو قانون 83 ــ د ټولنې قانون 114

د سیاست قانون 138 ــ مالي قانون 142 ــ د دعوت قانون 150

د جهاد قانون 157 ــ حدود او تعزیرات 163

خوراک او څښاک 171 ــ رواجونه او اداب 174

قسم او د هغه کفاره 176

سریزه

د الله په نزد دین صرف اسلام دی، ما چي دا دین په څه ډول درک کړی په خپل کتاب میزان کي مي بیان کړی دی. دا کتاب د هماغه لنډیز دی او دلته د همدې کتاب مضامین له علمي بحثونو او دلایلو پرته په ساده طریقه بیان شوي دي.

د دین د بیان او تشریح په لړ کي چي تر دې مهاله څه بیان شوي یا لیکل شوي هغه د امام امین احسن اصلاحي د برکتناکې روزنې نتیجه ده، له همدې کبله د نورو ټولو کتابونو په څېر زما دا کتاب هم د ده په نوم دی:

طبع تو داد سرخط مشق سخن بما
گویي برات نور ز خاور گرفته ایم

جاوید

المورد، لاهور

۲۵/ دسمبر/ ۲۰۰۷

بسم الله الرحمن الرحیم

مقدمه

حق دين

دين د الله هغه هدايت دی چي اول يې د انسان په فطرت کي ځای پر ځای کړی او تر هغه وروسته يې له ټولو ضروري تفصيلاتو سره انسانانو ته د خپلو رسولانو په واسطه رسولی دی. د دې سلسلې اخيري پيغمبر محمد صلی الله عليه وسلم دی، له همدې وجې نور د دين يوازينی ماخذ د رسول الله لوړ شخصيت دی او اوس هماغه شی دين دی چي رسول الله په خپل قول، فعل، تقرير او تصويب * دين بللی وي.

له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه دا دين د ده د صحابه وو په اجماع ** او قولي و عملي تواتر *** را نقل شو چي تر موږ پوري په دې دوو شکلونو را رسېدلی دی:

۱) قرآن کريم ۲) سنت

قرآن کريم هغه کتاب دی چي الله پر خپل اخيري پيغمبر محمد صلی الله عليه وسلم نازل کړی او له خپل نزول څخه وروسته تر نن د

* د دې معنا دا ده چي يو شی د دين په ډول د ده مخته شوی وي او ده ور څخه منعه نه وي کړې.

** يعني له څه اختلاف پرته په مکمل اتفاق سره.

*** يعني له څه پرې کېدو پرته نسل پر نسل د زده کړې، ليکنې، بيان او عمل په وسيله.

مسلمانانو په منځ کي د هغوی له خوا په دې صراحت سره موجود دی چي همدا کتاب پر محمد صلی الله علیه وسلم نازل شوی وو او د ده صحابه وو په خپله اجماع او قولي تواتر له پوره ساتنې سره بې له هر ډول بدلېدو دنیا ته رسولی دی.

سنت د ابراهیمي دین هغه سلسله ده چي رسول الله صلی الله علیه وسلم تر نوي والي او اصلاح وروسته * او په هغې کي له یو څه زیاتونو سره خپلو پیروانو ته د دین په ډول ور پرېښې دي.

د هغه او قرآن ثبوت یو رقم دی. څرنګه چي قرآن کریم د صحابه وو په اجماع او قولي تواتر را رسېدلی، سنت هم هغسي د دوی په اجماع او عملي تواتر را رسېدلي دي او د قرآن په شان هر وخت د مسلمانانو په اجماع ثابتېږي.

که د دې دین حقیقت په یوه لفظ کي بیان شي نو د قرآن په وینا د الله عبادت دی، چي معنا یې ده عاجزي او خاکساري. که له دې شي سره د الله سمه پېژندنه یو ځای شي نو له ډېري مینې او ویرې سره د الله په مخ کي تر اخیري اندازې د سر ټیټولو شکل غوره کوي چي دا په حقیقت کي یو باطني حالت دی. پر الله توکل، هغه ته تسلیمېدل او رضا د دې حالت باطني شکلونه دي. د انسان په ظاهري وجود کي دا

* یعني څه چي ختم شوي وو د هغو تر تازه کولو او په څه کي چي غلطي وه د هغې تر سمولو وروسته.

شیان د عبادت په شکل یعني رکوع، سجده، حمد و تسبیح، دعا، زاریو او نذر په شکل ښکاره کېږي. څرنګه چي انسان په دې دنیا کي خپل یو وجود لري په همدې وجه دا له خپل ظهور څخه مخته ځي او د انسان له دې عملي وجود سره تعلق پیدا کوي چي له عبادت سره اطاعت هم یو ځای کېږي او په دې وخت کي له انسان څخه غواړي چي په ظاهر او باطن دواړو کي د خدای بندګي وکړي.

د الله او بنده تر منځ د عبد او معبود د دې تعلق لپاره چي کله دا عبادت خپل اساسات ټاکي، مراسم معلومېږي او په دنیا کي د دې تعلق د غوښتنو پوره کولو لپاره حدود او قیود ټاکي نو د قرآن په ژبه ور څخه په دین تعبیر کېږي. الله چي د خپلو رسولانو په واسطه انسانانو ته د دې کوم شکل بیان کړی قرآن هغه دین الحق بولي او په دې باره کي ورته هدایت کوي چي هغه په سمه طریقه او خپل ټول ژوند کي عملي کړي او هیڅ اختلاف پکي ونه کړي. د خدای په دې دین کي چي د همدې عبادت لپاره د ایمان او اخلاقو کوم اساسات بیان شوي قرآن هغه الحکمت او مراسم و طریقې یې الکتاب بولي. د دې لپاره یو بل لفظ شریعت هم دی او هغه معنا لري چي موږ یې د قانون په لفظ بیانوو.

الحکمت همېشه یو دی مګر شریعت په انساني تمدن کي د بدلیدو او تغییر له وجې همیشه مختلف پاتي شوی. د اسماني کتابونو له مطالعې معلومېږي چي په تورات کي تر ډېره شریعت او په

انجيل کي حکمت بيان شوی دی. زبور د همدې حکمت لپاره د الله د لويـــوالي راز دی او قـــرآن د دې دواړو لپـــاره ديـــوه جـــامع کتـــاب او وړوونکي او زيري ورکوونکې صحيفې په ډول نازل شوی دی.

د الحکمت لفظ چې د کومو مسايلو لپاره انتخاب شوی هغه په عمومي ډول دوه قسمه دي يو د ايمان مسايل او بل د اخلاقو.

په الکتاب کي چي کوم مسايل بيان شوي هغه دادي:

١) د عباداتو قـانون ٢) د ټـولنې قـانون ٣) د سياسـت قـانون ۴) مـالي قـانون ۵) د دعـوت قـانون ۶) د جهـاد قـانون ٧) حـدود او تعزيـرات ٨) خـوراک او څښـاک ٩) مراسـم او اداب ١٠) قسـم او د هغه کفاره

همـدا ټـول ديـن دی او د خـدای کـوم پيغمبـر چـي لـه دې ديـن سـره راغلی هغه ته نبي ويل کېږي، له قرآن څخه ښکاري چي په دوی کي ځينو له نبوت سره د رسالت وظيفه هم درلوده.

نبوت دادی چي پـه انسانانو کـي يـو چـا تـه د خـدای لـه خـوا وحـې وشي، دی يې خلګو ته بيان کړي، منونکو ته يې په قيامت کي د ښه انجام خبر ورکړي او نه منونکي يې له بد انجام څخه ووېروي، قرآن همدې ته انذار او بشارت وايي.

رسالت دادی چي يو نبي د خپل قوم لپاره د خدای د داسي قضـا پـه ډول راشي چي که يې هغوی دروغجن وبولي نو د دوی په اړه بـه پـه همدې دنيـا کي د خدای فيصله پرې نافذېږي او حق به عملا غلبه پيدا کوي.

د دې شکل داسي وي چي الله تعالی خپل رسولان د جزا او سزا د شودلو لپاره انتخابوي او بیا تر قیامت وړاندي د دوی په وسیله په همدې دنیا کي یو وړوکی قیامت راولي. دوی ته ویل کېږي چي که له خدای سره پر خپله کړې وعده ټینګ پاتي شي نو جزا به یې ورکړي او که مخالفت وکړي نو په همدې دنیا کي به یې سزا ووینې. نتیجه یې دا وي چي د هغوی وجود د خلګو لپاره د خدای یوه نښه ګرزي او ګواکي خدای له دوی سره پر ځمکه ګرزي را ګرزي او د عدالت په کولو یې ښاري. له دې سره یو ځای هغوی ته امر کېږي چي دوی کوم حق په خپلو سترګو لیدلی د هغه تبلیغ وکړي او د الله هدایت له څه کمبوت او زیادت پرته په مکمل باور سره خلګو ته ورسوي. قرآن همدې ته شهادت وایي، دا شهادت چي کله پوره کېږي نو په دنیا او اخرت دواړو کي د الله تعالی د فیصلې بنیاد ګرزي. الله دې رسولانو ته غلبه ورکوي او پر نه منونکو یې خپل عذاب نازلوي.

د شهادت دا مسئولیت پر رسولانو سربیره د ابراهیم علیه السلام اولادې ته هم ورکول شوی، قرآن له همدې وجې دوی د خدای د رسول او خپلو بندګانو تر منځ یو درمیانه تنظیم بللی او ویلي یې دي چي دوی د دې مسئولیت لپاره داسي انتخاب شوي دي لکه څرنګه چي الله په انسانانو کي ځیني کسان د نبوت او رسالت لپاره انتخابوي.

الله عموما خپلو نبیانو او رسولانو ته کتابونه هم ورکړي دي، په قرآن کي د هغو د نازلیدو مقصد دا بیان شوی چي د حق او باطل تر منځ

يو ميزان شي چي د هغو په واسطه خلک د خپلو اختلافاتو فيصله وکړي او د حق په معامله کي انصاف عملي کړي.

د نبوت او رسالت دا سلسله له ادم عليه السلام څخه شروع او پر محمد صلى الله عليه وسلم ختمه شوې ده، د ده تر وفات وروسته د وحې او الهام دروازه د تل لپاره بنده شوې او نبوت ختم شوى دى. نور به پر دين د خلکو د ټينګ ساتلو لپاره د تبليغ مسئوليت تر قيامته د دې امت علماء ترسره کوي.

د دې دين نوم اسلام دى او د هغه په هکله الله په خپل کتاب کي ويلي چي هيڅکله به له خلکو څخه له دې پرته بل دين ونه مني. د اسلام لفظ چي په څه ډول د ټول دين لپاره استعمالېږي همدارنګه ځيني وختونه د دين ظاهر هم په اسلام سره يادېږي، د خپل ظاهر له مخې د دې پنځو شيانو نوم دى:

١) د دې شاهدي ورکول چي له الله پرته بل معبود نه شته او محمد صلى الله عليه وسلم د هغه رسول دى. ٢) د لمانځه کول ٣) د زکات ورکول ٤) د رمضان روژې نيول ٥) د بيت الله حج کول.

د دين باطن ايمان دى، په قرآن کي چي د هغه کوم بيان شوى د هغه له مخې دا هم د دې پنځو شيانو نوم دى: ١) پر الله ايمان ٢) پر ملايکو ايمان ٣) پر نبيانو ايمان ٤) پر کتابو ايمان ٥) پر اخرت ايمان.

ایمان چې کله په سم ډول زړه ته کښته شي او هلته ښه ځای ونیسي نو له خپل وجود څخه دوه شیان غواړي یو نېک عمل، دویم د حق او صبر وصیت.

له نېک عمل څخه مراد هر هغه کار دی چې د ښو اخلاقو په نتیجه کې را پیدا کېږي، د دې ټول اساسات په عقل او فطرت کې ثابت دي او د خدای شریعت انسانانو ته د همدې عمل لارښوونه کوي. د حق او صبر وصیت په خپل شاوخوا کې یو بل ته د حق او پر حق د ټینګېدو نصیحت کول دي، قرآن یې امر بالمعروف او نهی عن المنکر هم بولي یعنې کوم شیان چې د عقل او فطرت له مخې ښه وي په خپل شاوخوا کې یې خلکو ته د کولو نصیحت وشي او څه چې بد وي له هغو راوګرزول شي. په عامو حالاتو کې د ایمان غوښتنې همدا دي، مګر انسان چې په کومه دنیا کې اوسېږي او هلته پر ده کوم حالات راتلای شي نو پر دې سربېره درې نورې تقاضاوې هم پیدا کېږي: یو هجرت، بل نصرت، بل د انصاف کول.

که مومن بنده په کوم ځای کې د خپل رب عبادت نه شي کولای او د دین له وجې زورول کېږي ان خپل اسلام نه شي ښکاره کولای، نو د ده ایمان ور څخه غوښتنه کوي چې د هغه ځای په پرېښودو یو داسې ځای ته ولاړ شي چې هلته په ښکاره خپل دین وکړای شي. همدې ته قرآن هجرت وایي او کله چې رسول هجرت ته دعوت

وکړي نو په داسي حالت کي هجرت نه کوونکو ته يې د دوزخ عذاب بيان کړی دی.

همدارنګه که ددين د خپريدو او ساتنې لپاره کوم اقدام اخيستلو ته ضرورت وي نو د ايمان تقاضا داده چي په ځان او مال سره د دين مرسته وشي، قرآن همدې ته د خدای نصرت وايي او دهغه غوښتنه داده چي که کوم وخت د ايمان دا تقاضا موجوده شي نو بايد د مومن بنده لپاره په دنيا کي تر دې بل هيڅ شی محبوب نه وي.

که په دې دنيا کي د انسان احساسات، حسد، ګټې او خواهشات د دين او دنيا په معامله کي د انصاف له لارې دهغه اوښتل وغواړي نو همدا ايمان تقاضا کوي چي بايد مومن بنده نه يوازي پر حق او انصاف ټينګ شي بلکي که د شاهدۍ غوښتنه ترې وکړي نو د خپل سر په بيه يې دا غوښتنه پوره کړي، حق ووايي، حق ته تسليم شي، انصاف وکړي، د انصاف شاهدي ورکړي او په خپله عقيده وعمل کي هيڅکله له انصاف پرته بل شی ونه مني. د دې لپاره قرآن د قيام بالقسط تعبير غوره کړی دی.

په قرآن کي چي د دين کوم مقصد بيان شوی هغه تزکيه ده، معنا يې داده چي د انسان انفرادي او اجتماعي ژوند له بديو پاک شي او فکر و عمل يې اصلاح شي. په قرآن کي دا خبره ډېر ځايونه بيان شوې چي د انسان مقصد د جنت پاچاهي ده او د کاميابۍ دې مقام ته د رسېدو ضمانت د هغو کسانو لپاره دی چي په دې دنيا کي خپل ځان اصلاح

کړي ځکه نو په دين کي اخيري مقصد د ځان اصلاح کول دي، د الله نبيان د همدې لپاره راغلل او ټول دين د همدې مقصد د تر لاسه کولو او دې هدف ته د رسېدو لپاره د انسان د هدايت په مقصد نازل شوی دی.

د دې دين منونکي چي بايد په هغه د عمل لپاره کومه طريقه اختيار کړي هغه احسان دی، د احسان معنا ده يو شی په ښه طريقه عملي کول. شکل يې دادی چي انسان د الله بندګي په داسي طريقه وکړي لکه دی چي يېويني ځکه که دی الله نه ويني نو الله خو دیويني.

اوله حصه

–الحكمة –

(۱)

ایمانیات

ایمان یو دیني لفظ دی، که یو شی د زړه له پوره باور سره ومنل شي نو ایمان بلل کېږي چي اصل یې پر خدای ایمان دی. که انسان خپل پروردګار په داسي ډول ومني چي د منلو او رضا په اخیري درجه خپل زړه او دماغ هغه ته وسپاري نو د قرآن په وینا هغه مومن دی. د ایمان د همدې حقیقت له وجې قرآن غوښتنه کوي چي باید د انسان قول او عمل هم پر دې شاهد وي ځکه نو هره نېکي د ایمان خاصه او د مومنانو لازمي صفت بولي.

په دې کي شک نه شته چي د قانون له مخې هر هغه څوک مومن دی چي په ژبه د اسلام اقرار کوي، د هغه دا ایمان کم او زیات هم نه شي بلل کېدای مګر تر کومه ځایه چي په حقیقي ایمان پوري تعلق لري نو هغه هیڅکله یو وچ شی نه دی. د الله په ذکر، د هغه د ایاتونو په تلاوت او په خپل وجود و شاخوا کي د هغه د علامو په لیدو زیاتېږي، قرآن دغه ایمان د یوې داسي ونې په شان بللی چي ریښې یې د ځمکې بېخ ته رسېدلې وي او ښاخونه یې پورته په هوا کي غوړېدلي وي.

د ایمان کمبوت هم داسي دی، که انسان د خپل ښه علم او نېک عمل په واسطه د هغه د زیاتېدو پر ځای د ایمان د تقاضاوو مخالفت

شروع کړي نو بیا کمېږي، بلکې په ځینو حالاتو کې بېخي ختمېږي.

له دې معلومه شوه چې ایمان او عمل دواړه سره لازم دي، په همدې وجه چې په څه ډول له ایمان سره عمل ضروري دی همدغسې له عمل سره ایمان هم ضروري دی. قرآن هر ځای د نجات لپاره ایمان اول شرط بللی دی، ایمان د دې پنځو شیانو نوم دی: ۱) پر الله ایمان ۲) پر ملایکو ایمان ۳) پر نبیانو ایمان ۴) پر کتابو ایمان ۵) پر اخرت ایمان.

پر الله تعالی ایمان

الله تعالی د هغه ذات نوم دی چې د ځمکې، اسمان او ټولو مخلوقاتو خالق دی. دا نوم له اوله سره د دنیا د رب لپاره خاص شوی دی، تر رسول الله مخکې د جاهلیت عربو هم په همدې معنا کاراوی. په عربو کې چې د ابراهیمي دین کوم شیان دوی ته په میراث ور پاتې وو دا لفظ هم له هغو څخه دی.

د دې ذات د منلو اقرار یو داسې شی دی چې له ازله د انسان په فطرت کې اخښل شوی دی، د قرآن وینا ده چې دا معامله د یوې وعدې او معاهدې په شکل وشوه. قرآن کریم دا وعده د یوې تیرې شوې پېښې په ډول بیانوي، انسان دنیا ته د امتحان لپاره را لېږل شوی دی ځکه نو هغه پېښه د ده له حافظې څخه ایستل شوې مګر حقیقت یې د ده پر زړه لیکل شوی او په دماغ کې یې موجود دی چې هیڅ شی یې

ختمولای نه شي. که په شاوخوا کي کوم شی مانع نه وي او انسان ته هغه وعده وریاده شي نو د هغې خوا ته داسي په منډه ورځي لکه ماشوم خپلې مور ته. سره له دې چي ده هیڅکله ځان د مور له نس څخه پر راوتلو نه دی لیدلی او په داسي یقین سره منډه ور وهي لکه له پخوا چي یې پېژني، دی پوهېږي چي د خدای د منلو دا اقرار د ده په فطرت کي د هغې غوښتنې ځواب دی چي په ده کي دننه موجوده ده. کله چي ده هغه پیدا کړ نو د ده د باطن ټولو تقاضاوو هم د خپل ځان لپاره ځای وموند، قرآن کریم وایي چي د انساني نفس دا شاهدي داسي یقیني ده چي تر کومه ځایه د الله په ربوبیت پوري تعلق لري هر سړی به صرف د همدې شاهدۍ له وجې د الله په حضور کي ځواب ورکوي.

د انسان باطن ته له دې هدایت سره دا استعداد هم ورکول شوی چي دی په خپلو ظاهري حواسو څه ویني، اوري او احساسوي یې له هغو څخه ځیني داسي شیان زده کړي چي په حواسو نه معلومېږي چي یو ساده مثال یې د جاذبې قانون (Law of gravitation) دی. کله چي مڼه یا سیب له ونې راجلا شي نو پر ځمکه لوېږي، که ډېره له ځمکې پورته کوو نو طاقت ته ضرورت لري. له زینو څخه تر را کښته کېدو پر هغو ختل سخت وي او سپوږمۍ و ستوري په اسمان کي حرکت کوي. انسان له پېړیو دا شیان لیدل، ان نیوټن یوه ورځ په دې پوه شو چي دا هر څه د جاذبې د قانون کارنامه ده، دا قانون په خپله

نه ليدل كېږي مګر نن يې ټوله دنيا د يوه ساينسي په حقيقت په ډول مني ځكه چي دانظريه له ټولو معلومو حقايقو سره مناسبه ده. په دې سره د ټولو ليدل كېدونكو شيانو توجيه كېږي او تر اوسه بله كومه داسي نظريه نه شته چي له حقايقو سره دومره مناسبه وي.

ښكاره ده چي دا له احساس كېدونكو شيانو څخه د يوه نه احساس كېدونكي شي معلومول دي، كله چي انسان د خپل دې استعداد په كارولو شاوخوا غور پېدلي كاينات مطالعه كوي نو د هغه دا مطالعه هم د ده په باطن كي د دې پټ حقيقت شاهدي وركوي. دى ويني چي د دې دنيا هر شى د ښايسته تخليق يوه معجزه ده، هر څه يو ډېر لوى مقصد لري او بېخي ډېر پام ورته شوى، حكمت، تدبير، ګټه او حيرانوونكى نظم و ترتيب لري، په هغو كي بې جوړې ميخانيكي او رياضياتي قوانين شته او له دې پرته يې بله توجيه نه شي كېداى چي دا هر څه يو خالق لري او خالق يې كوم ړوند او ګونګ طاقت نه دى بلكي يو نامحدود ذهن دى، ځكه كه طاقت د يوه عليم او حكيم ذات له خوا نه وي نو بايد مطلق مجبوريت وي مګر حقيقت داسي نه دى بلكي په دې كي ډېر مناسبت شته، بې كچې توافق لري او بې جوړې ګټې و عجيب و غريب تغيرات پيدا كوي چي هيڅكله يې كوم ړوند او ګونګ طاقت نه شي پيدا كولاى.

كه څه هم دا شواهد كافي وو مګر پر خلكو د دليل پوره كولو لپاره الله يو بل كار دا وكړ چي انسانيت يې په يو داسي چا را شروع كړ چي د

خـدای خبـرې یـې اوریـدلې وې، د هغـه فرشـتې یـې لیـدلې وې او د مستقیمې لیدنې په شاهدي ورکولو له دنیا څخه ولاړې چې د هغه دا علم نسل پر نسل د ده اولاد ته نقل شي او د خدای تصور د انساني ژوند په هیڅ دور، د ځمکې په هیڅ حصه، هیڅ کلي، هیڅ نسل او نژاد کې هیڅکله نا اشنا ونه ګرزي.

صرف همدومره کیسه نه ده، بلکې دنیا ته د ادم او حوا د اولنیو انسانانو له راليږلو وروسته تر یوې مودې داسې هم کېدل چې که انسان په همدې دنیا کې د خپل ایمان او عمل په قبلیدو او نه قبلیدو ځان خبرول غواړي نو کولای یې شي.

دا ګواکې په هغه زمانه کې د هر چا لپاره د تجربې او مشاهدې درجې ته د حقیقت رسول وو چې له خپل مور و پلار سره دی هم په دې شاهدي کې شامل شي. د دې شکل دا وو چې خلګو به د خدای حضور ته قرباني وړاندي کوله، بیا به له اسمانه یو اور راغی او د قبلیدو د علامې په ډول به یې هغه وسوځاوه.

له دې څخه معلومه شوه چې د خدای وجود یو ښکاره حقیقت دی چې تصور یې انسانانو ته له خپلو پلرونو ور پاتې دی او نفس و ماده دواړه یې په خپل وجود سره شاهدي ورکوي، مګر د خدای ذات څه ډول دی؟، صفات یې څه دي؟ او هغه طریقې څرنګه دي چې ده د خپل ځان لپاره ټاکلي دي؟ که انسان د خپل رب پېژندنه غواړي نو حتما یې په ذهن کې دا پوښتنې پیدا کېږي او د ایمان لپاره یې پېژندل ضروري

دي. قرآن چي کله پر الله د ایمان غوښتنه کړې نو د دې پوښتنو ځواب یې هم ورکړی دی، دا ځواب څه ډول دی؟ همدلته به یې بیان وکړو.

ذات

د الله د ذات په باره کي قرآن په ښکاره ویلي چي هیڅ ډول د انساني فهم په دایره کي نه شي راتلای ځکه د فهم او درک کوم ذرایع چي دې ذات پیدا کړي هغه یقینا دا ذرایع پیدا کولای او احاطه کولای شي مګر دا ذرایع په هیڅ ډول د هغه چا احاطه نه شي کولای چي په خپله یې پر دوی احاطه کړې ده.

صفات

البته د الله صفات تر یوې اندازې انسان درک کولای شي، ځکه له صفاتو سره ترلي ځیني شیان که څه هم ډېر لږ وي په خپله له انسان سره هم شته. الله موږ ته د خپل علم او فهم، قدرت، ربوبیت او رحمت و حکمت یو څه برخه راکړې ده او هغو ته په کتلو د خدای د صفاتو یو څه تصور تر لاسه کولای شو. له همدې وجې چي کله قرآن وایي: هغه خالق قدیر، رحمان، رحیم، علیم، حکیم، حی، قیوم، اول، اخیر، ظاهر او باطن دی نو په دې سره یقینا د خدای د صفاتو یو تصور تر لاسه کېږي.

د دې صفاتو په فهم کي چي باید کومو شیانو ته پام وشي یو پکي د هغو د ښه والي اړخ دی، ځکه قدرت هغه وخت ښه وي چي رحمت، کرم او عدالت ورسره وي، د غوسې، انتقام او قهر و غضب

موجوديت هم د ظلم او تېري په مقابل کي د صفت وړ دی. رحمت، مغفرت او سخا و کرم هم په خپل ځای کي د ستاینې لایق دي، په قرآن کي له غني سره حمید، له علیم سره حکیم او له عزیز سره د غفور صفات همدا د ښه والي اړخ بیانوي.

له دې سره باید دې ته هم پام وشي چي د الله په هر تصور کي د جلال، جمال او کمال موجودیت ضروري دی ځکه نو د بېلګي په توګه یوازي، بې جوړې او د پناه ځای د کمال صفات دي. پاک، سلامتي درلودونکی او امن ورکول د جمال صفات دي او پاچا، غالب او ډېر زورور د جلال صفات دي، د انسان په زړه کي د جلال صفات د ویرې، تعظیم او صفت احساسات پیدا کوي، د جمال صفات حمد، امید او محبت پیدا کوي، د جلال صفات حواسو ته ډېر ښکاره وي او د جمال صفات عقل و زړه ته نژدې وي، که پروردګار ته پام وکړو نو د جمال د صفاتو غلبه احساسېږي او که انساني نفس ته پام وشي نو د جلال اړخ غالبېږي. انسان په همدې وجه د خدای له ویرې د هغه خوا ته منډه وهي او د ده د جمالي صفاتو په لمن کي د پناه اخیستلو کوشش کوي، کله چي قرآن وایي ټول ښایسته نومونه د ده دي نو د هغه په نزد یې معنا داده چي کوم نوم د خدای جلال، جمال او کمال بیانوي هغه ښه دی او خدای پرې یادېدلای شي.

د الله کامل صفتونه له دې وجې اهمیت لري چي په دې سره یې عظمت معلومېږي، کله چي انسان د هغه سم تصور خپلوي نو په

نتیجه کي یې پر یوه داسي خدای ایمان راوړي چي یوازي بې جوړې او بې مثله دی، د ټولو لپاره پناه ده، د ځمکې او اسمان او هغو تر منځ د هر څه یوازینی مالک دی، په پاچاهي کي یې بل هیڅ شریک نه شته، په قدرت کي هیڅ سیال نه لري، د دنیا هیڅ شی یې له ستر ګو پټ نه دی، د دنیا هیڅ معامله یې له اختیاره نه ده وتلې، هر شی ده ته محتاج دی خو دی هیڅ شي ته احتیاج نه لري، جمادات، نباتات او حیوانات ټول د ده په حضور کي سر پر سجده دي او د ده په تسبیح او تهلیل اخته وي. د ده قدرت پای نه لري، پراختیا یې نامحدوده ده او د کایناتو په هره ذره کي د ده اراده حاکمه ده. دی چي کله هر شی وغواړي له منځه یې وړي او چي کله وغواړي پیدا کوي یې، عزت او ذلت ټول د ده په لاس کي دي، هر څه له منځه ځي، دی به پاتي وي، دی له هر څه جلا دی مګر هر چا ته تر ستوني نژدې، د ده علم او قدرت پر هر څه احاطه کړې ده، دی د زړونو په راز پوهېږي، د ده اراده پر هرې ارادې نافذه ده او حکم یې تر هر حکم لوړ دی. دی له هره عیبه پاک، له هرې بدۍ خلاص او له هر ډول عیب څخه منزه دی.

د کمال په دې صفاتو کي تر ټولو مهم یې د الله توحید دی، قرآن په ډېر تاکید او وضاحت سره د هغه بیان کړی دی ان د دې اسماني کتاب اخیري باب چي د خپل مضمون له مخې پر کوم سورت ختم شوی په هغه کي الله خپل رسول ته ویلي چي د خلګو په مخ کي په

ښکاره دا اعلان وکړي چي الله یو دی، د ټولو تکیه پر ده ده، دی نه د چا پلار دی نه زوی او هیڅ سیال هم نه لري.

د توحید د همدې اهمیت له وجې قرآن اعلان کړی چي له دې پرته د انسان هیڅ عمل نه منل کېږي او له دې پرته د هرې غلطۍ د بخښل کېدو امکان شته، ځکه پر توحید تر ایمان وروسته بنده نه د ګناه پر کولو زړور کېږي او نه یې تر کولو وروسته د توبې و استغفار د توفیق له غوښتلو بې برخې کېدای شي، دی حتما خپل رب ته رجوع کوي او په دې ډول د قیامت تر راتلو مخته د ځان لپاره د بخښنې او مغفرت لیاقت پیدا کوي.

په قرآن کي چي د توحید کوم دلایل راغلي هغه ډېر په زړه پوري او د علم و عقل له اصولو سره برابر دي، دلته صرف همدومره خبره کافي ده چي د خدای په خدایي کي د شریک نیولو لپاره هیڅوک هیڅ دلیل نه لري، قرآن په څو ځایونو کي له خپلو اوریدونکو څخه غوښتنه کړې چي که په عقل او نقل کي د دې لپاره کوم دلیل درلودای شي نو ضرور دي راوړي چي خدای کوم شریک لري او که نه؟ د دې لپاره اصلي شاهدي په خپله د خدای ده او د خدای په شاهدي د خبریدو لپاره یوازینۍ ذریعه د هغه نازل کړي کتابونه او هغه روایات و اثار دي چي د ده له انبیاوو او رسولانو څخه نسل پر نسل انسانانو ته ور پاتي شوي دي. په هغو کي د شرک د تائید لپاره هیڅ شاهدي نه شته.

سنن

الله چي له خپلو بندګانو سره کومه معامله په څه ډول کوي همدې ته په قرآن کي الهي سنت ویل کېږي، الله ویلي چي دا سنن د تغیر وړ نه دي او هیڅکله پکي بدلون نه راځي. د خدای د پېژندنې لپاره چي په څه ډول د هغه د صفاتو علم ضروري دی همدارنګه د دې الهي سننو علم هم ضروري دی، هغه سنن دادي:

۱) امتحان

الله دا دنیا د امتحان لپاره جوړه کړې، د خدای د یوه جهاني قانون له مخې دا امتحان د ټولو انسانانو لپاره دی. د انسان په طبیعت کي چي کوم څه اینښودل شوي هغه په همدې امتحان سره ښکاره کېږي، د نفس رازونه په دې سره خلاصېږي او د علم و عمل درجې له همدې لاري معلومېږي. د قرآن وینا ده چي مرګ او ژوند د همدې لپاره را منځ ته شوي چي د انسانانو رب ووینې څوک بغاوت کوي او څوک د ده له خوښې سره سم ژوند تېروي؟. په دې کي شک نه شته چي الله په هر څه خبر دی، مګر هغه دا قانون جوړ کړی دی چي له خلګو سره به د جزا او سزا معامله صرف د خپل علم پر بنیاد نه کوي، دا امتحان د همدې لپاره دی.

په دې دنیا کي چي پر انسان د رنځ او راحت، غربت او شتمنۍ، سختۍ او خوشالۍ کوم حالات راځي هغه د همدې قانون غوښتنه ده. په دې سره الله خپل بندګان ازمویي او د دوی ښه و بد معلوموي،

دی یو چا ته مال، دولت، عزت او مقام ورکوي چي په دې سره يې د شکر امتحان اخلي او پر يو چا د فقر و مسکنت ازموينه راولي چي د ده صبر معلوم کړي.

۲) هدایت او گمراهي

په دې امتحان کي له انسان څخه غوښتنه شوې ده چي له گمراهي څخه ځان وساتي او د هدايت لار ونيسي، قرآن ويلي چي هدايت د ده په فطرت کي اخښل شوی. د شعور عمر ته تر رسېدو وروسته د ځمکې او اسمان نښې هغه دې اړخ ته متوجې کوي، که انسان د دې هدايت قدر وکړي، گټه ترې واخلي او د خدای پر دې نعمت شکر وباسي نو د هغه سنت دادی چي رڼا به يې ور ډېروي، په ده کي به د نور هدايت طلب پيدا کوي او په نتيجه کي به يې د انبياء عليهم السلام له راوړي هدايت څخه د برخمنېدو توفيق ورکوي.

که انسان له دې فطري هدايت څخه د مخ اړولو فيصله وکړي، له خپله عقله کار وانخلي او په قصدي ډول حق پرېږدي نو دا د قرآن په اصطلاح ظلم او فسق دی او الله هيڅکله ظالم او فاسق ته هدايت نه کوي، بلکي د گمراهۍ په تيارو کي يې سرگردانه پرېږدي.

۳) د وس په اندازه مکلفيت

د انبياء عليهم السلام په واسطه چي انسانانو ته کوم شريعت ورکول شوی په هغه کي الله هيڅکله داسي حکم نه کوي چي د انسان

تر وس پورته وي، د شریعت په ټولو اعمالو کې تل دا قانون موجود دی چې پر خلکو به د دوی تر وس پورته بوج نه اچول کېږي او دوی ته چې هر امر کېږي باید د انسان له فطرت او استعداد سره مناسب وي ځکه نو په شریعت کې پر هېره، خطا او بې ارادې غلطۍ هیڅ سزا نه شته او له خلګو څخه یې غوښتنه صرف داده چې په ظاهر او باطن کې له پوره صداقت او اخلاص سره د هغه احکام عملي کړي، مګر د دې معنا دا نه ده چې که بنده بغاوت وکړي نو هغه وخت هم الله دا ډول کوم تکلیف نه ورکوي. له قرآن څخه ښکاري چې د پوهولو او روزنې، تعذیب، خلګو ته د خپلو بدو اعمالو د نتیجې ور ښودلو او یا د خدای په مقابل کې د هغوی د بې وسۍ ښکارولو لپاره حتما دا ډول مکلفیت ور سپارل کېږي.

۴) عزل و نصب

تر دې مخته چې د امتحان کوم قانون بیان شوی د هغه له مخې چې په څه ډول الله ځیني کسان د صبر او یا شکر د امتحان لپاره انتخابوي همدا ډول قومونه هم انتخابوي، د دې انتخاب په نتیجه کې چې کوم قوم یو وار لوړ مقام تر لاسه کوي نو الله له دوی سره تر هغه وخته خپله معامله نه بدلوي چې دوی د علم او اخلاقو له مخې خپل ځان له ذلت او خواري سره نه وي مخ کړی. دا د خدای نه بدلېدونکی سنت دی او د خپل دې سنت له مخې چې کله د یو قوم په باره کې تر بیا – بیا خبر ورکولو وروسته د هغوی د خوارۍ او ذلت فیصله کوي

نو دا فیصله یې هیڅوک نه شي ردولای او د دنیا هیڅ طاقت هم د خدای په مقابل کې له دې قوم سره مرسته نه شي کولای. د انسانانو ټول تاریخ د قومونو په عزل او نصب کې د دې سنت د موجودیت شاهدي ورکوي.

۵) الهي مرسته

الله چې کله کومې ډلې او یا یو شخص ته خپل یو مسئولیت سپاري او هغوی ته یې د پوره کولو حکم کوي نو له دوی سره کومک هم کوي، دا مسئولیت دعوت هم کېدای شي او جهاد و قتال هم. د دا ډول مسئولیت په پوره کولو کې د مومنانو مرسته الله پر ځان لازمه کړې ده، خو دا مرسته اټکلي نه وي بلکې یو قانون لري چې الله په قر آن کریم کې بیان کړی دی او د ده بندګانو ته دا کومک د همدې قانون مطابق ورکول کېږي.

۶) توبه او استغفار

کله چې انسان ګناه کوي نو د ده لپاره د توبې او استغفار چانس شته، په دې باره کې قانون دادی چې که تر ګناه وروسته سمدستي توبه وباسي نو الله یې حتما بخښي مګر د هغو خلګو توبه هیڅکله نه قبلوي چې ټول ژوند په ګناوو اخته وي او چې کله پوه شي مرګ یې را نژدې شوی نو د توبې توبې الفاظ وایي. همدارنګه په شعوري ډول له حق څخه د هغو منکرینو توبه هم نه قبلوي چې د مرګ تر وخته پر انکار ولاړ وي.

۷) جزا او سزا

تر مرګ وروسته جزا او سزا یو نه بدلېدونکی حقیقت دی، مګر له قرآن کریم څخه معلومېږي چې ځیني وختونه په دې دنیا کې هم وي. د خدای کوم عدالت چې د قیامت په ورځ په کامل ډول را منځ ته کېږي دا د هماغه عدالت یو لومړنی شکل دی، الله تعالی چې یې کوم صورتونه په معلوم ډول بیان کړي هغه دادي:

۱) څوک چې دنیا غواړي او مرګ و ژوند یې د همدې لپاره وي د اخرت هیڅ خیال نه ساتي، ټول ژوند یې په همدې کې تېر شي الله د هغوی بدله په همدې دنیا کې ورکوي او د ټولو کارونو نتیجه هم دلته ور سپارل کېږي.

۲) د رسولانو له خوا د حق تر پوره وضاحت وروسته د هغه پر منکرینو په همدې دنیا کې عذاب راځي او د هغوی د منونکو لپاره د ځمکې او اسمان د برکتونو دروازې خلاصېږي.

۳) الله د ابراهیم علیه السلام له اولادې سره وعده کړې چې که دوی پر حق ټینګ وو نو د قومونو امامت به د دوی وي او که یې سرغړونه وکړه نو له دې مسئولیت څخه په لرې کېدو به د ذلت او سپکاوي په عذاب اخته شي.

پر ملایکو ایمان

الله چې د کومو اشخاصو په واسطه مخلوقاتو ته خپل حکم رسوي هغو ته ملایکې ویل کېږي، د دې لپاره په قرآن کې د الملائکة

لفظ راغلی دی چې د ملک جمع ده او د پیغام وړونکي معنا ورکوي. له قرآن کریم څخه ښکاريِ چې له اسمان سره د ځمکې رابطه د همدوی په واسطه وي او دا ډول کارونه الله تړول د دوی په وسیله ترسره کوي. کله چې الله دوی ته کوم حکم ور سپاري نو دوی یې د یوه مطلق مجبور په توګه د ده مخلوق ته رسوي، د دوی شخصي اختیار او اراده پکې هیڅ دخل نه لري، دوی په بشپړ ډول تابع دي، تل د خپل رب په حمد او ثنا اخته وي او د ده له حکم څخه یوه ذره نافرماني نه کوي.

پر نبیانو ایمان

الله چې د کومو شخصیتونو په وسیله انسانانو ته هدایت رسولی هغه نبیان بلل کېږي. دوی هم انسانان وو خو الله د خپل علم او حکمت له وجې دوی د دې مسئولیت لپاره انتخاب کړل، دا یوه الهي پېرزوینه ده، له زده کړې، روزنې او تعلیم سره هیڅ تعلق نه لري، له قرآن څخه معلومېږي چې د دې کار لپاره هغه کسان انتخابېږي چې خپل ځانونه د نفس او شیطان له غوښتنو ساتي، ګناهونه نه کوي او په هر ډول د خپل قوم نیکان او غوره کسان وي.

الله هر قوم ته نبي ور لېږلی دی، الله تعالی له ادم علیه السلام سره وعده کړې وه چې د ده د اولادې د هدایت لپاره به خپل هدایت ور لېږي. انسانانو ته دا هدایت د همدې نبیانو په وسیله رسېدلی، دوی له اسمان څخه د وحې په تر لاسه کولو خلکو ته حق بیاناوه، د دوی منونکو ته یې د ښه انجام زېری ورکاوه او منکرین یې له بد انجام څخه

وړول. د نبيانو ضرورت د دې لپاره نه وو چې انسانان خپل رب وپېژني او د خير و شر تر منځ د فرق کولو شعور ورکړل شي، دا ټول شيان د دوی د پيدايښت برخه ده او د تخليق له لومړۍ ورځې څخه د دوی په فطرت کې ايښودل شوي دي ځکه نو دا ضرورت په دې شيانو د دوی د خبرولو لپاره نه بلکې له دوو وجو را منځ ته شو. يو د هدايت د وضاحت لپاره يعني د انسان په فطرت کې چې په مختصر ډول کوم څه ايښودل شوي او دی تل ور باندې خبر دی هغه ور ياد کړل شي او له ضروري تفصيلاتو سره يې ښځې ورته معلوم کړي.

دويم د حجت پوره کولو لپاره، يعنې انسان له غفلت څخه را ويښ شي او د علم و عقل تر شهادت وروسته د همدې نبيانو په وسيله يو بل شاهد هم شاهدي ورکړي چې حق په داسې درجه واضح او تشريح شي چې دوی هيڅ عذر ونه لري.

د رسول الله تر را ليږلو وروسته دا دواړه شيان په جهاني سطح اوبالکل په اخيري درجه ترسره شول، ځکه نو د نبوت سلسله د تل لپاره ختمه شوې ده، قرآن اعلان کړی چې دی اخيري نبي دی، تر ده وروسته به نور هيڅ نبي او رسول نه وي.

د سالم فطرت خاوند د دې نبيانو په پېژندلو کې هيڅ مشکل نه لري، که د انسان زړه او دماغ بيداره وي نو د رسول مخ او اواز په خپله معجزه ده، مګر الله له دې سره – سره هغوی ته داسې شواهد هم ورکړي چې که سرکښ خلګ په ژبه اقرار نه کوي نو د نبيانو له

صداقت پرته بله لار هم نه لري. له قرآن څخه ښکاري چي هر نبي ته له خپل وخت او حالاتو سره سم شواهد ورکول شوي چي ځيني به يې دلته ياد کړو.

١) نبي عموما د خپل مخکيني نبي له پيشنګويي سره سم راځي چي په دې ډول يو پردی شخصيت نه وي، خلګ يې هم پېژني او هم ورته منتظر وي. د عيسی عليه السلام په باره کي ويل شوي چي د ده تر راتلو مخته يحی عليه السلام په بيت المقدس کي د هغه اعلان کړی وو، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د راتګ زېری په تورات او انجيل دواړو کي ورکول شوی بلکي د عيسی عليه السلام د راتلو يو لوی مقصد دا بيان شوی چي د نبي امي د زېري لپاره راغلی وو. قرآن د خپل صداقت لپاره د يوه قاطع دليل په توګه ويلي چي د بني اسرائيلو علماء دی داسي پېژني لکه يو پلار چي خپل ورک شوی زوی پېژني. د دې معنا دا وه چي دوی رسول الله په مکمل ډول پېژندی.

٢) نبي چي د خدای له خوا د هغه د کلام په نوم کوم څه راوړي په هغه کي هيڅ تضاد او ټکر نه وي، د دنيا هيڅ نابغه کس که څه هم سقراط او يا افلاطون وي، يا کانټ، اين سټاين، غالب، اقبال، رازي او يا زمخشري هغوی د خپلو اثارو په باره کي دا ډول دعوه نه شي کولای مګر قرآن د خپل ځان په باره کي دا خبره په پوره زور سره کړې چي په ده کي د فکر او خيال ډېر کم تناقض هم نه شي پيدا کېدای. ايا په دنيا

کي داسي يو انسان هم موجودېداى شي چي کلونه – کلونه په بېلابېلو حالاتو او مختلفو فرصتونو کي پر ګڼو موضوعاتو ويناوې وکړي او کله چي له پيله تر پايه د هغه ټولي ويناوې را يو ځای شي نو ديوې داسي همرنګه او مناسبې مجموعې شکل خپل کړي چي نه پکي کوم ټکر وي او نه د وينا کوونکي د زړه و دماغ دحالاتو کوم اثر او نه پکي د فکر او نظر د بدليدو کومې علامې وليدل شي، دا صرف د قرآن خصوصيت دی.

۳) الله تعالی نبي ته معجزې او د عادت خلاف قوت ورکوي، موسی او عيسی عليهما السلام ته چي کومې غير معمولي معجزې ورکول شوې وې د هغو په باره کي په خپله قرآن په ښکاره ويلي چي يو مقصد يې د دې نبيانو رسالت هم وو. دا معجزې هيڅوک د سحر او جادو، يا علم و فن د کمال په بللو نه شي ردولای ځکه د دا ډول علومو او فنونو په حقيقت د هغو له ماهرينو پرته بل څوک ښه نه شي پوهېدای خو دوی يې هم په وړاندي د بې وسی اقرار ته مجبورېږي. رسول الله ته چي دا ډول کومه معجزه ورکول شوې هغه قرآن دی، د عربي ژبې د بلاغت له اسلوبو او د ادب و علم له طريقو سره اشنا د ادبي ذوق کوم خاوندان چي يې لولي نو په ښکاره احساسوي چي دا د کوم انسان کلام نه شي کېدای، قرآن په ګڼو ځايونو کي خپلو اوريدونکو ته بلنه ورکړې چي که دوی دا د خدای کلام نه بولي بلکي د محمد له خوا جوړ شوی يې بولي نو دا کلام چي کوم مقام لري نو د هغه په ډول

یو سورت دي راوړي. که د دوی د قوم کوم فرد د هغه په وینا له څه علمي او ادبي تاریخ پرته دا کار کولای شي نو هغه هم باید په دې کار کي زړه نازړه نه شي.

د الله دا کتاب اوس هم له موږ سره موجود دی، پر دې زیات و کم څورلس پیړۍ تېري شوې دي او دنیا له کومه ځایه کوم ځای ته رسېدلې؟. انسانانو د افکارو او خیالونو څومره بوتان وتراشل او بیا یې په خپله مات کړل؟، د انساني شخصیت او کایناتو په اړه د انسانانو په فکرونو کي څومره بدلونونه راغلل او د منلو او نه منلو څومره مزلونه یې وکړل؟، هغوی پر کومه لار تېر شول او بالاخره تر کومه ځایه ورسېدل؟ مګر په کوم کتاب کي چي د دې پېړیو د علمي او تحقیقي موضوعاتو کوم مواد بیان شوي نو د نړۍ په ټولو لیکل شویو اثارو کي یوازینی کتاب دی چي نن هم هغه ډول ټینګ او محکم دی په څه ډول چي له نن څخه ۱۴۰۰ کاله وړاندي وو. علم او عقل چي د هغه په مخ کي څه ډول هماغه وخت د بې وسۍ اعتراف ته مجبور وو هماغسي نن هم مجبور دي، د ده هره وینا نن هم په پوره عظمت پر خپل ځای ثابته ده، نړۍ له خپلو حیرانوونکو علمي موندنو سره – سره په ده کي د ترمیم او تغیر لپاره هیڅ امکان نه شي پیدا کولای.

۴) الله نبي په ځینو داسي شیانو خبروي چي د انسان په وس کي نه وي، یو مثال یې د الهي وحې هغه وړاندوینې دي چي په حیرانوونکي ډول رښتیا کېږي. د دې ځیني مثالونه په قرآن او ځیني

په رواياتو کي دي، په عربي خاوره کي د رسول الله د غلبې، مکې د فتحې او د الله په دين کي د ډلې – ډلې خلکو د داخلېدو په باره کي د قرآن په پيشنګويي يا وړاندوينه د قرآن هر زده کوونکی خبر دی. د ايرانيانو په لاس تر ماتې وروسته د روميانو د بيا فتحې وړاندوينه هم دغه ډول بې سارې وه.

کله چي دا پيشنګويي وشوه نو د زوال روما د ليکوال ايډورډ ګبن په الفاظو هيڅ پيشنګويي دومره له حقيقته لرې نه وه، ځکه هرقل دوولس کاله وړاندي د رومي سلطنت پای اعلان کړی وو مګر دا پيشنګويي پر خپل وخت پوره شوه او د ۶۲۸ په مارچ کي رومي واکمن په داسي ډول قسطنطنيې ته راغی چي د ده کجاوه څلورو فيلانو کشوله او بې شميره کسانو له پايتخت څخه دباندي څراغونه او د زيتون ښاخونه په لاس د خپل اتل د هرکلي لپاره ولاړ وو.

۵) په نبيانو کي چي کوم کسان د رسالت دنده لري هغوی د خدای د يوې فيصلې په شکل راځي او د خپل قوم له فيصلې سره دا دنيا پربږدي، داسي چي که د الله رسول د خپل رب پر وعده ټينګ پاتي شي نو جزا ورکوي او که سرغړونه وکړي نو په همدې دنيا کي سزا ورکوي. له همدې وجې د هغه وجود د خلکو لپاره يوه الهي نښه وي ګواکي خدای له دوی سره پر ځمکه ګرزي را ګرزي او د عدالت پر کولو يې څاري، همدا شی د دوی د قومونو لپاره په دنيا او اخرت دواړو کي د فيصلې بنياد ګرزي، الله همدې رسولانو ته غلبه ورکوي او د

هغوی د دعوت پرمنکرینو خپل عذاب نازلوي. د دې نبیانو په اړه د الله امر دادی چې د هغوی اطاعت وشي، الله په خپل کتاب کې دا خبره بیان کړې چې نبي یوازې د ښو احساساتو مرکز نه دی بلکې د اطاعت مرجع هم ده. هغوی د دې لپاره نه راځي چې خلک یې نبوت او رسالت ومني نور خلاص شي دوی یوازې د یوه واعظ او نصیحت کوونکي حیثیت نه لري بلکې د یوه هدایت کوونکي په توګه یې اطاعت لازمي وي، د دوی د رالیږلو مقصد دا وي چې دژوند په ټولو چارو کې دوی کوم هدایات بیان کړي هغه له څه جنجال پرته ومنل شي او دا اطاعت هم کوم رسمي شی نه دی، د قرآن غوښتنه داده چې باید له پوره احساس، اخلاص، مینې، ډېر درناوي او احترام سره وي.

پر کتابونو ایمان

لکه څرنګه چې الله د انسانانو د هدایت لپاره نبیان رالیږلي همدارنګه یې پر دوی کتابونه هم نازل کړي دي، کتابونه د دې لپاره نازل شوي چې د الله هدایت په لیکلي شکل او په خپله د ده په الفاظو له خلکو سره موجود وي چې د حق او باطل تر منځ یو ترازو وګرزي. د هغه په وسیله خلک د خپلو اختلافاتو فیصله وکړای شي او په دې توګه د دین په معامله کې انصاف عملي کړي.

دا وخت چې د بایبل په نوم د صحیفو کومه مجموعه موجوده ده له هغو څخه په ظاهره داسې ښکاري چې دا کتابونه په یوه نه یوه شکل ټولو پیغمبرانو ته ورکول شوي، قرآن چې په څه ډول د تورات او

انجيل يادونه کوي هماغه ډول د ابراهيم صحيفې هم يادوي. دا ټول الهي کتابونه دي، ځکه نو له څه فرق پرته په اجمالي ډول پر هغو د ايمان راوړلو غوښتنه کوي، په هغو کې څلور کتابونه تورات، زبور، انجيل او قرآن ډېر اهميت لري. تورات پر موسی عليه السلام، زبور پرداوود عليه السلام او انجيل پر عيسی عليه السلام نازل شو او قرآن د الله پر اخيري پيغمبر محمد صلی الله عليه وسلم نازل شوی دی. د دنيا په اسماني کتابونو کې همدا يوازينی کتاب دی چې په اړه يې دا خبره له پوره يقين سره کېدای شي چې په څه ډول نازل شوی له هر ډول تغير پرته عيني په هماغه ډول، هماغه ژبه او هماغه ترتيب سره دا مهال زموږ په لاس کې دی.

پر اخرت ايمان

دين چې د کومو حقايقو د منلو غوښتنه کوي په هغو کې د جزا ورځ يا اخرت ډېر ارزښت لري، دې هر وخت د انبياء عليهم السلام په دعوت کې بنيادي حيثيت درلودلی دی. د ټول شريعت نېکۍ او خير اساس همدا عقيده ده، د نبوت او رسالت ودانۍ پر همدې ولاړه ده، نبي له دې وجې نبي دی چې دا لوی خبر بيانوي، رسول له دې وجې رسول دی چې د دې پيغام يې راوړی دی، قرآن د جزا د همدې ورځې لپاره د انذار او بشارت يوه صحيفه ده. هغه خلکو ته وايي چې تاسو په څه ډول تر خوب وروسته را پاڅېږئ، په څه ډول پر مړه ځمکه باران اوري او زموږ په مخ کې را ژوندۍ کېږي، څه ډول چې تاسو هيڅ

وجود نه درلود مګر داوبو له یوه څاڅکي در څخه ژوندی انسان جوړېږي، همدا ډول به یوه ورځ له قبرونو څخه ژوندي را پورته شئ، ستاسو رب به په دې کي له هیڅ مشکل سره مخ نه شي، د قرآن اوریدونکو دا کار ناممکن باله او ویل یې چي دا خاوري شوي هډوکي به څوک را ژوندي کوي؟ نو قرآن ځواب ورکوي چي کوم ذات په اول ځل جوړ کړي وو. د یوه لفظ ویل چي څومره اسانه دي د هغه لپاره دا کار همدومره اسانه دی. د اخرت شواهد، علامې، حالات او پړاوونه په پوره وضاحت سره بیان شوي دي.

شواهد

لومړی شی په انسان کي د خیر او شر شعور دی، د همدې شعور نتیجه داده چي د ده په داخل کي یو څارونکی تل ده ته د بدیو په باره کي خبرداری ورکوي دا په انسان کي دننه یوه وړوکې محکمه ده او هر وخت خپلې بې طرفه فیصلې بیانوي. انسان یې فیصلې مني او که نه خود فکر، خیال او علم و عمل تر هرې تیروتنې وروسته یې حتما اعلانوي ان تر دې چي کله د هغه بد اعمال دومره ډېر شي چي د هغه د اعمالو توروالی ټول زړه و پوښي او بالکل یې ړوند او کوڼ کړي. دا د انسان په باره کي د هغه د خپل باطن شاهدي ده چي د نفس لوامه ګواهي بلل کېږي، قرآن همدا بیانوي او انسان ته ور ښیي چي ته یو خپل سری موجود نه یې چي څه وغواړې هغه وکړې او پوښتنه در څخه و نه شي، تا ته باید څرګنده وي په څه ډول چي په تا کي دننه دا

کوچنی قیامت شته همدارنګه به حتما د ټولو کایناتو لپاره هم یو قیامت وي چې هلته به ته د خپل رب په حضور کې ځواب ورکوې او تا چې څه کړي وي د هغو له وجې به د جزا اوسزا پریکړه کیږي، که ته یې نه منې نو خپل ځان دروغجن بولې او د خپل ضمیر پر خلاف بغاوت کوې.

دویم شی د انسان دا فطرت دی چې عدل غواړي او له ظلم څخه یې بد کیږي، په دې کې شک نه شته چې دی له دې سره – سره ظلم کوي مګر د دې وجه دا نه ده چې انسان د ظلم او عدل تر منځ فرق نه شي کولای او یا ظلم خوند ورکوي، بلکي وجه یې داده چې له احساساتو او خواهشاتو څخه په مغلوبیدو د خپل ځان توازن له لاسه ورکوي. زموږ هر سړی پوهیږي چې یو څوک د نورو کورونه وهي مګر هیڅکله نه غواړي چې بل د ده کور ووهي، نور وژني خو هیڅکله نه غواړي چې بل څوک دی یا د ده خپلوان او قریبان ووژني، بل ته شی کم ورکوي خو له بل څخه د کم شي اخیستل یې نه وي خوښ. که له غلو، قاتلانو او ډاکه اچوونکو پوښتنه وشي نو د دوی هر یو به ومني چې دا هر کار جرم دی او باید ختم شي، ځکه نو هیڅ انسان د حواسو او عقل له سلامتیا سره دا نه شي منلای چې نیک او بد یو ډول وبولي او له دواړو سره یو ډول معامله وشي، قرآن همدا حقایق وړاندي کوي او د قیامت له منکرینو پوښتنه کوي چې ایا موږ به امر منونکي او مجرمین سره برابر کړو؟ په تاسو څه شوي او څه ډول فیصله کوئ؟.

درېیم شی د انسان او کایناتو نیمګړتیا ده، که هغو ته له یوه اړخه وګورو نو په واضح ډول معلومېږي چي له یوې خوا یې په هره ذره کي د جوړوونکي لوی قدرت او ستر حکمت ښکاره دی، هر څه بې کچې معنویت، بې جوړې نظم او ترتیب، بې مثاله میخانیکي او ریاضیاتي ترتیب، غیر معمولي جوړښت لري او په بې کچې تخلیقي حسن سره علم او عقل حیرانوي بل لور ته که په مجموعي توګه د دې دواړو شیانو د درک کولو هڅه وشي نو په مکمل ډول ناهیلي کوونکې نیمګړتیا او بې مقصده حالت تر سترګو کېږي چي دا دوه صورته درلودای شي یو دا چي دکایناتو ټوله کارخانه عبث وبلل شي او دا فیصله وشي چي دا د یوه لوبغاړي لوبه ده او له دې پرته هیڅ حیثیت نه لري. دویم دا چي دا د جزا له یوې ورځې او د خدای له هغې ابدي پاچاهي سره یو ځای درک شي چي انبیاء کرامو یې اعلان کړی، د عقل او علم فیصله څه ده؟ هر سړی پرې پوهېدای شي.

څلورم شی الهي صفات دي چي نښې یې د کایناتو په هره ذره کي ښکاري، په هغو کي د ربوبیت او رحمت صفات د خصوصي توجو وړ دي، د کایناتو د رب له خوا چي د انسان روزنې ته کومه بې کچې پاملرنه شوې د هغې تر لیدو وروسته کوم عاقل دا باور کولای شي چي خالق به یې بې مسئولیته پرېږدي او څرنګه له رحمان او رحیم خدای څخه دا امید کېدای شي چي کومو کسانو په دنیا کي ظلم او تېری کړی هغوی ته به سزا نه ورکوي. قرآن له همدې وجې ځای پر

ځای دا خبره بیان کړي چي قیامت د الله د رحمت، ربوبیت او قدرت و حکمت تقاضا ده، د خدای تر منلو وروسته هیڅوک ور څخه هیڅکله انکار نه شي کولای.

پنځم شی په دنیا کي د خدای د فیصلې موجودیت دی، دا د هغو شخصیتونو په وسیله را منځ ته شوې دي چي له نبوت سره رسالت هم ورکول شوی الله دوی ته غیر معمولي معجزې ورکړې، په روح القدس سره یې د دوی تائید وکړ او په همدې دنیا کي یې د دوی په وسیله یو کوچنی قیامت راووست، د دې مقصد دا وو چي د اخرت تصور په هماغه معیار ثابت شي په کوم معیار چي ساینسي حقایق د لابراتوار (Laboratory) په تجربو ثابتیږي. څرګنده ده چي تر دې وروسته هیڅوک د الله په حضور کي بانه نه شي درلودای.

د دې طریقه داسي ده چي دې رسولانو د حق دعوت وړاندي کړ او بیا یې د اعلان په کولو وویل چي دوی د خپل قوم لپاره له خدایي پرېکړي سره راغلي دي، د ایمان او عمل پر بنیاد چي د جزا او سزا د کومې معاملې بیان شوی د دوی له قوم سره په همدې دنیا کي کیدونکې ده. په څه ډول چي طبعي قوانین محکم دي او په هر حال کي نتیجه ورکوي د دوی له لوري د حجت تر پوره کېدو وروسته به د خدای اخلاقي قانون هم هماغسي نتیجه ورکړي نو د دوی په قوم کي چي کوم کسان د هغوی دعوت ومني په دنیا او اخرت دواړو کي به

کامياب شي او پر خپلو مخالفينو به غلبه تر لاسه کړي او څوک چې دا دعوت ونه مني هغوی به خوار او په الهي عذاب اخته شي.

دا خبره چې هر وخت او هرقوم ته شوې نو تر دې ناممکن او د يقين وړ بل هيڅ شی نه وو خو دا خبره هر وخت پوره شوه او په داسي ډول سرته ورسېده چې خلکو د خدای عدالت وليد او پر ځمکه و اسمان د هغه جلال ښکاره شو.

قرآن ويلي چې دا فيصله په اخيري وار په اوومه عيسوي پېړۍ کي د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په وسيله را منځ ته شوه، د انساني تاريخ دا حيرانوونکې پېښه له دې وجې ډېر ارزښت لري چې د تاريخ په روښانه پړاو کي را منځ ته شوې ده حتی ټول جزيات يې خوندي دي او ګواکي ټول مراحل يې زموږ د سترګو په وړاندي موجود دي چې هر څوک يې کله وغواړي نو د تاريخ د پاڼو په اړولو يې ليدلای شي.

علامې

دا ورځ به څه وخت راځي؟ قرآن کريم ويلي چې له الله پرته هيڅوک پرې خبر نه دی، وخت يې ده ته معلوم دی او هيڅ نبي و ملايکه هم نه پرې خبروي، البته په قرآن، احاديثو او مخکينيو کتابونو کي يې نښې او علامې بيان شوې دي. په دې کي ځيني عمومي دي او ځيني يې معلومې پېښې دي. په قرآن کي لومړی ډول علامې نه دي بيان شوې، د هغو يادونه په رواياتو کي راغلې ده. په

دويم ډول علامو كي هم صرف يو شى قرآن بيان كړى او هغه د ياجوج او ماجوج راتګ دى ځكه نو همدا يقيني علامه ده. له دې پرته چي عموما كومې علامې بيانېږي په هغو كي ځيني يې ښكاره شوې دي او كه د نورو نسبت رسول الله ته ناسم نه وي نو حتما به پوره شي.

حالات

قيامت به څرنګه راځي؟ د قرآن په څو ځايونو كي د دې تفصيلات بيان شوي، پر ځمكه او اسمان به څه تېرېږي؟، له مياشتې، لمر، سپوږمۍ او ستورو سره به څه كېږي؟، د ځمكې اوسيدونكي مخلوقات به له څه حالت سره مخ كېږي او خلګ به څه ډول له خپلو قبرونو په راوتلو د خپل رب په حضور كي را غونډېږي؟ په قرآن كي ځاى پر ځاى د همدې تصوير موجود دى. د جاهلي ادب له مطالعې معلومېږي چي عربو تر تشبيه له تصوير يا صحنې انځورولو سره ډېره مينه درلوده قرآن همدې ته پام كړى او د قيامت وېروونكي حالات يې په داسي ډول بيان كړي لكه د هغه لوستونكي چي يې خپل مخ ته پر راتلو ويني. هلته چي د دې پېښو كوم ترتيب موندل كېږي هغه دادى:

١) خلګ به په پوره اطمنان سره په خپل كاروبار بوخت وي له دوى څخه به ځيني په لار، ځيني په بازار، ځيني په مجلس او ځيني په كور كي وي، له چا سره به دا فكر هم نه وي چي د دنيا نظم او جوړښت به له منځه ولاړ شي. په همدې وخت كي به ناڅاپه صور پو

او د قیامت زلزله به راشي، پر دې مهال چي به د ځمکې پر ابادۍ کوم حالت راځي د قرآن په مختلفو ځایونو کي یې نقشه انځور شوې ده. له هغې ښکاري چي کله تر یوې وروسته د زلزلې دویم ټکان راشي او ځمکه د هغې کښتۍ په څېر شي چي د څاپوګانو له امله ځانګي نو زړونه به رېږدي، ستر ګې به ویریدلې وي، خلګ به داسي بې هوښه او وار خطا وي چي ګواکي د الهي عذاب ډار ټول خلګ لېوني کړي دي.

۲) دا هماغه وخت دی چي د دنیا نظم او جوړښت به پر خرابېدو شي، پر ټولو کایناتو به یوه داسي ستره زلزله راشي چي غرونه به ټوټه – ټوټه کړي، سمندرونه به وچوي، ټول کهکشانونه او فلکي اجرام به د خپلو ځایونو په پرېښودو بل لوري ته ولاړ شي. هرې خوا ته به داسي ګډوډي وي چي تر تصور لوړ او د الفاظو تربیان به پورته وي، دا سلسله به تر هغه وخته روانه وي چي خدای یې غواړي.

۳) تر دې وروسته به هغه مرحله پیل شي چي قرآن یې د مخلوقاتو بیا را ګرزول بولي، له همدې ګډوډۍ څخه به ورو – ورو د طبیعت یو نوی نظام را منځ ته شي، ټول فلکي اجرام، ځمکه، سپوږمۍ، ستوري او له میلیاردونو ستورو و سیارو څخه جوړ شوي کهکشانونه به له نویو قوانینو او اصولو سره په نوې ځمکه او نوي اسمان بدل شي. د قرآن وینا ده چي پر دې مهال به یو ځل بیا صور پو شي چي ټول خلګ به راژوندي کړي او له خپلو قبرونو څخه په راوتلو به د نړۍ والو د رب محکمې ته وړاندي شي.

پړاوونه (مراحل)

د دې ورځې د حاضرې لپاره چې انسان تر کومو مراحلو تېرېږي او تر دې وروسته به په کومو پړاوونو کې یو څه وخت دمه کوي په قرآن کې د دې تفصیلات هم بیان شوي دي. دوی به ورو – ورو هغه لور ته ور وستل شي، د دې سفر اوله مرحله مرګ دی. د دنیا تر څو ورځني ژوند وروسته دا مرحله حتما پر هر انسان راځي، له دې څخه هیڅ خلاصون نه شته، سهار او ماښام یې هر وخت امکانات شته، انسان تر خپل پیدایښت وړاندې او له خپل پیدایښت سره سمدستي د هغه غیږ ته ور تلای شي، په ماشومتوب، ځواني او بوډاتوب کې چې کله وغواړي راځي او هر سړی به مجبورا د هغه په مخ کې سر ټیټوي. په قرآن کریم کې یې حقیقت دا بیان شوی چې د قرآن په وینا د انسان اصل شخصیت نفس د هغه له حیواني ژوند څخه بېل وجود لري همدا به د ده له بدنه جلا کېږي، د دې لپاره یوه خاصه ملایکه ټاکل شوې او د هغې تر قومانده لاندې د نورو ملایکو یو لښکر کار کوي هغه په رسمي راتلو نفس داسې تر لاسه کوي لکه یو حکومتي نماینده چې یو شی په خپله ولکه کې اخلي.

په دې وخت کې چې له انسان سره کومه معامله کېږي په قرآن کریم کې د هغې یادونه هم شوې ده، د انبیاء علیهم السلام له خوا د حجت تر پوره کولو وروسته له هغوی څخه د منکرینو کسانو روحونه فرشتې د هغوی په ډبولو اخلي او د مرګ پر مهال ورته وایي چې د دوی

د اعمالو له کبله نور په رسوا کوونکي عذاب اخته دي، له بلې خوا چي کوم کسان پر رسولانو ایمان راوړي او د کفر، شرک، ظلم او تېري له هر ډول بدیو پاک وي هغوی ته فرشتې سلامي کوي او د جنت زېری ورکوي. تر دې وروسته هغه مراحل یا پړاوونه دي چي برزخ، محشر، دوزخ او جنت بلل کېږي.

له برزخ څخه مراد هغه بېلوونکې زمانه ده چي هلته به مړ کېدونکی شخصیت تر اخرته پاتېږي، په روایاتو کي د قبر لفظ په مجازي ډول د همدې دنیا لپاره استعمال شوی دی. دلته به انسان ژوندی وي خو دا ژوند له بدنه پرته دی، هلته به د روح د شعور، احساس، لیدنو او تجربو حالت کم و زیات هغه ډول وي لکه د خوب په حالت کي چي دي. له قرآن څخه معلومېږي چي کوم کسان په بشپړ ډول حق پالونکي او یا سخت متکبرین، باغیان او ښکاره نافرماني کوونکي وي د دوی لپاره په همدې دنیا کي د عذاب او ثواب یو ډول شروع کېږي ځکه له دوی څخه پوښتنې او د خیر و شر پریکړې ته به اړتیا نه وي.

له دې وروسته د محشر مقام دی، د صور تر دویم ځل پوکلو وروسته به ټول انسانان په همدې وخت کي ژوندي او را پورته شي، دا به د روح او بدن دواړو ژوند وي قرآن له همدې څخه په دویم ژوند تعبیر کوي. هلته به د انسان دنیوي بدن په یوه داسي جسم بدل شي چي د خدای په ابدي پاچاهي کي به په هر حال د نعمت او عذاب زغملو وس ولري خو عیني له هغه شخصیت سره چي ورسره دی. په

هغه ورځ به ټول انسانان پر درو ډلو تقسیم شي یوه د حق پر لور وراندي کېدونکې ډله ده، دویمه د عامو نیکانو ډله ده چي عملنامې به یې په راسته لاسونو ورکړل شي او درېیمه د مجرمینو هغه ډله ده چي لاسونه به یې تړلي وي او عملنامې به یې د شا له خوا په چپه لاس ورکړل شي.

همدلته به حساب وشي او د حجت پوره کولو لپاره به شاهدان را حاضر کړي، انبیاء علیهم السلام به هم د شاهدۍ لپاره را وبلل شي د خلکو ژبې، لاسونه، پښې، غوږونه، سترګې او د بدن ویښتان به هم شاهدي ورکړي، تر دې وروسته به فیصله وشي او خلک به جنت و دوزخ ته ولېږل شي. د دوزخ په اړه قرآن ویلي چي دا د اوسېدو ډېر بد ځای دی، هلته به د اور عذاب وي، دا اور به ځیرې وسوځي، شکلونه به خراب کړي، پوست به له منځه یوسي او زړونو ته به ورسېږي، د مجرمینو په غاړه کي به طوقونه او په پښو کي به یې ځنځیرونه وي، هر شی به د افسوس وړ شي، تر ټولو غمونکې لا دا چي خلک به د الله د جلوې او د هغه د رحم له نظره بې برخې وي او په دوی کي به د ځینو مجرمینو پر لور کتل هم نه خوښوي.

د دې بر خلاف جنت د نیکانو د اوسیدو ځای دی چي پراختیا یې د ټولو کایناتو په اندازه ده، دا د مزو او دوام ځای دی. هلته له ژوند سره د مرګ، له خوند سره د درد، له خوښۍ سره د غم، له اطمنان سره د نا ارامۍ، له راحت سره د تکلیف او له نعمت سره د عذاب هیڅ تصور

نه شته، د هغه ارام ابدي دی، مزې يې نامحدودې دي، شپه او ورځ يې همېشه دوام لري، سلامتيا يې تل پاتې ده، خوشالي يې پای نه لري، جمال يې بې زواله او کمال يې بې حسابه دی. الله په دې کي د خپلو بندګانو لپاره هغه څه برابر کړي چي نه سترګو ليدلي، نه غوږو اوريدلي او نه د انسان په زړه کي د هغو خيال ور تېر شوی دی.

(۲)

اخلاقيات

تر ايمان وروسته د دين تر ټولو مهمه غوښتنه د اخلاقو پاکوالی دی، معنا دا چي انسان له مخلوق او خالق دواړو سره خپل تړلی عمل اصلاح کړي. همدې ته نېک عمل ويل کېږي. په ټول شريعت کي د همدې بيان دی د حالاتو له بدلېدو سره يقينا شريعت هم بدل شوی مګر ايمان او نېک عمل اصل دين دی. په هغو کي هيڅ تغير او بدلون نه دی راغلی، قرآن په دې باره کي بېخي ښکاره دی چي که کوم څوک الله ته راشي او هغه دا دواړه ولري د ده لپاره جنت دی او تل به پکي اوسي.

له دې سره – سره الله دا خبره هم بيان کړې ده چي په څه ډول الله تعالی انسان ته د ليدلو لپاره سترګې او د اورېدو لپاره غوږونه ورکړي عينې په همدې ډول يې د نېکۍ او بدۍ د فرق پېژندلو لپاره يو اخلاقي حس هم ورکړی دی. دی يوازې يو حيواني او عقلي موجود نه دی، له دې سره– سره يو اخلاقي موجود هم دی معنا دا چي د خير او شر امتياز او د خير د ښه والي او شر د بدوالي احساس د انسان له پيدايښت سره د ده په زړه او دماغ کي ځای پر ځای شوی دی . دا امتياز يو جهاني حقيقت دی، له همدې وجې چي کله يو ډېر بد انسان هم ګناه کوي نو په اولنۍ مرحله کي يې د پټولو په کوشش اخته وي او د نېکۍ حالت هم دغسي دی. انسان له نېکۍ سره محبت کوي، له

هغې سره په ځان کي د عزت او احترام احساسات ويني او کله چي د ځان لپاره کومه ټولنه جوړوي نو حتما د حق او انصاف لپاره يو نظام را منځ ته کوي. همدا د خير او شر د فطري کېدو ثبوت دی، په دې کي شک نه شته چي انسان ځيني وختونه د بدی په حق کي پلمې هم جوړوي مګر کوم وخت چي په دې پلمو اخته وي هماغه وخت پوهېږي چي دا بانې يې د خپل فطرت پر خلاف دي ځکه که همدغه بدي بل څوک له ده سره وکړي نو له څه شک پرته يې بدي بولي او پر خلاف يې ټينګ درېږي. البته د فطرت په دې جوړښت کي د اشخاصو، وختونو او حالاتو له مخې ډېر اختلاف ممکن وو، دا د الله مهرباني ده چي دا امکان يې ختم کړ او په کوم ځای کي چي د ډېر اختلاف ويره وه هلته يې د خپلو پيغمبرانو په واسطه خير او شر ښځي معلوم کړل. د پيغمبرانو دا هدايت نور تر قيامته په قرآن کريم کي خوندي دی، انسان چي په خپل ځان کي څه ويني دا هدايت يې تائيد کوي. د انسان وجداني علم بلکي تجرباتي پوهه، دژوند قوانين، د وجود له حالاتو استنباط شوی علم او عقلي فنون ټول د دې شاهدي ورکوي چي په نتيجه کي يې د اخلاقو فضايل او خبايث په پوره قاطعيت سره ټاکل کېږي.

بنيادي اصول

په دې باب کي چي کوم شی د بنيادي اصولو حيثيت لري هغه دادی چي الله تعالی انسان ته د عدل و احسان او له خپلوانو سره د

مرستې حکم کوي، له بدکاريو، ناوړه چارو او بغاوت څخه يې را ګرزوي. دا ټول شيان بالکل طبعي دي ځکه نو د خدای په دين کي تل منل شوي دي. د تورات لس احکام پر همدې بنا دي او قرآن کريم هم په خپلو ټولو اخلاقي احکامو کي د هغو تفصيل بيان کړی دی چي دلته به يې وضاحت وکړو.

لومړی شی عدل دی، د دې معنا داده چي د چا پر بل کوم حق واجب وي هغه له څه کمبوت او زيادت پرته په انصاف سره ورکړل شي، د حق خاوند کمزوری وي او که غښتلی او زموږ خوښېږي که نه.

دويم شی احسان دی، دا تر عدل پورته يو بل شی او د ټولو اخلاقياتو جمال او کمال دی، د دې مطلب دا نه دی چي صرف حق ورکړل شي بلکي مطلب يې دادی چي موږ له نورو سره د خپل منځي مراعات او سخاوت چلند وکړو، هغوی ته تر خپل حق زيات شی ورکړو او د خپل حق په کمبوت راضي شو دا هماغه شی دی چي په ټولنه کي د مينې، محبت، قربانۍ، اخلاص، منښې، لوړو اخلاقو او خير غوښتنې ارزښتونو ته وده ورکوي او د ژوند خوږوالی و خوند زياتوي.

درېيم شی له قريبانو سره کومک دی، دا د احسان يو مهم ښاخ دی او د هغه يو خاص شکل بيانوي. د دې مطلب دادی چي قريب صرف د دې حقدار نه دی چي له هغوی سره د عدل او احسان چلند وشي بلکي

د دې حقدار هم دی چې خلک په خپل مال کې د هغوی حق ومني، په هیڅ حال کې یې وړې او بې جامې خوشې نه کړي، له خپلې کورنۍ سره چې تر کومه ځایه ممکنه وي د هغوی ضرورتونه پوره کړي او په سخاوت سره یې د بشپړولو کوشش وکړي.

د دې په مقابل کې یې له دې درو شیانو منعه کړې ده:

لومړی فواحش دي چې مراد یې زنا، لواطت او له هغو سره تړلي شیان دي.

دویم منکرات دي یعني هغه کارونه چې انسان یې عموما بد بولي، تل یې ناسم بللي او بدوالی یې داسې ښکاره دی چې هیڅ دلیل ته ضرورت نه لري. د دین او ملت او تهذیب و تمدن په هر ښه کولتور کې هغه بد بلل کېږي، قرآن د دې لپاره یو ځای د منکر او بل ځای د اثم د لفظ په کارولو واضحه کړې چې له دې څخه مراد د نورو پر حقوقو اثر کوونکي کارونه دي.

درېیم شی بغاوت دی، یعني دا چې انسان له خپل قوت، طاقت او زور و اثر څخه ناروا ګټه واخلي، تر حدودو تېر شي او د خالق یا مخلوق حقوقو ته لاس وغزوي.

فضایل او خبایث

قرآن کریم دا لنډ بیان داسې تشریح کړی چې د اخلاقو فضایل او خبایث یې په معلوم شکل بیان کړي دي، هر ځای چې د دې شیانو بیان راغلی هلته د بیان سلسله هم د شرک له منعې پیل شوې او په

پای کې هم پرې ټینګار شوی دی. په قرآن کې دا طریقه د یوه شي د اهمیت ښودو لپاره غوره کېږي، د دې معنا داده چې په مابین کې کوم شیان یاد شوي د هغو لپاره ګواکې دا عقیده د کلا د دېوال په څېر ده چې په موجودیت کې یې ښار خوندي وي او که کومه کمزوري پکې پیدا شي نو ټول ښار له خطر سره مخ کېږي. په دې کې شک نه شته چې په اخلاقي فضایلو کې توحید همدا ځای لري، دا د هغه عدالت تر ټولو لویه او بنیادي غوښتنه ده چې قرآن کریم یې امر کړی دی له همدې وجې شرک لوی ظلم بلل شوی او قرآن یې په پوره صراحت سره دا نتیجه هم بیان کړې چې دا د الله په نزد یو نه بخښل کېدونکی جرم دی او خلک به یې د سزا په ډول شړل شوي او ملامت جهنم ته واچول شي.

شرک څه شی دی؟ که له الله تعالی سره کوم شی معبود وبلل شي نو قرآن یې په خپله اصطلاح شرک بولي، ددې معنا داده چې یو شی د خدای له ذات او یا خدای د هغه له ذات څخه وبلل شي، یا د تخلیق او مخلوقاتو د چارو په تدبیر کې یو چا ته حصه ورکړل شي او په دې ډول په یوه نه یوه درجه هغه له الله سره سیال وبولي.

د لومړي صورت مثال د عیسی علیه السلام، مریم رضی الله عنها او ملایکو په باره کې د عیسایانو او عربو د مشرکینو عقاید دي، د صوفیانو د وحدت الوجود عقیده هم دغه ډول ده.

د دويم صورت مثال په هندوانو کې د برهما، وشنو، شيو او په مسلمانانو کې د غوث، قطب، ابدال، داتا او غريب نواز په څېر شخصيتونو عقيده ده، د خبيثو روحونو او شيطانانو تصرفات هم بايد دغه ډول وبلل شي.

پر دې سربيره چې په دې باب کې کوم احکام راغلي تفصيلات يې دادي:

د الله تعالی عبادت

لومړی حکم دادی چې کله له الله تعالی پرته بل معبود وجود نه لري نو بايد عبادت هم د ده وشي، د دې عبادت په باره کې مو مخته وويل چې حقيقت يې خاکساري او تواضع ده چې په لومړي سر کې د پرستش يا لمانځنې په شکل ښکاره کېږي او بيا د انسان عملي وجود ته په پام همدا پرستش له اطاعت سره يو ځای کېږي. د لومړني شکل علامې تسبيحات، حمد، دعا، مناجات، رکوع، سجده، نذر، قرباني او اعتکاف دي. په دويم صورت کې انسان د يو چا لپاره خدايي اختيارات مني او د يو خپلواک، شريعت جوړوونکي او شارع په ډول د هغه حکم ته سر ټيټوي. د الله فيصله داده چې په دې کې هيڅ شی هم له ده پرته د بل چا لپاره جواز نه شي درلودای، له همدې وجې که څوک د بل چا تسبيح و حمد وايي، له هغه دعا او مناجات غواړي، هغه ته رکوع او سجده کوي او يا يې حضور ته نذر او قرباني وړاندې

کوي، اعتکاف يې کوي او يا د خدايي اختياراتو په درلودو د هغه تابع وي نو معنا يې داده چې ده د الله د دې فيصلې له منلو انکار کړی دی.

له مور و پلار سره ښه چلند

دويم حکم دادی چې له مور و پلار سره ښه چلند وشي، په ټولو اسماني کتابونو کې د همدې امر شوی دی. په دې کې شک نه شته چې د انسانانو تر منځ د مور و پلار حق تر بل هر چا اول دی ځکه نو د الله تر عبادت وروسته اول د همدې د ادا کولو امر شوی دی. وجه يې داده چې د انسان مور و پلار د هغه د پيدا کېدو او پالنې واسطه وي. د مور او پلار دواړو په باره کې د الله وصيت دادی چې بايد انسان د خپل رب تر شکر وروسته له دوی څخه ډېره مننه وکړي او دا مننه صرف په ژبه نه ادا کېږي، دا يو څو لازمي غوښتنې لري چې په قرآن کې بيان شوې دي. لومړۍ خبره يې دا کړې چې انسان بايد له مور و پلار سره داسې ژوند وکړي چې په ښکاره او پټه هغوی پرې ګران وي، د دوی پر خلاف په زړه کې هيڅ بې زاري پيدا نه کړي، د دوی په مخ کې د بې ادبۍ يوه خبره ونه کړي بلکې د مينې، شرافت او عزت طريقه خپله کړي، د هغوی خبره ومنې او د بوډاتوب په کمزورۍ کې د هغوی زړه خوشاله وساتي او تسلي ورکړي.

دويمه خبره يې دا کړې چې تل د مور و پلار اطاعت وکړي چې دا اطاعت او فرمانداري بايد د پوره مينې، رحمت او شفقت له جذبې سره وي. مور و پلار چې په څه ډول خپل ماشومان د مرغانو په څېر په

خپلو مېو کي پټوي اولادونو ته هم په کار ده چي په بوډاتوب کي همدغسي دوی د خپلې مينې او اطاعت په مېو کي پټ کړي ځکه د مور و پلار د شفقت حق که تر يوه حده ادا کېدای شي نو له همدې احساس سره ادا کېدای شي. له دې پرته هيڅوک نه شي کولای د هغوی حق ادا کړي.

دربيمه خبره يې دا کړې چي له دې سره –سره هغوی ته پر له پسې دعا وشي چي اې ربه! دوی په څه ډول له مينې او شفقت سره په ماشومتوب کي موږ پاللي يو هماغسي اوس په بوډاتوب کي ته پر دوی رحمت وکړه. دا دعا د مور و پلار حق ده او د هغه مسئوليت يادونه ده چي د مور و پلار په اړه اولاد ته راجع کېږي. په دې سره د محبت هغه جذبه هم پر حرکت راځي چي الله تعالى له مور و پلار سره د ښه چلند په معامله کي د هغې غوښتنه کړې ده.

له مور و پلار پرته چي په دې دنيا کي کوم تعلقات پيدا کېږي په هغو کي هم بايد د انسان چلند درجه پر درجه همداسي وي، الله تعالى د خپلوانو، قريبانو، يتيمانو، مسکينانو، ګاونډيانو، مسافرو او تر لاس لاندي کسانو په اړه هم خلګو ته د دې شيانو لارښوونه کړې ده.

د الله تعالى په لار کي نفقه کول

دربيم حکم دادی چي د الله تعالى په لار کي دي خيرات وشي، د دې معنا داده چي الله تعالى انسان ته کوم نعمتونه ورکړي نو دی چي يې څرنګه پر خپل ځان مصرفوي همدا ډول دي د خپلو شخصي او

کاروباري ضرورتونو تر پوره کولو وروسته پر نورو انسانانو هم ولګوي. له قرآن څخه ښکاري چي په دنيا کي د الله تعالی د يو بنده په توګه د اوسيدو لپاره د دوو شيانو ضرورت دی يو دا چي له خالق سره د انسان تعلق سم وي، دويم دا چي له مخلوق سره په سمه طريقه رابطه پيدا کړي. لومړی شی په لمانځه تر لاسه کېږي ځکه هغه له الله تعالی سره د مينې اوله نښه ده او دويم شی په خيرات سره چي د ده له مخلوق سره د محبت اوله علامه ده. بدله يې د خدای مينه ده ځکه انسان چي څه لګوي هغه يې د حقيقت له مخې په اسمان کي را يو ځای کوي او د عيسی عليه السلام په الفاظو د دې په نتيجه کي د ده زړه هم له هغه ځای سره تړلی وي.

خيرات د خپلوانو، قريبانو، يتيمانو او مسکينانو حق دی چي ادا کول يې ضروري دي. په دې کي کوتاهي انسان د الله په نزد د حقوقو د غصب مجرم ګرزولای شي، قرآن يو ځای دا خبره په ښکاره کړې چي که کوم څوک دې حقوقو ته له پام پرته مال او دولت را غونډوي نو دا کنز دی او سزا يې د جهنم اور دی چي له دې څخه بايد هر مومن بنده په خپل رب پناه وغواړي.

د دې خيرات توفيق هغو خلګو ته ورکول کېږي چي په خپلو مصارفو کي احتياط کوي او الله چي دوی ته کوم رزق ورکړی هغه خپل کوم تدبير او حکمت نه بلکي د الله مهرباني بولي، همدلته يې دوې نوري خبرې کړې د: يوه دا چي د مال بې ځايه اسراف ناروا دی

ځکه دا د الله نعمت دی او په دې باره کې سمه طريقه داده چې انسان يې له احتياط او سپما سره پر خپلو روا ضرورتونو ولګوي او څه چې پاتې شي هغه د حقدارو امانت وبولي او په پوره احتياط سره يې ادا کړي ځکه کوم څوک چې په خپلو ضرورتونو کې د احتياط او اعتدال لار نه خپلوي هغه د خپل شوق له پوره کولو د دې فرصت نه تر لاسه کوي چې د نورو حقوق ورکړي. الله وېلي: څوک چې خپل مال دا ډول شيندي هغه د شيطان ورور دی او شيطان د خپل رب ډېر ناشکره دی. شيطان دی غلطوي، د خپل ځان پر لار يې روانوي او مال يې پر هغو کارو لګوي چې د خدای د رضا پر ځای د هغه قهر تر لاسه کوي. په دې معامله کې يې د احتياط طريقه داسې بيان کړې چې انسان دې خپل لاس نه يو مخ بندوي او نه دې بېخي خلاص پرېږدي چې د ضرورت پر وخت محتاج او ملامت وي بلکې په احتياط سره دې مصرف کوي او هر وخت دې يو څه ساتي چې د ځان او نورو حقوق پر وخت ادا کړای شي. دويم دا چې د روزۍ پراختيا او تنګي د الله په حکمت او اراده پورې اړه لري، د انسان مسئوليت صرف دادی چې په پوره خوارۍ سره يې وسايل پيدا کړي څوک چې په دې حقيقت نه پوهېږي هغوی پر نورو لګښت څه چې ډېر وختونه يې زړه دومره سختېږي چې د غربت له ويرې خپل اولادونه وژني. په دې کې په خصوصي ډول د عربو د جاهليت پر مهال دژوندیو نجونو هغه ظالم رواج ته اشاره ده چې لويه وجه يې د دوی دا مفکوره وه چې ښځه

ګټه نه شي کولای نو ولې یې د پالنې بوج پورته کړو؟ الله ویلي چې هغوی مه وژنئ، موږ تاسو ته هم رزق درکوو او دوی ته هم. بې غمه اوسئ! الله په هر حالت کې خپل بندګان ساتي او د دوی له حالت څخه ناخبره نه دی.

عفت او پاک لمني

څلورم حکم دادی چې هیڅوک دې زنا ته نه نژدې کېږي ځکه دا ښکاره بې شرمي او ډېره بده طریقه ده، معنا دا چې بدوالی او بې شرمي یې هیڅ دلیل او منطق ته ضرورت نه لري، د انسان فطرت یې همیشه یوه لویه ګناه او سخت جرم بولي او تر څو چې بېخي مسخ شوی نه وي همداسې به یې بده بولي. د انسان په هکله دا حقیقت بېخي درد وړ نه دی چې دی د کورنۍ ادارې ته د هوا او اوبو په څېر ضرورت لري، دا اداره له سمو فطري احساساتو سره صرف په هغه صورت کې دوام کولای او پاتېدای شي چې مېړه او ماینه تر خپل منځ دابدي اوسیدو تعلق ولري که دا شی نه وي نو په دې سره له فطري او روحاني احساساتو پرته د حیواناتو یوه رمه را منځ ته کېدای شي خو یوه نېکه ټولنه او صالح تمدن نه شي را منځ ته کېدلای.

د دې کار د همدې بدۍ له وجې الله تعالی نه یوازې ویلي چې زنا مه کوئ بلکې ویلي یې دي چې ور نژدې کېږئ هم مه، معنا دا چې زنا ته له هڅوونکو، ترغیبوونکو او ور نژدې کوونکو ټولو شیانو لرې اوسئ، په قرآن کې چې د نارینه او ښځې د ګډ اوسیدو کوم اداب بیان

شوي هغه له همداسي شيانو څخه د انسان د ساتنې لپاره دي. د هغو مطلب دادی چې نارينه او ښځې دواړه دي د خپلو بدني او رواني تقاضاوو له مخې خپل نظرونه تر ډېره وساتي او په خپل بدن کي دي د خطر ځايونه تر ډېره پټ کړي، داسي څه نه دي وايي چې د يو بل جنسي خواهشات و پاروي ځکه شيطان چې کله په کومه ټولنه کي د زنا عام والی غواړي نو خپل کار ډېر وخت له همدې شيانو پيلوي. له قرآن څخه معلومېږي چې پر ادم او حوا يې هم له دې لارې حمله کړې وه، الله تعالی د زنا د عاملو او هغې ته د تشويقولو کارونه پر همدې بنا ډېر لوی جرمونه بللي دي.

د انساني نفس حرمت

پنځم حکم دادی چې هيڅوک دي نه وژل کېږي، د دين او اخلاقو له مخې چې انساني نفس تل کوم عزت درلودلی دا د هماغه بيان دی. قرآن وېلي چې په دې هکله لومړی پر بني اسرائيلو ټينګار شوی وو او الله پر دوی دا خبره لازمي کړې وه چې په حقيقت کي د يوه انسان قتل د ټول انسانيت قتل دی، له دې سره قرآن دا خبره هم بيان کړې چې د دې جرم د کوونکو معامله صرف له الله تعالی سره نه ده د وژل شوي له خپلوانو سره هم ده او الله هغوی ته پوره اختيار ورکړی دی ځکه نو د دنيا هيڅ محکمه د دوی له خوښې پرته له قاتل سره هيڅ رعايت نه شي کولای. دا د محکمې مسئوليت دی چې که هغوی پر

قصاص ټینګار کوي نو له دوی سره دي مرسته وکړي او دوی چې څه غواړي له پوره طاقت سره دي په سم ډول نافذ کړي.

د یتیم په مال کې خیانت

شپږم حکم دادی چې د یتیم په مال کې دي هیڅ ناروا تصرف نه کیږي، د دې حکم الفاظ هماغه ډول دي لکه پورته چې له زنا څخه د منعې لپاره ویل شوي وو یعني د یتیم د ګټې او ښه والي له ارادې پرته د هغه مال ته نژدې هم مه ورځئ معنا دا چې د یتیم په مال کې صرف هغه تصرف روا دی چې د هغه د ساتنې او ګټې لپاره وشي او تر هغه وخته دي دوام وکړي چې یتیم په لوییدو د خپل مال د ساتلو لیاقت نه وي پیدا کړی.

د وعدې پوره کول

اووم حکم دادی چې هر ډول وعده دي په هر حالت کې پوره شي. ده ویلي چې په دې باره کې به پوښتنه وشي، د قرآن په ځینو نورو ځایونو کې هم دا حکم په همدومره ټینګار سره بیان شوی دی. په قرآن کې چې د جهاد او قتال پر مهال تر ټولو کوم مهم هدایت راغلی هغه د وعدې پوره کول دي. رسول الله او د هغه ملګرو ته یو ځای د عربو له مشرکینو سره د ټولو تړونونو په ختمولو د اخیري ګام اخیستلو امر شوی دی مګر دومره خبره یې هلته هم بیان کړې چې که کوم تړون تر ټاکلي وخته وي نو موده دې یې حتما پوره شي. په یوه بل ځای کې یې زیات وضاحت کړی چې که له کوم قوم سره تړون

شوی وي او هغوی پر مسلمانانو ظلم هم کوي نو د تړون په مخالفت سره له هغوی سره مرسته نه شي کېدای.

د ناپ او تول پوره کول

اتم حکم دادی چي په ناپ او تول کي دي زيادت او کمبوت نه کېږي، الله تعالی ويلي چي ځمکه او اسمان يې پر يوه ميزان درولي دي. له همدې وجې ضروري ده چي انسان د خپل اختيار په دايره کي انصاف وکړي، تل په سمه پيمانه يو شی ناپ کړي او په سم ترازو يې وتلي. له دې څخه معلومه شوه چي دا يو ډېر لوی حکم دی او په حقيقت کي د انصاف د هغه ميزان يو ښاخ دی چي په دې دنيا کي وجود لري. له دې څخه که کوم څوک سرغړونه کوي نو معنا يې داده چي د عدالت او انصاف په تصور کي ګډوډي راغلې او پر عدالت د خدای د دريدو عقيده نه ده پاتي. ښکاره ده چي تر دې وروسته به د اقتصاد او ټولنې ټول نظام دړې – وړې شي او دژوند کولو هيڅ ارزښت به پاتي نه شي. په اجناسو کي د نورو شيانو د ګډولو معامله هم داسي ده، که څوک له شيدو سره اوبه، له بورې سره ريګ او له غنمو سره اوربشې يو ځای کوي نو په همدې جرم اخته دی ځکه دی په پوره تول سره هم اخيستونکي ته د هغه را نيول شوی شی پوره نه ورکوي، دا په حقيقت کي د نورو د حق خوړل دي چي نتيجه به يې په دنيا او اخرت دواړو کي يقينا ډېره بده وي. له همدې وجې يې ويلي

دي چي كله پيمانه وركوئ نو پوره وركوئ او چي كله يې تلئ نو په سم ترازو يې تلئ ځكه دا ښه كار دى او ښه انجام لري.

پر خرافاتو عقيده

نهم حكم دادى چي كوم شى معلوم نه وي هيڅوک دي په هغه نه پسې كېږي، قرآن خبرداری وركړی چي دا بايد كومه عادي خبره ونه بلل شي ځكه د انسان غوږونه، ستر گې، زړه او دماغ به يوه ورځ د الله په حضور كي ځواب وايي د دې معنا داده چي هيڅ مسلمان د دې حق نه لري چي بد گوماني وكړي، پر بل چا تور ولگوي، له تحقيق پرته د يو چا پر خلاف گام واخلي، صرف د شك له وجې اوازې خپرې كړي او يا د خپل رب د ذات، صفاتو، احكامو او هداياتو په باره كي له گومانونو، خرافاتو او بې بنسټه قياسونو له مخې كومه عقيده خپله كړي.

غرور او تكبر

لسم حكم دادى چي هيڅوک دي د الله پر ځمكه په غرور سره نه ځي، ځكه دا د متكبرينو او مغرورو كسانو چلند دى. له همدې وجې يې ويلي چي كه تاسو هر څومره پر ځمكه د پښو په وهلو تگ وكړئ خو څيرلاى يې نه شئ او كه هر څومره په لوړ سر مزل كوئ خو د غرونو لوړوالي ته نه شئ رسېدلاى.

ښكاره ده چي دا ډول تگ د انسان د باطن بيان دى، دنيا، قدرت، ښكلا، علم، طاقت او داسي نور ډېر شيان دي چي په انسان كي غرور

پيدا کوي، له دوی څخه د هر يوه غرور د ده د حرکت په يوه خاص ډول ښکاره کېږي او د دې خبرې دليل وي چې زړه يې د بندګۍ له شعور څخه خالي دی او د خدايي عظمت هيڅ تصور ورسره نه شته.
په کوم زړه کي چې د بندګۍ شعور او د خدايي عظمت تصور وي نو دا د هغو خلګو په سينه کي ويره پيدا کوي چې له تواضع او خاکسارۍ سره ژوند کوي. دوی د غرور او لويي پر ځای سرټيټي ګرزي، دلته بايد دا خبره هم ياده شي چې د انسان غرور او تکبر صرف د ده له حرکته نه معلومېږي د هغه له خبرو، ډول، جامو، ناستې او ولاړې هر څه څخه ښکارېږي ځکه نو بايد د داسي ټولو شيانو استعمال منعه وبلل شي چې د يو چا لويي ښيي، د هغه غرور بيانوي، تکبر يې ښيي، پر نورو رعب اچوي او يا د بدماشانو له ډول او طريقې سره تعلق لري ان په ږيره او بريتونو او جامو اغوستلو کي هم بايد د تکبر شکل غوره نه شي. خبره يوازي تر دې ځايه نه ده بلکي د انسان دا باطني کيفيت د ځينو لويو – لويو ګناهونو سبب هم ګرزي، دا يو حقيقت دی چې په حق له پوهېدو سره د هغه نه منل د رنګ، نسل، مقام او نسب په اعتبار خپل ځان لوړ بلل، په نورو د سپکاوي له وجې ملنډې وهل، پر هغوی تور لګول، په بدو نومونو يادول او په غياب کي د هغوی د عيبونو بيانولو په څېر د لويو ګناهونو سبب د انسان همدا ځان پالنه او غرور و تکبر وي. الله تعالی له دې ټولو شيانو څخه هم په ډېره سختي منعه کړې ده.

د تــورات د احكــامو پــه څېــر دا د قــرآن لــس احكــام دي، ټــول اخلاقيات د همدې لسو احكامو ښاخونه دي الله چې كوم كارونه لوى ګناهونه بللي او له هغو يې په بې حيايي تعبير كړى دى هغه د همدې احكامو لـه مخالفت څخه پيـدا كېږي. قـرآن پـه دې بـاره كـې ښځـې واضح دى چې خلګو ته په قيامت كې د هغو د مخالفت سزا وركول كېداى شي، لـه همدې وجې ضروري ده چې هر مسلمان پـه دې بـاره كې احتياط وكړي.

د دې لپاره بايد دې درو شيانو ته پام وشي:

يو دا چې كه انسان پـه ناپوهي د كوم حكـم مخالفت وكـړي نو الله يـې نـه نيسـي، د هغـه قـانون داى چې كـه بـې اختيـاره يـو ممنـوع كـار ترسره شي په حقيقت كې يې ده اراده نه وي كړې نو پر هغه بـه هيـڅ سزا ورنه كړي.

دويـم دا چـې كـه كـوم څـوک ځـان د دې احكامو لـه مخالفت څخه وسـاتي نـو بدلـه يـې داده چـې الله بـه يـې واړه ګناهونـه پـه خپـل پـراخ رحمت سره ور وبخښي، كه نه واړه او لوى ټول ګناهونه به يې په عمل نامه كې ليكلي وي او له ده سره به يې حساب وشي.

درېيم دا چې كـه پـر چـا احساسـات غالـب شـي او د دې احكـامو مخالفت وكړي نو بايد د توبې په ايستلو خپـل عمل اصلاح كـړي، د دې لپـاره ضروري ده چې څومره ژر امكـان ولـري توبـه وباسـي، الله پـه قرآن كې بيـان كـړى چـې پـر ده يـوازې د هغـو خلګـو د توبـې منلـو حـق

شته چي د احساساتو په غلبه کي کومه ګناه وکړي بيا سمدستي توبه وباسي، د الله په نزد د هغو خلګو توبه هيڅ معنا نه لري چي ټول ژوند په ګناهونو اخته وي او چي کله پوه شي مرګ يې پر سر ولاړ دی نو د توبې – توبې الفاظ وايي. همدا راز په قصد له حقه د انکار کوونکي توبه هم هغه وخت معنا نه لري چي تر مرګه منکر وي.

د توبې د منلو او نه منلو دا دوه شکلونه قرآن بيان کړي دي، تر دې وروسته صرف يو صورت پاتېږي چي يو څوک تر ګناه وروسته سمدستي توبه ونه باسي خو دومره ځنډ يې هم نه وي کړی چي مرګ پرې راشي، د دې صورت په اړه قرآن کريم خاموش دی. دا خاموشي که له يوې خوا اميد پيدا کوي نو خطر هم لري او د قرآن مقصد دادی چي دا حالت د ويري او اميد تر منځ پاتي شي، د همداسي خلګو په باره کي د شفاعت هيله کېدای شي.

جمال او کمال

د انسان د اخلاقي وجود ښايست چي کله د خالق او مخلوق دواړو په معامله کي اخيري درجې ته رسېږي نو دا چي کوم اوصاف پيدا کوي او يا د قرآن له مخې بايد پيدا شي هغه هم الله يو ځای بيان کړي دي. دا لس شيان دي او په ټول قرآن کي پرې زياتونه نه ده شوې. د قرآن په نزد د دين جمال او کمال همدا دی، هغه خپل منونکي دې ته رسوي او د هغو د تر لاسه کولو دعوت ورکوي. لاندي د همدې اوصافو يادونه کوو:

اسلام

لومړی شی اسلام دی، دا چي کله په داسي طريقه له ايمان سره ذکر کېږي لکه دلته چي ذکر شوی نو مراد يې د دين ظاهر وي يعني هغه هدايت چي د انسان له قول، فعل، اندامونو او جوارحو سره تعلق لري. که د انسان ژبه د الله او رسول په حکم خلاصېدو او بنديدو ته تياره وي، سترګې يې د هغوی په اشاره ديد کولو او نه کولو ته چمتو وي، غوږونه يې د هغوی په هدايت اوريدل کوي او له اوريدو ځان ساتي، لاسونه يې د دوی په امر حرکت کولو او نه کولو ته په انتظار وي او پښې يې د هغوی په فرمان له تلو او دريدو ځان نه سپموي نو همدا اسلام دی. له قرآن څخه معلومېږي چي د دې ښه نمونه هم انبياء عليهم السلام دي، له همدې وجې لارښوونه شوې ده چي د تسليم او رضا دې مرتبې ته د رسيدو لپاره دي خلک د هغو شخصيتونو اتباع وکړي چي الله د خپلو رسولانو په توګه را لېږلي دي.

ايمان

دويم شی ايمان دی، دا د دين باطن دی او دلته يې مطلب هغه يقين دی چي د الله تعالی او د هغه د احکامو په باره کي له حقيقي معرفت سره يو ځای شي. که څوک الله داسي ومني چي د تسليم او رضا په بېخي اخيري درجه کي خپل زړه او دماغ هغه ته وسپاري نو دا سړی د قرآن په اصطلاح مومن دی. د زړه پاکوالی، د عقل رڼا او د ارادو سپېڅلتيا له همدې څخه تر لاسه کېږي، همدا ايمان دی چي پر علم

او عمل دواړو اغيز کوي او د انسان پر ټول وجود غوړېږي. د الله په ذکر، د هغه د اياتونو په تلاوت او انساني نفس و شاخوا کي د ده د ښو په ښکاريدو زيادت کوي، په قرآن کي يې غوښتنه دا بيان شوې چي بايد پر درلودونکو يې له الله او رسول پرته بل هيڅ شی دومره ګران نه وي.

فرمانبرداري

درېيم شی فرمانبرداري ده، دا هغه باطني کيفيت دی چي انسان له پوره اخلاص او ګوښه والي سره تل د خپل رب پر اطاعت ټينګوي. د انسان په وجود کي همدا د عبد او معبود د تعلق تر ټولو ښکاره نښه ده، قانتين هغه خلګ دي چي تل د الله بندګي کوي، د غم، خوښی، احساساتو، خوند او درد په هيڅ حالت کي له خپل خالق څخه بغاوت نه کوي، د شهوت زور، د احساساتو ډېرښت او د خواهشاتو يرغل يې هم د خدای په مخ کي بې ادبۍ ته نه هڅوي. زړه يې د خدای عرش وي او د شريعت حکم يې د ده په حضور کي ورکول شوی داسي حکم ګڼي چي په دربار کي ولاړ شخص يې د سرغړونې تصور هم نه شي کولای، که غور وکړو نو دا هغه کيفيت دی چي دا دنيا او د هغې ټول مخلوقات يې د حال په ژبه بيانوي.

صدق

څلورم شی صدق دی، دا د قول، فعل او ارادې درو سره د موافقت او برابرۍ لپاره استعمالېږي معنا دا چي د انسان له ژبې د صداقت خلاف هيڅ

خبره ونه وزي، په قول و فعل کي يې تضاد نه وي، له خولې چي هره خبره باسي نو دژبې او عمل رښتنولي وي، خو له دې سره بايد د نيت او ارادې صداقت هم حتما ملګرى وي. قرآن د دې ضد کردار نفاق او په خپله صداقت اخلاص بللى دى او بيا يې ځاى پر ځاى ويلي چي د خداى په نزد اصل عمل هغه دى چي په زړه کي تيار شوى وي، ځکه نو د صدق لوړه درجه د قول، فعل او ارادې له همدې موافقت څخه را پيدا کېږي.

صبر

پنځم شى صبر دى، دا په خپل ابتدايي مفهوم له ګډوډۍ او نا ارامۍ څخه د نفس د را ګرزولو لپاره کارېږي وروسته پکي د مشکلاتو او خنډونو پر خلاف په ميړانه، استقلال او ټينګښت سره پر خپل دريځ د دريدو معنا پکي پيدا شوې ده. دا د بې وسۍ او سپکاوي په څېر کوم شى نه دى چي د عجز او وس نه درلودو په حالت کي د مجبوريت له وجې غوره کېږي بلکي د عزت او همت سرچينه او د ټولو اخلاقي کړنو جمال او کمال دى. دا په انسان کي د دې حوصله پيدا کوي چي دژوند له ترخو تجربو څخه د شکايت او فرياد پر ځاى هغه ومني او د خداى له لوري يې په بللو هرکلى وکړي. د عمل د نتيجې په ځنډيدو خپه نه شي، له ګډوډۍ او نا ارامۍ ځان وساتي، په خپل زړه کي له بدي کوونکو څخه د انتقام جذبه ونه ساتي، د حق د دفاع پر مهال تر مرګه ټينګ ودرېږي، د سختۍ او راحت په حالاتو

کي نفس کنټرول کړي او څه چي فرض و واجب ګڼي ټول عمر يې ترسره کړي.

د انساني سيرت همدا اړخ دی چي په وسيله يې د خدای او انسان تر منځ هغه تعلق رامنځ ته کېږي چي توکل يې بولي، يعني په هر حالت کي پر خدای تکيه وشي، انا لله و انا اليه راجعون د همدې توکل او ځان سپارلو کلمه ده. قرآن ويلي: پر هغو خلکو الله خاصه مهرباني کوي چي دا کلمه مني او په همدې حالت کي له دنيا څخه رخصتېږي.

تواضع

شپږم شی تواضع ده، د الله تعالی د هيبت، عظمت او جلال له سم تصور څخه چي په انسان کي کومه تواضع، عجز او خاکساري پيدا کېږي قرآن له همدې څخه په خشوع تعبير کوي دا يو باطني کيفيت دی چي انسان د خدای په مخ کي هم سر ټيټی وي او له نورو انسانانو سره يې هم په زړه کي د رحمت او شفقت احساسات پيدا کوي. په لومړي صورت کي يې د اظهار ښه عمل لمونځ په تېره د شپې لمنځونه دي، هغه مهال چي بنده د دنيا له ټولو شيانو څخه په بېلېدو له خپل رب سره پټې خبرې کوي او خپل يوازيتوب د هغه په ذکر او شکر ابادوي. په دويم صورت کي دا حالت د مومن بنده پر ټول شخصيت اغېز کوي او هغه د خپلې کورنۍ لپاره په پوره شفقت د خپلو دوستانو، ګاونډيانو او ملګرو لپاره په بشپړ رحمت او خپلې ټولنې

لپاره د هدایت په سرچینه بدلوي، داسي مهربان او صابر انسانان هغه تمدن را منځ ته کوي چي پر ځمکه د خدای جنت، د هر سالم فطرته انسان هدف او د هغه د ارمانونو مرکز وي.

خیرات

اووم شی خیرات دی، د الله په لار کي د مصرف کولو یوه درجه داده چي انسان له خپل مال څخه فرض زکات ورکړي، دویمه درجه یې داده چي تر خپلو شخصي او کاروباري ضرورتونو کوم څه زیات ولري هغه د ټولنې حق وبولي او کله چي کوم ضرورت پېښ شي نو په پراخ زړه یې پوره کړي. درېیمه درجه داده چي خپلو خواهشاتو ته له پام پرته او د خپلو ضرورتونو په قربانولو هم د نورو ضرورتونه پوره کړي، د صدقه یا خیرات کوونکو تعبیر دې ټولو صورتونو ته شاملېدای شي مګر د صفتونو د بیانولو پر ځای چي کله دا تعبیر غوره کېږي نو په دې سره یې اصلا د هغه د کمال لور ته اشاره وي یعني هغه څوک چي سخي او فیاض وي او د الله په لار کي د مصرف کولو هیڅ فرصت له لاسه نه ورکوي. له بندګانو سره په تړاو دا د هغې تواضع اظهار دی چي وړاندي یې یادونه وشوه، په قرآن کي له همدې وجې لمونځ او انفاق یو ځای ذکر کېږي.

روژه

اتم شی روژه ده، دا د نفس د کنټرول او صبر د روزنې یو خاص عبادت دی. په قرآن کي یې مقصد دا بیان شوی چي په دې سره تقوا

پيدا کېږي، داوصافو د بيانولو پر مهال چي کله د روژه نيوونکو خبره راځي نو مراد يې هغه خلگ وي چي دوی له تقوا سره د ډېري مينې په وجه ډېر وخت روژې نيسي. له دې ځخه دا خبره په خپله معلومه شوه چي هغوی له منکراتو ځان ساتي، بد کارونه نه کوي او په خپل ژوند کي د ټولو لوړو اخلاقو ښه نمونه وي.

د فرجو ساتنه

نهم شی د فرجو ساتنه ده. يعني هغه کسان چي خپل جنسي غړي ساتي دا د نفس د کنټرول او تقوا نتيجه ده. په قرآن کي ځو ځايه له لوڅوالي، بربنډتوب او ناوړه اخلاقي کارونو ځخه د ځان ساتونکو لپاره دا تعبير راغلی دی. مطلب دادی چي دوی په بشپړ ډول خپل عفت او پاک لمني ساتي الله چي په کوم ځای کي اجازه کړې له هغه پرته هيڅ وخت نه د هيچا په مخ کي خپل ستر خلاصوي او نه هيڅکله داسي جامې اغوندي چي د دوی د بدن غړي تري ښکاري او يو ډول جنسي کشش لري. له بې حيا کارونو ځخه د ځان ساتنې له همدې درجې ځخه هغه تهذيب پيدا کېږي چي حيا پکي واکمنه وي او نارينه و ښځه د خپل بدن د ډېر لوڅوالي پر ځای تر ممکنه حده د هغه پوره پټولو ته ناکراره وي.

ډېر ذکر

لسم شی ډېر ذکر دی، يعني د الله تعالی ډېر يادول کله چي د مومن بنده په زړه کي د خپل رب تصور ښه ځای ونيسي نو بيا هغه صرف

په معلومو وختونو کي عبادت کافي نه ګڼي بلکي تل يې ژبه د خداى په ذکر لنده وي. کله چي کومه الهي نښه ويني نو سبحان الله وايي، کار په بسم الله پيلوي، پر نعمت الحمدلله وايي او د خداى شکر ادا کوي. خپله هيڅ اراده او نيت له ان شاء الله او ماشاء الله پرته نه بيانوي، په خپل هر کار کي له الله مرسته غواړي، د هر افت پر راتلو د ده د رحمت غوښتونکى وي، په هر مشکل کي ده ته رجوع کوي، خوب يې د ده له ياد سره ملګرى وي او د را ويښېدو پر مهال د ده نوم يادوي. لنډه دا چي هر وخت او په هره معامله کي يې پر ژبه د الله ذکر وي. صرف دومره نه وي بلکي د الله د ياد لپاره لمونځ کوي، روژه نيسي، قرآن لولي، نفقه کوي، له بديو ځان ساتي، د بدى تر کولو وروسته الله يادوي او سمدستي د هغه لور ته رجوع کوي. د ده د ذکر يو شکل فکر هم دى، که د خداى دې دنيا ته وګورو نو په زرګونو مخلوقات لري، بېلابېل رنګونه او ډولونه لري، د انسان عقل او د هغه کارنامې دي، د سمندر ځاپوګانې دي، د سيندونو بهيدل دي، شنه کښتونه او له اسمان څخه را توييدونکې اوبه دي، د شپې او ورځې تګ را تګ دى، د هوا او وريځو تصرفات دي، د ځمکې او اسمان پيدايښت او د هغو حيرانوونکى جوړښت دى، د هغوى ګټه او برکتونه دي، د دوى معنويت او حکمت دى، په انساني نفسونو او شاوخوا کي د خداى هغه نښې دي چي هره لحظه ښکاره کېږي. کله چي مومن بنده د الله پر دې نښو غور کوي نو زړه او دماغ يې د خداى په ياد تازه کېږي او له ځان

سره وايي چي اې ربه! دا مخلوقات دي عبث نه دي پيدا کړي، دا ستا له علم او حکمت سره ټکر خبره ده چي ته کوم بې معنا کار وکړې، زه پوهېږم چي د دې دنيا د رنګ او بوی پای به حتما د جزا پر يوه داسي ورځ وي چي په هغې کي به هغه خلک له عذاب او رسوايي سره مخ شي چي ستا دا دنيا يوه لوبه بولي او ژوند کوي، زه د هغوی له انجام څخه تا ته پناه در وړم.

دویمه حصه

–الکتاب –

(۱)

د عباداتو قانون

د دین هدف پاکوالی دی، اخیري درجې ته یې د رسیدو واسطه د الله او بنده تر منځ په سمه طریقه د عبد او معبود تعلق را منځ ته کول دي، دا تعلق چې څومره ټینګ وي انسان د خپل علم او عمل په پاکوالي کي همدومره ترقي کوي. مینه، ویره، اخلاص، وفا، د الله د بې شمیره نعمتونو او احساناتو د شکر او منني احساس ټول د همدې باطني تعلق علامې دي. په عمومي ډول د انسان د شپې او ورځې په ژوند کي په درو شکلونو ظاهرېږي: عبادت، اطاعت او ملاتړ. د انبیاء علیهم السلام په دین کي عبادات د همدې تعلق د یادولو لپاره ټاکل شوي دي، لمونځ او زکات عبادت دی، د قرباني او عمرې حقیقت هم له دې جلا نه دی، روژه او اعتکاف اطاعت دی او حج د الله تعالی لپاره د ملاتړ او نصرت د علامې ښکارول دي.

لمونځ

لمونځ یو ډېر مهم عبادت دی، که غور وکړو نو د دین حقیقت د معبود پېژندنه او د هغه په حضور کي د ویرې او مینې له احساساتو سره عجز او خاکساري ښودل دي. د دې حقیقت تر ټولو ښکاره اظهار پرستش دی، تسبیح، حمد، دعا، مناجات او رکوع و سجده د دې پرستش عملي شکلونه دي، د لمانځه حقیقت همدا دی او دا هر څه په ډېر ښه توازن سره په خپل ځان کي رانغاړي.

دا عبادت په دین کي ډېر اهمیت لري، په ایمانیاتو کي چي توحید کوم مقام لري هغه په اعمالو کي د لمانځه دی. دا د الله د یادولو لپاره فرض شوی دی، له قرآن څخه معلومېږي چي د الله د ایاتونو له یاد څخه چي کوم معرفت حاصلېږي او په دې سره په انسان کي د الله لپاره د مینې او شکر کوم احساسات پیدا کېږي او یا باید پیدا شي د هغو اوله نتیجه همدا لمونځ دی. دا د اسلام ستن ده، په دنیا او اخرت کي د انسان د مسلمان ګڼلو له شرایطو څخه دی، پر دین د ټینګښت وسیله ده، مشکلات ختموي، ګناهونه له منځه وړي، د حق دعوت پېژندنه ده، د حق پر لار د ټینګښت بنیاد دی، د کایناتو فطرت او حقیقي ژوند دی. کله چي د الله پېژندنه، د هغه ذکر و فکر او د نژدېکت احساس کمال ته رسېږي نو په لمانځه اوړي. د دنیا د ټولو خدای پېژندونکو فیصله ده چي اصل ژوند د زړه ژوند دی، د زړه ژوند همدا د خدای پېژندنه، ذکر، فکر او الهي نژدېکت دی. انسان دا ژوند صرف په لمانځه تر لاسه کوي او په لمانځه سره دوام کوي.

د لمانځه تاریخ

د لمانځه تاریخ د دین د تاریخ په ډول ډېر قدیم دی، په ټولو دینونو کي وجود لري او طریقې و وختونه یې هم لږ و ډېر معلوم دي. د هندوانو بجن، د فارسیانو زمزمې، د عیسایانو دعاوې او یهودانو مزامیر ټول د همدې شکلونه دي، قرآن ویلي: د الله ټولو پیغمبرانو د دې تعلیم ورکړی. رسول الله چي د کوم ابراهیمي دین د نوي کولو لپاره را ولېږل

شــو پــه هغـه کـي يې هم مقام ډېر لوړ دی، کلـه چي قرآن خلګو تـه د لمانځه امر وکړ نو دا د دوی لپاره پردی شـــی نه وو، دوی يې پـه ادابو، شـرايطو، اعمالو او اذکارو ښـه خبر وو ځکه نو دې ته هيڅ ضـرورت نه ووچي قرآن يې تفصــيلات بيان کړي وای. د ابراهيمي دين د رواج له مخې چي هغه پـه څه ډول ادا کېدی رسـول الله د قرآن پـه امر له ځينو اصــلاحاتو ســره خپلو منونکو تـه پريښـود او هغوی يې نسـل پرنسـل همداسي کوي.

د لمانځه شرايط

د لمانځه لپاره ضـروري شـيان دادي: لمونځ کوونکی بايد نشـه نه وي او که ښځه وي نو له حيض و نفاس څخه پاکه وي، اودس ولري او تر حيض، نفاس، يا جنابت وروسته يې غسـل کړی وي. که پـه سفر، ناروغۍ او داوبو پـه نه موجوديت کي دا دواړه ســخت وي نو تيـمم دي ووهي، د لمانځه پر مهال دي قبلې ته مخ کړي، د اوداســه طريقه داده چي لومړی مخ ومينځي، بيا تر څنګلو لاسونه ومينځي، بيا پوره سـر مســح کړی او وروســته پښــې ومينځي. کله چي څوک يو وار اودس وکړي نو تر هغه وخته دوام لري چي د اوداسه ماتوونکی کار يې نه وي کړی، د اوداســه احکام د هغه حالت لپاره دي چي اودس نه وي مګر که څوک د خپل زړه خوشالولو لپاره بيا اودس کوي نو هغه ته اجازه ده. د اوداسه ماتوونکي دادي:

۱) بولې کول ۲) مرداري کول ۳) له اواز سره او یا بې اوازه د باد وتل ۴) د مذي او یا ودیو وتل

که په سفر، ناروغۍ او یا داسې په نه شتون کې اودس او غسل دواړه سخت شي نو الله تعالی اجازه کړې چې انسان تیمم وهلای شي، طریقه یې داده چې پر یو پاک ځای دې خپل لاسونه ووهي پر مخ او لاسونو دې را تېر کړي. دا په هر ډول نجاست کې کفایت کوي، که داودس ماتوونکی کوم شی را منځ ته شي نو ترهغه وروسته بیا وهل کېدای شي او له خپلې میرمنې سره تر جماع وروسته د جنابت د غسل ځای هم نیسي. پر دې سربیره که د مرض او سفر په حالت کې اوبه موجودې وي نو هم انسان تیمم وهلای شي.

په دې سره ظاهرا کومه پاکي نه تر لاسه کېږي خو که غور وکړو نو په ذهن کې د پاکۍ د اصل طریقې د ساتنې له وجې ډېر اهمیت لري، په شریعت کې عموما دې ته پام شوی چې کله کوم حکم په اصلي ډول نه شي عمل کېدای او یا ډېر سخت وي نو د یوه ور ته شي په صورت یې یاد باقي ساتل کېږي. د دې فایده دا وي چې د حالاتو په عادي کېدو طبیعت د اصلي شکل پر لور ور ګرزېدو ته تیار وي.

د لمانځه اعمال

د لمانځه لپاره ټاکل شوي اعمال دادي: لمونځ دې د دواړو لاسونو په پورته کولو پیل شي، بیا دې ودرېږي ور پسې دې رکوع وکړي، بیا دې د درېدو لپاره را پورته شي، وروسته دې یو په بل پسې دوې

سجدې وکړي او د هر لمانځه په دويم او اخيري رکعت کي دي لمونځ کوونکی پر دواړو زنګنو کښېني. که لمونځ پای ته رسوي نو د ناستې په حالت کي دي د مخ په اړولو ختم کړي.

د لمانځه اذکار

د لمانځه اذکار دادي: په شـروع کي دي الله اکبر ووايي، په ولاړه کي دي الحمدلله تلاوت کړي او بيا دي له خپل وس سـره سـم د قرآن يوه برخه ووايي، رکوع ته د تلو پر وخت دي الله اکبر ووايي، له رکوع څخه درا پورته کېدو پر وخت دي سمع الله لمن حمده ووايي، سجدو ته د تلو او را پورته کېدو پر وخت دي الله اکبر ووايي، له ناستې څخه د ولاړېدو پر مهال دي هم الله اکبرووايي او د لمانځه د ختمېدو پر وخت دي السلام عليکم ورحمة الله ووايي.

الله اکبر (الله تر ټولو لوی دی)، سمع الله لمن حمده (الله د هغه چا خبره واورېده چي د ده ستاينه يې وکړه) او السلام عليکم ورحمة الله (پر تاسو دي سلامتي او د الله رحمت وي). امام دي دا اذکار تل په لوړ اواز وايي، د ماښـام او ماخوسـتن په اولنيو دوو رکعتونو او د سـهار، جمعې او اخترانو په لمانځه کي دي هم قرأت په لوړ اواز وويل شي. د ماښـام په درېيم او د ماخوسـتن په درېيم و څلورم کي به هميشـه په ټيټ اواز وي، د ماپښـين او مازيګر ټول لمونځ به همداسـي په پټه خوله کوي او په څلورو رکعتونو کي به يې قرأت په خاموشـۍ سـره ويل کېږي. همدا په شريعت کي د لمانځه لپاره ټاکل شوي اذکار دي

چي ژبه يې عربي ده، له دې پرته چي لمونځ كوونكى په كومه ژبه وغواړي د تسبيحاتو، حمد، دعا او مناجات په ډول په خپل لمانځه كي هر ډول ذكر ويلاى شي.

د لمانځه وختونه

په شپه او ورځ كي پر مسلمانانو پنځه لمنځونه فرض شوي دي چي وختونه يې دادي: سهار، ماپښين، مازيګر، ماښام او ماخوستن. كله چي د سپيدو سپينه ليكه له توري جلا شي نو سهار دى، د لمر له زوال څخه د ماپښين وخت دى، كله چي تر سر راټيټ شي مازيګر دى، د لمر په لويدو د ماښام وخت دى او كله چي د شفق سرخي ختمه شي نو ماخوستن دى. د سهار وخت د لمر تر ختلو، د ماپښين دا تر مازيګره، د مازيګر وخت تر ماښامه، د ماښام وخت تر ماخوستنه او د ماخوستن وخت تر نيمې شپې پوري دى، څرنګه چي د لمر را ختلو او لويدلو پر وخت د هغه عبادت كېدى له همدې وجې په دې دوو وختونو كي لمونځ منع شوى دى. د انبياء عليهم السلام په دين كي تل د لمانځه وختونه همدا وو.

د لمانځه ركعتونه

د لمانځه لپاره ټاكل شوي ركعتونه دادي:

سهار: ۲ ركعته

ماپښين: ۴ ركعته

مازيګر: ۴ ركعته

ماښام: ۳ رکعته

ماخوستن: ۴ رکعته

دلمانځه فرض رکعتونه همدا دي چي پرېښـودل به يې په قيامت کي سزا ولري، له هغو صورتونو پرته چي پکي د قصر اجازه ده د هغو کول حتمي دي، لـه دې پرتـه نور ټول لمنځونـه نفل دي چي کول يې ثواب لري خو پر نه کولو يې دالله له خوا د هيڅ سزا ويره نه شته.

په لمانځه کي رعايت

کـه د ويري، خطر او اړو – دوړ پـه حالـت کي د لمانځـه وخـت را ورسېږي نو الله اجازه کړې چي د سپرلۍ، حرکت او هر حالت کي چي امکان ولري لمونځ وکړئ، ښـکاره ده چي په دې کي جماعت نه شـي کېدای او قبلې تـه د مخ کولو شـرط هم لازمي نـه دی. پـه ځينو وختونو کي به لمونځ پر ټاکلي شـکل هم نه شـي کېدای، که په کوم سـفر کي داسـي حالـت پېښ شـي نو قرآن ويلي چي خلک لمونځ کمولای هم شي چي دې ته په اصطلاح کي قصر ويل کېږي. په دې باره کي د رسول الله سنت دادی چي يوازي څلور رکعتيز لمونځ به دوو رکعتونو تـه راکمېږي، د دوو او درو رکعتونو پـه لمانځـه کي بـه هيڅ کمبوت نه وي. د سـهار او ماښـام لمنځونه به په داسـي ځايونو کي هم پوره کوي، ځکه سهار له پيله دوه رکعته دی او ماښام د ورځې وتر دي او دا حيثيت يې نه شي بدلېدای. په لمانځه کي د رعايت له دې اجازې څخه په وختونو کي د تخفيف اسـتنباط هم شـوی دی ځکه نو په

داسي سفرونو کي د ماپښين او مازيګر او ماښام و ماخوستن لمنځونه يو ځای هم کېدلای شي.

د جماعت لمونځ

سره له دې چې لمونځ يوازي هم کېدای شي خو غوره داده چې په جماعت او که ممکنه وي په يوه عبادت ځای کي ادا شي. رسول الله د همدې لپاره مدينې ته په رسيدو تر ټولو لومړی مسجد جوړ کړ او د مسلمانانو په هر کلي او سيمه کي د مسجدونو جوړولو رواج له همدې ځايه را منځ ته شو. هغو ته ور تګ او په جماعت لمونځ ډېر ثواب لري، بې له شکه ښځې ترې مستثنا دي خو مسلمان نارينه بايد له عذر پرته ور څخه بې برخې نه شي. د جماعت د کولو طريقه داده:

۱) تر لمانځه وړاندي به اذان کېږي چي په اوريدو يې خلګ پکي ګډون وکړای شي. رسول الله چي د دې لپاره کوم الفاظ ټاکلي هغه دادي: الله اکبر، اشهد ان لا اله الا الله، اشهد ان محمدا رسول الله، حی علی الصلاة، حی علی الفلاح، الله اکبر، لا اله الا الله.

ترجمه: الله تر ټولو لوی دی، شاهدي ورکوم چي له الله پرته هيڅ معبود نه شته، شاهدي ورکوم چي محمد د الله رسول دی، لمانځه او کاميابي ته راشئ، الله تر ټولو لوی دی، له الله پرته بل هيڅ معبود نه شته.

۲) که مقتدي يو وي نو له امام سره دي د هغه راسته اړخ ته يو ځای ودرېږي او که ډېر وي نو امام دي په مابين کي وي او دوی دي تر شا په يوه ليکه کي ودرېږي.

۳) د لمانځه درولو لپاره به اقامت وایي چي د اذان الفاظ پکي تکرارېږي البته دومره فرق لري چي اقامت ویونکی به تر حی علی الفلاح وروسته قد قامة الصلاة (لمونځ ودرېد) هم وایي.

۴) د لمانځه الفاظ به د خپل مقصد لپاره تر یوه وار زیات تکراروي.

۵) که ضرورت وي نو د اقامت الفاظ هم تکرارولای شي.

په لمانځه کي غلطي

د لمانځه لپاره چي کوم اعمال او اذکار ټاکل شوي که په هغو کي کومه غلطي وشي او یا د غلطۍ شک وي نو سنت دادی چي که د غلطۍ جبران ممکن وي نو تر جبران وروسته او که ممکن نه وي نو له جبران پرته دي د لمانځه په اخیر کي دوې زیاتې سجدې وکړي.

د جمعې لمونځ

د جمعې په ورځ پر مسلمانانو لازمه ده چي د ماپښین د لمانځه پر ځای به په دې ورځ یو اجتماعي لمونځ کوي، د دې لمانځه طریقه داده: رکعتونه یې دوه دي، د ماپښین د لمانځه بر خلاف به یې په دواړو رکعتونو کي په لوړ اواز قرأت ویل کېږي، د لمانځه لپاره به ا قامت وایي، تر لمانځه وړاندي به امام د حاضرینو د پند او نصیحت لپاره په ولاړه دوې خطبې وایي. تر دویمې خطبې وروسته او د لومړنۍ تر پیلولو وړاندي به امام څو ثانیې کښېني، د لمانځه اذان به هغه وخت کېږي چي امام د خطبې ځای ته راشي. د اذان په کیدو ضروري ده چي

ټول نارينه مسلمانان که عذر ونه لري خپل مصروفيات پرېږدي او لمانځه ته حاضر شي. د لمانځه خطبه او امامت به د مسلمانانو چارواکي کوي او يوازي په هغو ځايونو کي به ادا کېږي چي د دوی له خوا د دې لمانځه لپاره ټاکلی وي او هلته په خپله دوی او يا د دوی کوم نماينده د امامت لپاره موجود وي.

د اخترانو لمونځ

د لوی او کوچني اختر په ورځو کي هم پر مسلمانانو لازمه ده چي د لمر تر راختلو وروسته او له زوال وړاندي د جمعې په څېر يو اجتماعي لمونځ وکړي، طريقه يې داده: دوی به دوه رکعته لمونځ کوي، په دواړو رکعتونو کي به قرأت په لوړ اواز ويل کېږي، لمونځ کوونکي به د ولاړې په حالت کي څو زايد تکبيرونه وايي، د لمانځه لپاره به نه اذان وي او نه اقامت. تر لمانځه وروسته به امام د حاضرينو د پند او نصيحت لپاره په ولاړه دوې خطبې وايي، امام به تر لومړۍ خطبې وروسته او د دويمې تر پيل وړاندي څو ثانيې کښېني، د دې لمانځه وينا او امامت به هم د جمعې د لمانځه په شان د مسلمانانو چارواکي کوي او هلته به ادا کېږي چي د دوی له خوا د دې لمانځه لپاره ټاکل شوی وي او هلته دوی په خپله او يا د دوی کوم نماينده د امامت لپاره موجود وي.

د جنازې لمونځ

د انبياء عليهم السلام په دين کي د مړيو لپاره د جنازې لمونځ هم ضروري بلل شوی دی، د مړي تر غسل او کفن وروسته چي دا لمونځ په کومه طريقه ادا کېږي هغه داده: مړی به د خپل ځان او قبلې تر منځ

کښېږدي، مقتديان به تر امام شاته په صف کي ودرېږي، د لاسونو له پورته کولو سره به د الله اکبر په ويلو لمونځ شروع کړي، د اخترانو په ځېر به په دې لمانځه کي هم څو زايد تکبيرونه وايي، د ولاړې په حالت کي به تر تکبيرونو او دعاوو وروسته د سلام په ګرزولو لمونځ ختم کړي.

د لمانځه په شکل لږ تر لږه همدا عبادت دی چي مسلمانان پرې مکلف شوي دي، مګر د قران وينا ده چي که څوک په خپل شوق کومه نيکي وکړي الله يې قبلوونکی دی، همدا راز يې ويلي چي د غم او تکليف پر مهال له صبر او لمانځه کار واخلئ. د همدې احکامو په رڼا کي مسلمانان له ضروري لمنځونو پر ته عموما نفلونه هم کوي، رسول الله چي دا ډول کوم نفل کړي او يا يې خلګ ورته هڅولي تفصيلات يې په رواياتو کي ليدلای شئ.

زکات

دا تر لمانځه وروسته دويم مهم عبادت دی، انسانانو چي عموما د خپلو معبودانو د تعظيم لپاره کوم اداب خپل کړي په هغو کي يو يې دا هم دی چي د خپل مال، څارويو او حاصلاتو يوه برخه د هغوی حضور ته د نذر په ډول وړاندي کړای شي. له دې څخه په صدقه، نياز، نذر او قرباني تعبير کېږي. زکات د انبياء عليهم السلام په دين کي اصلا همدا حيثيت لري او له همدې وجې عبادت بلل کېږي، قرآن څو ځايه د همدې لپاره د صدقې لفظ استعمال کړی او ويلي يې دي

چي د زړه له تواضع او عجز سره دي ادا کړای شي. په دې باره کي عام رواج داوو چي هغه به يې له معبد څخه را اخيست او د هغه خادمانو ته به يې ورکاوه چي دوی په دې سره عبادت ته د راتلونکو کسانو خدمت وکړي. اوس دا طريقه نه ده پاتي، د دې پر ځای مسلمانانو ته لارښوونه شوې چي د ټولنيزو اړتياوو لپاره دا مال چارواکو ته وسپاري خو په دې سره يې حقيقت نه دی بدل شوی. دا د الله لپاره خاص دی او بنده چي يې کله ادا کوي نو د قبليدو فيصله به يې هم د هغه په دربار کي کيږي.

د زکات تاريخ

د دې تاريخ هماغه د لمانځه تاريخ دی، له قرآن څخه ښکاري چي د انبياء عليهم السلام په دين کي د لمانځه په څېر د دې حکم هم هميشه موجود وو. کله چي الله تعالی مسلمانانو ته د هغه د ورکولو امر وکړ نو دا د دوی لپاره نا اشنا شی نه وو، د ابراهيمي دين ټول پيروان يې په احکامو ښه خبر وو، دا له پخوا را پاتي يو سنت وو چي نبي عليه السلام د الله په امر او تر ضروري اصلاحاتو وروسته په مسلمانانو کي جاري کړ.

د زکات مقصد

که غور وکړو نو مقصد يې له نامه څخه معلوميږي، د دې لفظ اصل وده او پاکي ده. له دې څخه هغه مال مراد دی چي د پاکۍ او طهارت حاصلولو لپاره ورکړل شي، له دې معلومه شوه چي د زکات مقصد

هماغه د ټول دین مقصد دی. زکات نفس له هغو ناولتیاوو پاکوي چي د مال د مینې له وجې پکی پیدا کېدای شي، مال ته برکت ورکوي او د انساني نفس د لا پاکېدو سبب ګرزي. دا د الله په لار کي د لګښت کولو تر ټولو کمه غوښتنه ده چي یو مسلمان به یې په هر حال کي پوره کوي، ځکه نو په دې سره هر هغه څه نه تر لاسه کېږي چي تر دې ور ها خوا د خیرات د عامو غوښتنو په پوره کولو حاصلېږي خو په دې سره هم د انسان زړه له خپل رب سره یو ځای کېږي او د الله لور ته هغه بې پروایي تر ډېره حده ختمېږي چي پر انسان د دنیا او د هغې د اسبابو د تعلق له وجې راځي.

د زکات قانون

د زکات قانون دادی:

۱) د حاصلاتو، تجارت او کاروبار، د وسایلو د شخصي استعمال له شیانو او د نصاب تر حد له کمې سرمایې پرته بل هیڅ شی له زکات څخه مستثنا نه دی. دا به له هر ډول مال، هر ډول حیواناتو او هر قسم حاصلاتو څخه ورکول کېږي، هر کال به د دولت له هر مسلمان وګړي څخه حتما اخیستل کېږي.

۲) فیصدي یې داده: په کال کي ۲/۱ ۲ فیصده

که حاصلات صرف د خوارۍ او یا یوازي د سرمایې له وجې را منځ ته شي نو د هر وار حاصلاتو پر مهال به لس فیصده او که د خوارۍ و سرمایې دواړو له عمل څخه را منځ ته شي نو پنځه فیصده به ورکول

کېږي. که له دواړو پرته صرف د الهي پېرزوينې په ډول تر لاسه شي نو شل فيصده به ورکول کېږي.

په حيواناتو کي:

۱) اوښان:

له پنځو څخه تر څلورويشتو پوري پر هرو پنځو اوښانو يو پسه، له ۲۵ څخه تر ۳۵ پوري يوه يو کلنه اوښه او که هغه نه وي نو دوه کلن اوښ، له ۳۶ څخه تر ۳۵ پوري يوه دوه کلنه اوښه، له ۴۶ څخه تر ۶۰ پوري يوه درې کلنه اوښه، له ۶۱ څخه تر ۷۵ پوري يوه څلور کلنه اوښه، له ۷۶ څخه تر ۹۰ پوري دوې–دوې کلنې اوښې، له ۹۱ – ۱۲۰ پوري دوې درې کلنې اوښې، له ۱۲۰ څخه د زيادو لپاره پر هرو څلويښتو يوه دوه کلنه او پر هرو پنځوسو يوه درې کلنه اوښه ده.

۲) غوايي:

په هرو ديرشو کي يو کلن او په هرو څلويښتو کي يو دوه کلن سخوندر کی.

۳) پسونه:

له ۴۰ څخه تر ۱۲۰ پوري يو پسه، له ۱۲۱ څخه تر ۲۰۰ پوري دوه پسونه، له ۲۰۱ څخه تر ۳۰۰ پوري درې پسونه، له ۳۰۰ څخه په زيادو کي پر هرو سلو يو پسه.

۳) په قرآن کي چي د زکات د لګولو کوم ځايونه بيان شوي د هغو تفصيل دادی: فقيران او مسکينان، د دولت د ټولو مامورينو معاشونه،

د اسلام او مسلمانانو د ګټو لپاره ټول سیاسي لګښتونه، له هر ډول مرییتوب شخه د خلاصون لپاره د تاوان او قرض تر بوج لاندي خلګو د مرستي لپاره، د دین د خدمت او خلګو د خیر ښیګڼي لپاره، د مسافرو د مرستي، د هغوی لپاره د لارو، پلونو، سرایونو او نورو د جوړولو لپاره.

۴) د زکات یو ډول د کوچني اختر سرسایه هم ده، دا د یوه فرد لپاره د سهار او ماښام خوراک دی چي پر هر لوی او کوچني یې ورکول لازمي دي او د روژې په ختمیدو د اختر تر لمانځه وړاندي ورکول کیږي.

روژه

تر لمانځه او زکات وروسته دریم مهم عبادت روژه ده، د دې لپاره په عربي کي د صوم لفظ استعمالیږي چي له یو شي شخه د منعې او د هغه د پریښودو په معنا دی. دا لفظ د شریعت په اصطلاح کي له خاصو حدودو او قیدونو سره د خوراک، ښځناک او جنسي اړیکو د پریښودو لپاره استعمالیږي، په (پښتو) کي یې روژه بولي څرنګه چي انسان په دې دنیا کي خپل یو عملي وجود هم لري له همدې وجي چي کله د هغه د عبادت احساس د ده له عملي وجود سره تړاو پیدا کوي نو له پرستش سره اطاعت هم یو ځای کیږي، روژه د همدې اطاعت نښه ده. په دې کي بنده د خپل رب په امر او د هغه د رضا و خوښي لپاره ځیني حلال شیان پر ځان حراموي، خپل اطاعت

پیشوي او په دې توګه ګواکي د حال په ژبه اعلان کوي چې تر الله او د هغه تر حکم بل هیڅ لوی شـی نه شـته. که هغه د فطرت د قانون له مخې کوم روا شی هم د ده لپاره ممنوع وبولي نو د بنده په توګه مناسبه داده چې له څه جنجال پرته د هغه د حکم په مخ کې سر ټیټ کړي.

که غور وکړو نو د الله د عظمت، جلال، لویي او لوړتیا دا احسـاس او اقرار د شـکر ایسـتلو حقیقي بنـودل هم دي ځکه نو قرآن له همدې وجې روژه د خدای لویي او د شـکر ایسـتل بللي اوویلي یې دي چې د دې مقصـد لپاره د روژې میاشـت ځکه غوره شـوې چې الله په دې میاشت کې تاسو ته د قران په شکل کوم هدایت درکړی په هغه کې د عقل د لاربنوونې او حق و باطل تر منځ د فرق او امتیاز ښکاره او یقیني دلایل دي. پر همدې د الله لویي بیان کړئ او د هغه شکر وباسئ.

د دې کامله درجه داده چې انسـان د روژې په حالت کې پر ځان یو څو زاید بندیزونه ولګوي او له نورو څخه په ګوښـه کېدو د څو ورځو لپاره په مسـجد کې کښـېني، د الله زیات عبادت وکړي. دې ته په اصـطلاح کې اعتکاف ویل کېږي، که څه هم دا د رمضـان د روژو په څېر لازم شوی نه دی مګر د نفس د اصلاح له وجې ډېر ارزښت لري، د روژې، لمانځه او قرآن کریم د تلاوت د یو ځای کولو له امله چې په دې سـره کوم خاص کیفیت پیدا کېږي او پر نفس د ګوښـه توب، یوازي والي او د الله لور ته د رجوع کولو کوم حالت راځي په دې سـره د روژې اصل مقصد د کمال درجې ته رسېږي.

د روژې تاریخ

د لمانځه په شــان د روژې تاریخ هم ډېر پخوانی دی، قرآن وېلي چي روژه پر مسـلمانانو داسي فرض شوې ده لکه پر مخکینیو قومونو چي فرض شــوې وه. دا یو حقیقت دی چي د نفس د روزنې لپاره دیوه مهم عبادت په توګه د هغې تصــور په ټولو دینونو کي موجود پاتي شوی دی.

د روژې مقصد

قرآن یې مقصــد دا بیان کړی چي خلک الهي تقوا خپله کړي، د قرآن په اصطلاح د تقوا معنا داده چي انسانان په خپله شپه او ورځ کي د الله ټاکلو حدودو ته په پام کولو ژوند وکړي او د خپلو زړونو په تل کي له دې ویره ولري چي که یې کوم وخت دا حدود مات کړل نو له الله پر ته یې هیڅوک د هغو له سزا نه شي خلاصولای.

د روژې قانون

د روژې قانون دادی: د روژې په نیت او صـرف د الله د رضـا لپاره له خوراک، څښـاک او میرمنې سره د جنسي اړیکو پرېښـودل روژه ده. دا بندیز له سـهار څخه د شـپې تر پیلېدو دوام کوي، ځکه نو د روژې په شـپو کي خوراک، څښـاک او له میرمنو سـره جنسـي اړیکې بالکل روا دي. د روژو لپاره د رمضـان میاشـت ټاکل شـوې له همدې وجې که څوک په دې میاشـت کي موجود وي پر هغه فرض ده چي د دې ټولي میاشـتې روژه ونیسـي. که څوک د ناروغی، سـفر او بل مجبوریت له

وجې د رمضان روژې پوره نه کړای شي نو لازمه ده چې په نورو ورځو کې يې ونيسي او دا شمير پوره کړي. د حيض او نفاس په حالت کې د روژو نيول منعه دي خو دا ډول پاتې شوې روژې به وروسته حتما را ګرزوي.

د روژې کامله درجه اعتکاف دی، که الله چا ته د دې تکليف ورکړی نو هغه ته په کار ده چې د روژې په مياشت کې څو مره ممکنه وي له دنيا څخه په بيلېدو دالله د عبادت لپاره د مسجد په ګوښه کې کښيني او له سختې انساني اړتيا پرته مسجد پرې نه ږدي. که انسان په اعتکاف کې وي نو د روژې د شپو پر مهال پر خوراک او څښاک هيڅ بنديز نه شته، خو له ميرمنې سره جنسي اړيکې ورته روا دي، الله دا اعتکاف په حالت کې منع کړې دي.

حج او عمره

دا دواړه عبادات په ابراهيمي دين کې د عبادت اخيري درجه ده، د دې تاريخ له هغه اعلانه پيلېږي چې ابراهيم عليه السلام د مسجد حرام تر جوړولو وروسته کړی وو چې خلک دې دالهي نذر پوره کولو لپاره را شي او دوی چې پر توحيد د ايمان راوړلو کومه وعده کړې دلته په راتلو دي تازه کړي. د خپل معبود لپاره د تعظيم د جذبې اخيري درجه داده چې د هغه په غوښتنه بنده له خپل ځان او مال سره د هغه په حضور کې د نذر لپاره حاضر شي، حج او عمره د همدې نذر تمثيل دی. دا دواړه يو حقيقت تمثيلوي، فرق يوازې دومره دی چې عمره

لنډه ده او حج يې په داسې ډول تمثيل کوي چې په دې سره هغه مقصد هم په ښه ډول ښکاره کېږي چې د هغه لپاره د ځان او مال د نذر کولو غوښتنه شوې ده. الله وېلي: د ادم په پيدايښت سره چې په دې دنيا کې د هغه کومه نقشه جوړه شوې ابليس له لومړۍ ورځې د هغه پر خلاف د جنګ اعلان کړی ځکه نو د الله بندګان نور تر قيامته د خپل دې ازلي دښمن او د هغه د اولادې پر خلاف په جګړه بوخت دي. همدا د هغې دنيا ازموينه ده چې په هغې کې له بريا او ناکامۍ سره د انسان ابدي راتلونکی تړلی دی، موږ د همدې جګړې لپاره خپل ځان او مال الله ته نذر کوو.

د ابليس پر خلاف دا جنګ په حج کې تمثيل شوی او هغه تمثيل دادی: د الله بندګان د خپل رب په غوښتنه د دنيا له مال، وسايلو، خوندونو او بوختياوو لاس اخلي، د لبيک لبيک په ويلو د جګړې ميدان ته ورځي او عيني د مجاهدينو په طريقه په يوه ناوه کې اړوي. په دې بله ورځ پراخ ميدان ته په ورتلو د خپلو ګناهونو بخښنه غواړي، په دې جنګ کې د کاميابۍ لپاره دعا او زارۍ کوي او د خپل امام خطبه اوري، د تمثيل د غوښتنې له مخې لمنځونه لنډ او يو ځای کوي، په لار کې د لنډ پړاو په کولو دويم ځل خپلو تم ځايونو ته رسېږي، بيا پر شيطان ډبرې اوروي، د خپلو حيواناتو قرباني وړاندې کوي، خپل ځان الله ته سپاري، سر خرېيي او د نذر د ګردشونو لپاره

اصــل معبد او د قربانۍ ځای ته ورځي، بیا له هغه ځایه را ګرځي او په راتلونکو دوو یا درو ورځو کې هماغسې پر شیطان ډبرې اورو ي.

که فکر وکړو نو په حج او عمره کې احرام د دې خبرې نښــه ده چې مومن بنده د دنیا له خوندونو، بوختیاوو او مزو څخه لاس اخیســتی، په دوو ناګنډل شویو څادرونو یې خپل بدن پټ کړی، په لوڅ سر او تر یو څه حده په لوڅو پښو عیني د راهبانو په شکل د خپل رب حضور تـه د ورتلو لپـاره لـه کوره وتلی دی. تلبیـه د هغـه اواز ځواب دی چې ابراهیم علیه السلام د بیت الحرام تر بیا جوړولو وروسته د الله په امر پر یوه ډبره پـه دریـدو لوړ کړی وو اوس دا اواز د نړۍ ګوټ – ګوټ تـه رسېدلی او د الله بندګان د هغه د نعمتونو د اقرار او توحید په منلو د دې اواز په ځواب کې لبیک اللهم لبیک زړه خوشــالوونکې ترانې وايي، طواف د نذر ګردشونه دي، په ابراهیمي دین کې دا دود له پخوا را پاتې دی چې څوک قرباني کېږي او یا د معبد خدمت ته نذر شي هغه د معبد د قربانۍ ځای مخ ته را تاوېږي. حجر اســود ته لاس ور وړل د وعدې نوې کولو علامه ده، په دې کې بنده هغه ډبره د یو تمثیل په توګه د الله لاس بولي، پر هغې خپل لاس ږدي او د ژمنې او وعدې له پخواني رواج سـره سـم هغه مچوي او خپله هغه وعده نوې کوي چې د اســلام په منلو یې د جنت په عوض کې خپل ځان او مال ټول الله ته سپارلي دي.

سعیې د اسماعیل علیه السلام د قربانۍ د ځای طواف دی، ابراهیم علیه الســلام د صــفا غونډۍ ته په ختلو د قربانۍ دا ځای لیدلی وو او

بیا یې د حکم د عملي کولو لپاره په لږ بېړني تگ سره د مروا لور ته ولاړ. د صفا او مروا دا طواف هم د نذر هغه گردشونه دي چي لوړی د معبد مخته او تر هغه وروسته د قرباني په ځای کي ترسره کېږي. عرفات د معبد قایم مقام دی چي هلته د شیطان پر خلاف د دې جگړې مجاهدین را غونډېږي، د خپلو گناهونو بخښنه غواړي او په دې جنگ د کامیابي لپاره دعا او زاري کوي. مزدلفه د لارې پړاو دی چي هلته دوی شپه تېروي او سهار په را پورته کېدو میدان ته تر ورتلو وړاندي یو ځل بیا دعا او زاري کوي، رمی پر ابلیس لعنت او د هغه پر خلاف دجنگ علامه ده. دا عمل له دې ارادې سره ترسره کېږي چي مومن بنده به د شیطان له شاتگ پرته په بل هیڅ شي راضي نه شي. ښکاره ده چي هغه د انسان ازلي دښمن دی، کله چي وسوسې پیل کړي نو بیا چوپ نه کښېني بلکي دا سلسله جاري وي، خو که مقاومت ورسره وشي حملې یې ورو –ورو کمزورې کېږي، د درو ورځو په رمی او د دې لپاره لوړی د لویو او بیا د وړو شیطانانو په ویشتلو همدا خبره بیان شوې ده.

قرباني د نفس فدیه ده او د سر د ورښتانو خرییل یا لنډول د دې نښه ده چي د نذر کار خلاص شو او نور بنده د خپل رب د اطاعت او د دایمي غلامۍ له دې نښې سره خپل کور ته ستنېدای شي. له دې څخه اټکل کېدای شي چي دا څومره ارزښت درلودونکی عبادت دی او پر هر وس درلودونکي مسلمان په ژوند کي لږ تر لږه یو ځل فرض شوی دی.

د حج او عمرې مقصد

د حج او عمرې مقصد هماغه دی چې د دې دوو حقیقت دی یعني د الله د نعمتونو اعتراف، د هغه د توحید اقرار او د دې خبرې یادول چې د اسلام په منلو مونږ خپل ځانونه رب العالمین ته سپارلي دي. دا هماغه شیان دي چې قرآن یې له پېژندنې او په زړه و دماغ کې له رسوخ ځخه د حج د مقاماتو په ګټو تعبیر کړی دی. دا مقصد په هغو الفاظو سره ډېر ښه واضح کېږي چې د دې عبادت لپاره ټاکل شوي دي، په بشپړ ډول معلومېږي چې د همدې مقصد د ښه بیان او په ذهنونو کې یې د ټینګښت لپاره همدا الفاظ غوره شوي دي، د احرام تر تړلو وروسته د هر چا پر ژبه پر له پسې دا الفاظ وي:

لبیک اللهم لبیک، لبیک لا شریک لک، لبیک ان الحمد والنعمة لک، والملک لا شریک لک.

ترجمه: زه حاضر یم اې الله! حاضر یم، ته هیڅ شریک نه لرې، زه حاضر یم، ستاینه تا لره ده، ټول نعمتونه ستا دي او پاچاهي هم تا لره ده، ته هیڅ شریک نه لرې.

د حج او عمرې ورځې

د عمرې لپاره کوم ټاکلی وخت نه شته، په بشپړ کال کې چې خلک هر وخت وغواړي کولای یې شي البته د حج لپاره د ذو الحجې له اتمې ځخه تر دیارلسمې ورځې ټاکلې دي او په همدې ورځو کې کېدای شي.

د حج او عمرې طريقه

د حج او عمرې لپاره تاکل شوې طريقه داده:

عمره: د دې عبادت په نيت دې احرام وتړي، له دباندې راتلونکي دې دا احرام په خپل ميقات کې وتړي، په مکه کې دننه کسان که هلته هميشه اوسيږي او يا د لنډ وخت لپاره راغلي وي هغوی دې د حرم له حدودو دباندې يو ځای څخه احرام وتړي او کوم کسان چې له دې حدودو دباندې خو په ميقات کې دننه وي د دوی لپاره هماغه ځای ميقات دی چې دوی پکې اوسيږي له هماغه ځايه دې احرام وتړي او د تلبيې ويل دې شروع کړي. بيت الله ته تر رسېدو دې د تلبيې الفاظ وايي، هلته په رسيدو دې د بيت الله طواف وکړي، بيا دې د صفا او مروا سعيې ترسره کړي، که د قربانۍ حيوان ورسره وي نو هغه دې حلال کړي، تر قربانۍ وروسته دې نارينه سر لنډ يا وخرييي او ښځې دې د خپلې کوڅۍ له اخيري برخې لږ ويښتان غوڅ کړي او احرام دې پرانيزي.

احرام يوه اصطلاح ده، معنا يې داده چې نور به د شهوت کومه خبره نه کوي، د ښکلا او ښايست کوم شی مثلا خوشبويي او نور به نه کاروي، نوکان به نه پرې کوي، د بدن د کومې برخې ويښتان به نه اخلي او خيري به نه لرې کوي، ان د خپل بدن سپږې به هم نه مړې کوي، ښکار به نه وژني، ګنډل شوې جامې به نه اغوندي، خپل سر، مخ او د پښو پورتنۍ برخه به لوڅه ساتي، يو څادر به د لنګ په توګه اغوندي

او بل به پر ځان را پیچي. البته ښځې به ګنډل شوې جامې اغوندي او سر و پښې به هم پټوي، د دوی لپاره یوازې د څیرې او مخ لوڅول ضروري دي. میقات هغو ځایونو ته ویل کېږي چې د حج او عمرې راتلونکو لپاره د حرم له حدودو دباندې پر یو څه فاصله ټاکل شوي دي چې تر هغو هاخوا ته بې احرامه نه شي تلای، دا پنځه ځایونه دي: له مدینې څخه د راتلونکو لپاره ذو الحلیفه، له یمن څخه د راتلونکو لپاره یلملم، له مصر او شام څخه د راتلونکو لپاره جحفه، له نجد څخه د راتلونکو لپاره قرن او د ختیځ له خوا څخه د راتلونکو لپاره ذ ات عرق دی. له تلبیې څخه مراد دا الفاظ دي: لبیک اللهم لبیک، لبیک لا شریک لک، لبیک ان الحمد و النعمة لک و الملک لا شریک لک. دا الفاظ د احرام په تړلو شروع کېږي او بیت الله ته تر رسېدو پورې دوام کوي. د حج او عمرې لپاره الله صرف همدا ذکر ټاکلی دی.

د طواف لفظ د هغو اوو چکرونو لپاره استعمالېږي چې له هر ډول نجاست پر ته دبیت الله پر شاوخوا ترسره کېږي، په هغو کې هر ګردش له حجر اسود * څخه پیل کېږي او پر هغې ختمېږي، د هر ګردش په پیل کې د حجر اسود استلام ترسره کېږي. دا د حجر اسود د مچولو یا هغې ته تر لاس ور وړلو وروسته د خپل لاس د مچولو لپاره

* دا د بیت الله د پخواني تعمیر یوه ډبره ده چې د وعدې د نوي کولو د نښې په توګه د هغې په یوه ګوښه کې ځای پر ځای شوې ده.

یو نوم دی. د گنبې – گونبې په صورت کې په لاس نېزه او یا دا ډول بل شي اشاره کول هم کافي بلل کېږي.

له سعیې څخه مراد د صفا او مروا طواف دی، دا هم اووه گردشونه دي چې له صفا څخه پیلېږي، له صفا څخه تر مروا یو او له مروا څخه تر صفا دویم گردش دی چې وروستی گردش پر مروا ختمېږي. د قربانۍ په څېر د صفا او مروا سعیې هم دنفل په توگه ترسره کېږي، دا د عمرې لازمي برخه نه ده. عمره له دې پر ته هم پوره کېږي، د هدی لفظ د هغو حیواناتو لپاره کارېږي چې په حرم کې د قربانۍ لپاره خاص شوي وي، له نورو حیواناتو څخه د جلا کولو لپاره یې پر بدن نښې لگوي او په غاړه کې یې غړوندی اچوي.

حج

د عمرې په ډول د حج لپاره هم لومړی کار دادی چې په دې نیت احرام وتړل شي، له بهر څخه راتلونکی به یې په خپل میقات کې تړي، په مکه کې همیشني او یا د لنډ وخت لپاره اوسېدونکی به یې د حرم له حدودو دباندې تړي خو په میقات کې د اوسېدونکو لپاره هماغه ځای میقات دی چې دوی پکې اوسي. له هماغه ځایه دې احرام وتړي او د تلبیې ویلنا دې شروع کړي، د ذوالحجې پر اتمه دې منی ته روان شي او هلته دې واړوي، د ذو الحجې د نهمې په سهار دې عرفات ته روان شي، هلته په رسېدو به امام د ماپښین تر لمانځه وړاندې د حج خطبه ووايي، بیا به د ماپښین او مازیگر لمونځ یو ځای

قصر و کړي، له لمانځه څخه په خلاصېدو چي څومره امکان لري د الله په حضور کي دي تسبيحات، حمد، تهليل او دعا و مناجات وکړي. ترلمر لوېدو وروسته دي مزدلفې ته روان شي، هلته په رسيدو دي د ماښام او ماخوستن لمونځ يو ځای او قصر وکړي، شپه دي په همدې ميدان کي تېره کړي، تر سهار وروسته دي دلته هم د لږ وخت لپاره د عرفات په څېر تسبيحات، حمد، تکبير، تهليل او دعاومناجات وکړي، بيا دي منی ته روان شي او هلته دي جمره عقبه ته په رسيدو د تلبيې وينا ودروي او دا شيطان دي اووه ډبرې وولي، که دهدی حيوان ورسره وي او يا د نذر و کفارې کومه قرباني وربانديې واجب وي نو قرباني دي وکړي.

بيا دي نارينه سر کم يا وخرېيي او ښځې دي د خپلې کوڅۍ له اخيرڅخه يو څه وېښتان پرې او د احرام لباس دي وباسي، ور پسې دي بيت الله ته په تلو طواف وکړي. په دې سره به د احرام ټول بنديزونه ختم شي او که تر دې وروسته يې زړه غواړي نو د نفل په توګه دي د صفا او مروا سعيې هم وکړي، وروسته دي منی ته په بيرته راتلو دوې يا درې ورځې تېري کړې او هره ورځ دي لومړی جمرة الاولى بيا جمرة الوسطى او تر دې وروسته جمرة الاخرى په اوو شګو وولي. د ابراهيم عليه السلام له زمانې څخه د حج او عمرې مناسک همدا دي، قرآن پکي هيڅ بدلون نه دی راوستی يوازي دومره يې کړي چي په دې اړه يې د ځينو فقهي احکامو وضاحت کړی دی.

هغه احکام دادي: لومړی حکم دادی چې الله د حج او عمرې په اړه کوم حرمتونه را منځ ته کړي د هغو تعظیم د ایمان تقاضـا ده چې باید په هر حال کي عملي شي خو که یې بل څوک له پلي کولو انکار کوي نو په بدل کي یې مسلمانان هم حق لري چې هغه ډول ګام واخلي څکه دا ډول تعظیم د دواړو اړخونو په مراعات سره پلي کېدای شي. یو اړخ یې په شخصي ډول نه شي ساتلای.

دویم حکم دادی چې له دې اجازې سـره ـ سـره مسـلمانان لومړی اقدام نه شـي کولای دا د الله حرمتونه دي او په ماتولو کي پیل یې یو ډېر بد جرم دی چې په هیڅ حال کي باید ترسره نه شي.

دریم حکم دادی چې د احرام پـه حالـت کي یوازي د وچې د حیواناتو ښکار حرام دی، د سمندري حیواناتو ښکار کول او یا د نورو ښـکار خوړل دواړه روا دي مګر د دې معنا دا نه ده چې خلګ دي له دې رخصـت څخه د وړاندي تللو هڅه وکړي، د وچې ښـکار په هر حالت کي منع دی له همدې وجې که څوک قصـدا دا ګناه کوي نو باید کفاره یې ورکړي او دا درې صورتونه لري. څه ډول حیوان چې ښکار شوی وي هماغه ډول یو حیوان دي له کورنیو حیواناتو څخه د قربانۍ لپاره بیت الله ته ولېږل شـي، که دا امکان ونه لري نو مسـکینانو ته دي د هغه حیوان د بیې په اندازه خوراک ورکړي که دا هم نه شي کېدای نو دومره روژې دي ونیسي چې څومره مسکینانو ته خوراک ورکوي.

پاتي شوه دا خبره چي د حيواناتو بدل څه دی او که د حيوان قرباني سخته وي نو قيمت به يې څه ډول وي؟ په بدل کي به يې څومره مسکينانو ته خوراک ورکول کېږي او يا به څومره روژې نيسي؟ نو د دې پريکړه به له مسلمانانو څخه دوه باوري کسان کوي. د دې لپاره چي د جرم ترسره کوونکي ته د خپل ځان د طرفداري کولو امکان پاتي نه شي.

څلورم حکم دادی چي که د حج او عمرې مسافر په کوم ځای کي بند شي او سفر ته دوام نه شي ورکولای نو د اوښ، غوايي او پسه هره قرباني چي يې په وس پوره وي هغه دي ولېږي او که يې لېږلای نه شي همالته دي قرباني کړي او د سر په کمولو دي احرام خلاص کړي. همدا يې حج او عمره ده، البته په دې باره کي بايد دا خبره واضحه شي چي که قرباني په داسي ځای کي کېږي او يا په منی او مکه کي حلالېږي نو تر هغې وړاندي د سر خرېيل روا نه دي مگر که يو څوک ناجوړه وي يا يې سر کوم تکليف ولري او تر قرباني مخته د سر خرېيلو ته مجبور شي قرآن د دې اجازه کړې چي که دا ډول کومه مجبوري پېښه شي نو خلک دي سر وخرېيي خو د روژو، صدقې او قرباني په صورت کي دي فديه ورکړي او له خپل فکر سره سم چي کوم شمير او مقدار سم بولي هغه دي پوره کړي.

پنځم حکم دادی چي که له دباندي څخه راتلونکي کسان په يوه سفر کي حج او عمره دواړه يو ځای کوي نو اجازه لري، طريقه يې داده چي لومړی دي د عمرې په کولو احرام خلاص کړي او بيا دي د ذو

الحجې پر اتمه په مکه کي دويم ځل احرام وتړي او حج دي وکړي. دا صــرف يو رخصــت دی چي الله عز وجل د دوه ځله سـفر د زحمت له وجې له دباندي شخه راتلونکو حاجيانو ته ورکړی، له همدې وجې به يې دوی فديه ورکوي چي لاندي دوه صورتونه لري: د غوايي، اوښ او پســه کومه قرباني چي ورته اســانه وي هغه دي وکړي او که دا نه شــي کولای نو لس روژې دي ونيسي درې د حج په ورځو کي او اووه له حج شخه تر را ستنېدو وروسته. له دې شخه معلومه شوه چي د الله په نزد بهتره همدا ده چي د حج لپاره جلا او د عمرې لپاره جلاسـفر وشـي، قرآن په صراحت ويلي چي د کومو کسانو کورونه په مسجد حرام کي دننه وي د هغوی لپاره د دې اجازه نه شته.

شــپږم حکم دادی چي له منی شخه د ذو الحجې پر دوولســمه هم راتلای شــي او که وغواړي نو د ذو الحجې تر ديارلســمې هم پاتېدای شــي، الله ويلي: په دواړو صــورتونو کي هيڅ گناه نه شــته ځکه اصــل اهميـت د دې نـه دی چي خلـک شومره ورځې پـاتېږي بلکي د دې دی چي شومره ورځې پاتېږي هغه د الله په ياد او د هغه په ويره کي تېري کړي.

قرباني

د دنيا په ټولو دينونو کي قرباني الله ته د نژدې کېدو يوه لويه ذريعه ده او هماغه د زکات حقيقت لري خو دا اصــلا د مال نه بلکي د نفس نذر دی او د هغه حيوان په بدل کي ازادېږي چي موږ يې د هغه پر ځای قرباني کوو.

د قربانۍ تاريخ

د دې تاريخ له ادم عليه السلام څخه پيلېږي قرآن ويلي چي د هغه دوو زامنو (هابيل او قابيل) خپل نذرونه د الله حضور ته وړاندي کړل نو د يوه نذر قبول شو، د دويم دا قبول نه شو په بايبل کي ويل شوي چي هابيل په دې وخت کي د خپلو پسونو څو لومړني بچيان قربانۍ ته راوړل.

ښکاره ده چي دې طريقې به وروسته هم دوام کړی وي، موږ يې په ټولو دينونو کي اثار وينو البته د ابراهيم عليه السلام تر قربانۍ وروسته چي دې عبادت کوم ارزښت، عظمت او پراختيا تر لاسه کړه تر دې مخته يې يقينا دومره اهميت نه درلود. کله چي هغه ته وويل شول د زوی پر ځای دي حيوان قرباني کړي نو الله وويل: موږ اسماعيل د يوې لويې قربانۍ په عوض کي خلاص کړ، د دې معنا دا وه چي د ابراهيم دا نذر ومنل شو او نور به نسل پر نسل خلک د خپلو قربانيو په وسيله د دې پېښي ياد ساتي. په حج او عمره او د لوی اختر په ورځ کي همدا قرباني ده چي موږ يې د يوه نفل عبادت په توګه له پوره پاملرنې سره ترسره کوو.

د قربانۍ مقصد

د دې مقصد د الله د شکر ادا کول دي، موږ د قربانۍ حيوانات د خپلو ځانونو د نذر لپاره د يوې علامې په توګه د الله حضور ته وړاندي کوو نو ګواکي د اسلام او تواضع پر هغه هدايت د الله شکر باسو چي ابراهيم عليه السلام يې د خپل يوازيني زوی په قربانولو اظهار کړی

وو. په دې وخت کې د تکبير او تهليل الفاظ د همدې مقصد لپاره ويل کېږي.

که غور وکړو نو دا د پرستش يا عبادت اخيري درجه ده، قبلې ته د ځان او خپل حيوان د مخ په کولو او د بسم الله و الله اکبر په ويلو موږ خپل حيوانات دولاړې يا سجدې په حالت کې له دې احساس سره خپل رب ته نذر کوو چې په حقيقت کې موږ خپل ځان د هغه لپاره نذر کوو.

د قربانۍ قانون

قانون يې دادی: ټول ځاروي قرباني کېدای شي چې بايد دا ډول حيوان بې عيبه او د ښه عمر وي، د قربانۍ وخت دلوی اختر د مياشتې يا ذو الحجې پر لسمه له لمانځه څخه تر خلاصېدو وروسته شروع کېږي. د دې ورځې هغه دي چې له مزدلفې څخه تر را ستنېدو وروسته په منی کې د پاتېدو لپاره ټاکل شوې دي. دې ته په اصطلاح کې ايام تشريق ويل کېږي، په دې ورځو کې پر قربانۍ سربيره دا سنت هم را منځ ته شوی چې د هر لمانځه تر جماعت وروسته تکبيرات وويل شي. تر لمانځه وروسته د تکبير دا حکم مطلق دی، په دې کې شريعت خاص الفاظ نه دي ټاکلي. خلک د قربانۍ غوښه په خپله هم له څه شک پرته خوړلای شي او نورو ته يې هم ورکولای شي.

(۲)

د ټولنې قانون

د انسان خالق هغه ته د يوه د ټولنه خوښوونکي حيوان فطرت ور کړی دی ځکه چي خپل خالق انسان داسي نه دی جوړ کړی چي په اسمان کي يې په مکمل ډول جوړ کړي او بيا يې د يو ځوان شخصيت په شکل ځمکې ته را ولېږي او وروسته د بوډاتوب او سپين ږيرتوب د مراحلو له تېرولو پرته په همدې ځوانۍ کي له دنيا ولاړ شي بلکي د انسان حالت داسي دی چي دی په پر له پسې تيارو کي د يوه کمزوري ماشوم په شکل دنيا ته راځي، د مور په غېږ کي سترګې خلاصوي، خاپوړې لګوي، د بل په لاس خوراک کوي، د ښځو او نورو اړتياوې پوره کوي، لومړی پر ځمکه ښخېږي، پر ګونډو ځي او بيا په ډېر مشکل سره پر خپلو پښو د درېدو توان پيدا کوي. تر دې وروسته هم ګام پر ګام د بل تکيې ته ضرورت لري، تر دې چي د کوچنيتوب او ماشومتوب د څو مراحلو په وهلو د پنځلسو او يا شپاړسو کلونو عمر ته په رسيدو ځوانېږي او د ځوانۍ دا دوره يې هم تر شلو او ديرشو کلونو زياته نه وي. تر دې وروسته ويني چي د بوډاتوب نښې را ښکاره کېږي او ډېر وختونه د علم او پوهي لوړو څوکو ته تر رسېدو وروسته يو ځل بيا د کمزوري ماشوم په شان د نورو رحم او کرم ته مجبورېږي.

د انسان دا حالت حتما غوښتنه کوي چي د نورو په منځ کي ژوند وکړي، د پيدايښت له شروع څخه د نارينه او ښځې په شکل دا عمومي

ژوند په خپله په ده کي پروت دی، د پیدا کولو لپاره یې له خپل وجود څخه دباندي تلو ته اړتیا نه لري. کله چي دې دنیا ته راځي نو خپل سامانونه، خیمه او د استوګنې ځای له ځان سره راوړي، په دښته، بیدیا او یا بیابان هر ځای کي خپل مجلس تازه کوي. د انسان تاریخ ښیي چي د انسان په تخلیق کي پټ دې پروګرام ته په پام چي کله ادم علیه السلام د اول انسان په ډول دې دنیا ته راغی نو یوازي را ونه لیږل شو بلکي الله د هغه د ملګرتیا لپاره د همده له جنس څخه یوه جوړه ورکړه، بیا له دوی څخه په دې دنیا کي ډېر نارینه او ښځې پیدا شوې تر دې چي کورنۍ، قبیلې او بالاخره د دولت په شکل ټولنه را منځ ته شوه او په دې کي انسان هر هغه څه تر لاسه کړل چي د ده د پټو استعدادونو د ژوندي کولو لپاره ضروري وو.

همدا هغه حقایق دي چي له وجې یې د انبیاء علیهم السلام په دین کي د میړه او مایني د همیشني ژوند طریقه غوره شوې ده، که انسان ته له ما شومتوب څخه تر بوډاتوبه وکتل شي نو معلومېږي چي د انسان د ژوند، روانیاتو او عامو اړتیاوو ته په پام همدا طریقه له عقل او فطرت سره برابره ده. له دې څخه چي کومه ټولنه را منځ ته کېږي د هغې په ځینو مهمو معاملو کي د انساني عقل د هدایت لپاره انسان ته د انبیاء علیهم السلام په وسیله یو مفصل قانون ورکړل شوی چي موږ یې تر لاندینیو عنوانونو لاندي بیانولای شو:

نکاح

له يوه او بل څخه د ښځو او نارينه وو د جنسي تسکين حاصلولو روا طريقه صرف نکاح ده. دا په ښکاره له ايجاب او قبول سره د نارينه او ښځې تر منځ د هميشنۍ ملګرتيا وعده ده چي د خلکو په مخ کي او پر دې مهال د کوم مسئول شخص له لوري تر پند او نصيحت وروسته په پوره احتياط او سنجيدګي سره تر سره کېږي. په دې کي ښځې هم د نارينه وو په شان د خپلې خوښې واک لري او په الهي حدودو کي دننه د خپلې فيصلې کولو لپاره پوره ازادې دي. د دوی له خوښې پر ته هيڅ شی ورباندي مسلط کېدای نه شي.

محرمات

د مور، لور، خور، ترور (عمه)، توږی (خاله)، خورځې او وريرې سره نکاح نا روا ده الله غواړي چي مور ته د زوی، لور ته د پلار، خور ته د ورور، ترور تـه د وراره، توږی تـه د خورييي، خورځې تـه د ماما اووريرې ته دا کا نظر د جنس او شـهوت له هر ډول ناولتياوو پاک وي ځکه په دې خپلوۍ کي دا ډول علاقه انساني شرافت ختموي او د شرم و حيا له هغه پاک احساس سره بېخي ضد ده چي د انسانانو او حيواناتو تر منځ د فرق وجه ده. د رضاعي خپلوۍ حکم هم داسي دی، هره هغه خپلوي چي د نسـب د تعلق له وجې حرامه وي په رضـاعت يا تي ورکولو هم حرامېږي، تر نسـب او رضـاعت وروسـته يو بل تعلق د خسـرګنۍ دی. پـه دې سـره چي کومـه خپلوي پيدا کېږي د هغې پاکوالی هم د انسـاني فطرت لپاره بېخي ښـکاره دی ځکه نو د خسـر

لېاره د نږور او د مېړه لپاره د خپلې ښـځې له مور، لور، خور، تورې، ترور، خورځې او ورېرې سره نکاح ناروا ده مګر څرنګه چې دا خپلوي د ماینې او مېړه له وجې وي او يو ډول کمزوري پکښـې وي ځکه نو قرآن کريم دا درې شرايط ورته ټاکلي دي:

يو دا چې يوازې د هغې ښـځې لور حرامه ده چې خلوت ورسـره وشي.

دويم دا چې د نږور د حرمت لپاره د پلار له ملا څخه د زوی پيدا کېدل ضروري دي.

درېيم دا چې د مـاينې د خور، ترور، تورې، خورځې او ورېرې حرمت تر هغه حالت پورې خاص دی چې د مېړه او ماينې تر منځ د نکاح تعلق موجود وي.

پر دې خپلوانو سربېره له ناسکه مور او هغې ښـځې سره هم نکاح ناروا ده چې د بل په نکاح کې وي.

حدود او شرايط

نکاح بايد په مال يعني ولور سـره وي، قرآن ويلي چې دا د نکاح لپاره دالله ديوه ټاکل شـوي فرض په توګه يو لازمي شـرط دی. نارينه او ښځه چې د نکاح په ذريعه د هميشنۍ ملګرتيا کومه وعده کوي په هغې کې تل د ډوډۍ او نفقې مسـئوليتونه د نارينه پر غاړه وي، دا د هماغه مسئوليت علامه (Token) ده. په شريعت کې يې کوم مقدار نه دی ټاکل شـوی، د ټولنې رواج او د خلګو فيصـلې ته يې پرېښـی

دی. د ښځې ټولنیز حیثیت او د نارینه اقتصادي حالت ته په پام چې دوی څومره ولور وغواړي هغه ټاکلای شي.

د نکاح لپاره پاک لمني هم ضروري ده، یو زاني له پاک لمنې ښځې او یوه زانیه له پاک لمني نارینه سره نکاح نه شي کولای مګر دا چې خبره محکمې ته نه وي رسیدلې او هغوی د توبې و استغفار په ذریعه خپل ځانونه له دې ګناه پاک کړي. همدا معامله د شرک هم ده، څرنګه چې دا نه شي منل کېدای چې په میړه او ماینه کي یو دي د بل پر بستر بیده شي همدارنګه یو مسلمان دا خبره هم نه شي منلای چې د ده په کور کې له خدای سره د بل چا عبادت وشي بلکې دا د هغه په نزد د بل چا پر بستر تر ویدیدو ډېر د کرکې وړ شی دی. البته الله د یهودو او نصاراوو په معامله کې دومره اسانتیا راوستلې چې د دوی له پاک لمنو میرمنو سره یې مسلمانانو ته د نکاح اجازه ورکړې ده، ځکه چې هغوی د شرک په څېر له ناولتیا سره د پوره ککړتیا په موجودیت کې بیا هم اصلا د توحید منونکي دي.

حقوق او مسئولیتونه

د کورنۍ اداره هم یو وړوکی حکومت دی، لکه څرنګه چې هر حکومت د خپل جوړښت او دوام لپاره یو مشر غواړي همدارنګه دا حکومت هم د یوه مشر غوښتنه کوي. په دې حکومت کې مشرتوب نارینه ته هم ورکول کېدای شوای او ښځې ته هم، قرآن ویلي دي چې د نارینه د ځینو طبعي استعدادونو له وجې مشرتوب ده ته ورکول شوی

او د يوې لازمي نتيجې په ډول له ښځو غوښتنه شوې چې دوی بايد لومړی له خپلو ميړونو سره د اطاعت او امر منلو چلند غوره کړي. په دويم قدم کي بايد د خپلو ميړونو رازونه او د هغوی د عزت و ناموس ساتونکې شي.

که ښځه د نارينه دا حيثيت و نه مني او د کور د نظام خرابولو ته تياره وي نو الله ويلي چې نارينه د خپل کور د ساتنې لپاره درې کاره کولای شي:

لومړی دا چې ښځې ته دي نصيحت وکړي د دې لپاره په قرآن کي د وعظ لفظ راغلی دی، معنا يې داده چې تر يوه حده زجر او ترټنه هم پکي موجودېدای شي.

دويم دا چې له هغې سره دي ازاد خلوت پرېږدي څو وپوهېږي چې که يې خپل چلند بدل نه کړ نو بدې نتيجې درلودای شي.

درېيم دا چې ښځې ته بدني سزا ورکړي، دا سزا صرف دومره کېدای شي لکه کوم معلم چې يې خپلو شاګردانو او يا يې کوم پلار خپلو اولادونو ته ورکوي.

دا درې کارونه په ترتيب او تدريج سره دي يعني تر لومړي وروسته بايد دويم او تر دويم وروسته درېيم کار هغه وخت وکړي چې يو سړی وپوهېږي خبره نه سمېږي او د بل اقدام له اخيستلو پرته بله چاره نه شته. دا د مېړه د تاديبي اختياراتو اخيري حد دی، که په

دې سره اصلاح شي نو بايد له ښځې څخه د انتقام لپاره بانې جوړې نه کړي.

که د چا خپله ميرمن خوښه نه وي نو مومن بنده بايد دا کوشش ونه کړي چې د خپل ورکړي مهر بيرته تر لاسه کولو لپاره يې په تکليف کړي. دا ډول کار صرف په هغه صورت کې کېدای شي چې هغه ښکاره بدکاري شروع کړي، که يې دا ډول کوم کار نه وي کړی خپله وفاداري ترسره کړي او د پاک لمنۍ ژوند کوي نو صرف له دې وجې يې تنګول چې هغه يې خوښه نه ده له عدالت، انصاف او شرافت سره ضد کار دی. بې شکه اخلاقي فساد د کرکې وړ دی، خو صرف د شکل د نه خوښېدو او يا د کوم ناسم عادت له امله ور څخه د ښه چلند حقوق اخيستل ناروا دي. له نه خوښېدو سره – سره بايد هغه چلند ورسره وکړي چې له عزتمنو ښځو سره مناسب وي، له عقل و فطرت سره موافق وي، پر رحم و ميرانه ولاړ وي او د عدل و انصاف تقاضاوو ته پکي پام شوی وي.

څو ودونه

انسان چې له کوم طبيعت سره پيدا شوی له هغه سره سم د کورنۍ اداره له خپلو اصلي خوندونو سره د يوه نر او يوې ښځې په نکاح سره را منځ ته کېږي. دا د عامه ژوند ضرورت او د انسان نفسي، سياسي او ټولنيز مصلحتونه دي چې له وجې يې د څو ودونو رواج لږ و ډېر په هره ټولنه کې شته او پر همدې بنا الله تعالی هم په خپل هيڅ شريعت

کي ممنوع نه دي بللي مګر د يتيمانو مصـلحت ته په پام چي قرآن خلګ له دې رواج څخه ګټې اخيستلو ته تشويق کړي نو له دې سره يې دا دوه شرطونه هم لګولي دي:

يو دا چي د يتيمانو د حقوقو په شـان يو مصـلحت لپاره هم بايد د يو چا په نکاح کي د ښځو شمير تر څلورو زيات نه وي.

دويم دا چي د ښځو تر منځ د انصاف شرط يو داسي ضروري شرط دی چي که يې انسـان پوره کولای نه شـي نو د دا ډول يوه مهم ديني مصلحت لپاره هم تر يوه زيات ودونه روا نه دي.

مګر د دې معنا دا نه ده چي په ظاهري چلند او د زړه په مينه کي به هيڅ فرق نه وي، دا ډول انصاف د چا په وس نه دی پوره او که يې څوک وغواړي نو هم يې نه شي کولای. انسان د زړه پر ميلان کنټرول نه لري، له همدې وجې دومره کافي ده چي ميړه له يوې ښځې سره دا سي ژوند ونه کړي چي هغه بله ښخي هيره کړي. نکاح د يتيمانو د حقوقو د ساتنې لپاره شوې وي او که د بل مقصد لپاره نو ولور او عدل د ښـځې حق دی چي بايد په ورين تندي ورکړل شـي. مګر که ويره وي چي د ښـځو تر منځ د برابرو حقوقو د ټينګار په نتيجه کي به ميړه له ښـځې بې پروا شـي او يا به يې د شـا ته غورځولو کوشـش وکړي نو دا پروا نه لري چي دواړه په ګډه يوې موافقې ته ورسيږي.

د جماع حدود

د حيض او نفاس په ورځو کي د ښځې او نارينه جنسي تعلق ناروا دی او دا بنديز د وينې تر دريدو پوري دی، تر دې وروسته دوام نه کوي خو سمه طريقه داده چي کله ښځه غسل وکړي بيا دي ورسره يو ځای شي او حتما دي له هغې لارې جماع ورسره وکړي چي الله ورته ټاکلې ده.

ايلاء

له ښځې سره د ميړه توب علاقه پريښودل له معقول عذر پرته جواز نه لري حتی که چا دې قسم هم کړی وي نو ماتول يې ضروري دي، د دې لپاره د څلورو مياشتو موده ټاکل شوې ده. ميړه مکلف دی چي په دې موده کي دننه يا له ښځې سره روابط پر ځای کړي او که طلاق ورکوي نو د طلاق پريکړه وکړي.

ظهار

که کوم څوک په خوله خپله ښځه له مور او يا د هغې د بدن کوم اندام د مور له اندام سره مشابه کوي نو په دې سره نه ښځه مور کېږي او نه هغه ډول حرامېدای شي لکه مور ځکه نو دا ډول مشابهت نه د چا نکاح ماتوي او نه يې ښځه د مور په شان حرامېږي مګر د دې معنا دا نه ده چي هغه سړی له څه سزا پرته پريښودل شي. د انسان پر عام ژوند دا ډول خبرې ډېر لوی تاثير لري ځکه نو ضروري ده چي هغه ته ادب ور وښودل شي څو په راتلونکي کي دی هم احتياط وکړي او نور هم ور

څخه عبرت واخلي. الله فیصــله کړې چې باید دا ډول ســړی خپلې ښځې ته تر لاس ور وړلو مخته لاندینۍ کفاره ور کړي:

یوه مینځه یا مریبی ازاد کړي، که هغه نه وي نو پر له پســې دوې میاشتې روژه ونیسي او که دا هم نه شي کولای نو شپیتو مسکینانو ته خوراک ور کړي.

طلاق

که میړه او ماینه سره جوړېدای نه شي نو د انبیاء علیهم السلام په دین کي همیشه د جلا کېدو امکان موجود دی چې دې ته په اصطلاح کي طلاق ویل کېږي، دې ځای ته د خبرې تر رســیدو مخته باید هر شــخص دا خواهش ولري چې یو ځل کوم تعلق را منځ ته شــوی تر ممکنه حده یې د نه ماتولو کوشــش وکړي مګر که د اصــلاح د ټولو موجودو تدابیرو تر خپلولو وروسته هم حالت سم نه شي او معلومېږي چې دا تعلق به ډېر دوام ونه کړای شــي نو تر طلاق مخته الله د اخیري تـدبیر پـه ډول د میړه او ماینې کورنیو، قبیلې، خپلوانو او همـدردي غوښــتونکو ته هدایت کړی دی چې دوی را ولاړ شــي او له خپل اثر و رسوخ څخه په کار اخیستلو د معاملې سمولو کوشش وکړي. شکل یې دا بیان شــوی چې د میړه او ماینې له کورنیو دي یو – یو دریم کس و ټاکل شــي او هغوی دواړه دي په ګډه د دوی تر منځ روغه – جوړه وکړي. امید شته چې میړه او ماینې کوم جنجال په خپله نه شوای حل

کولای هغه به د کورنیو د مشرانو، نورو خواخوږو او ملګرو په مداخله حل شي.

نارینه د کورنۍ مشر دی، د ډوډۍ، نفقې او نورو مصارفو مسئولیت هم پر ده دی ځکه نو د طلاق حق هم ده ته ورکړل شوی دی . له همدې وجې که ښځه جلا والی غواړي نو دا طلاق نه شي ورکولای بلکي له میړه څخه به د طلاق غوښتنه کوي. په عامو حالاتو کي امید دادی چي هر نیک انسان به د ګډ ژوند نه کولو په صورت کي دا غوښتنه ومني خو که داسي نه وي نو ښځه محکمې ته ورتلای شي چي هغه به یا د طلاق په کولو امر ورکړي او یا به نکاح فسخ کړي.

میړه په خپله طلاق ورکړي او که د ښځې په غوښتنه د هغې د جلال کولو فیصله وکړي په دواړو صورتونو کي چي یې قرآن کومه طریقه بیان کړې هغه داده:

۱) طلاق به د عدې له مخې ورکول کېږي، معنا دا چي سمدستي د ښځې د جلا کولو لپاره د طلاق ورکول روا نه دي دا چي کله ورکول کېږي تر یوه معلوم وخت پوري د جلا کېدو په اراده به یې ورکوي. د عدې لفظ په اصطلاح کي د هماغه وخت لپاره استعمالېږي چي په هغه کي ښځه د میړه له خوا تر طلاق او یا د هغه تر وفات وروسته له بل چا سره نکاح نه شي کولای. که څه هم دا وخت په اصل کي د دې لپاره ټاکل شوی چي د ښځې د نس حال په سم ډول معلوم شي ځکه

نو ضروري ده چې ښځې ته له حيض څخه تر خلاصېدو او د دوی تر منځ له جنسي اړيکو پر ته طلاق ورکړل شي.

۲) عده بايد په ډېر احتياط سره حساب شي، د طلاق معامله ډېره باريکه ده. په دې سره ښځه، نارينه، د هغوی اولادونه او کورنۍ له ډېرو قانوني مسايلو سره مخ کېږي له همدې وجې ضروري ده چې کله طلاق ورکول کېږي وخت او تاريخ يې ياد وساتل شي او دا هم له ياده ونه ايستل شي چې د طلاق پر وخت د ښځې حالت څه ډول وو؟، عده يې څه وخت شروع شوه؟، تر څه وخته به پاتې وي او څه وخت به ختمېږي؟.

۳) د عدې تر پوره کېدو مېړه د رجوع حق لري، که مېړه رجوع ونه کړي نو د عدې په پوره کېدو به يې تر منځ د مېړه او مېنې تعلق ختم شي. له همدې وجې چې کله عده پای ته پر رسيدو وي نو بايد مېړه پرېکړه وکړي چې هغه را ګرزوي او که يې رخصتوي. په دواړو صورتونو کې د الله حکم دادی چې معامله دې په ښه ډول تر سره شي. په دې باره کې چې په خپله قرآن کومې لارښوونې کړې هغه دادي:

اول: که ښځې ته کوم مال، جايداد، ګېڼې، جامې او نور د هر څومره قيمت شيان د تحفې په ډول ورکول شوي وي نو بيرته اخيستل يې روا نه دي، ډوډۍ، نفقه او ولور خو د ښځې حق دی د هغو د بيرته اخيستلو هيڅ پوښتنه نه پيدا کېږي. له دې پر ته چې کوم شيان ورکړل شوي وي د هغو په باره کې هم د قرآن حکم دادی چې

هیڅکله بیرته نه شي اخیستل کېدای.

البته له دې څخه دوه صورتونه وتلي دي: یو دا چې میړه او ماینه په الهي حدودو کي ګډ ژوند نه شي کولای د ټولنې چارواکي هم په دې حالت و پوهېږي خو میړه صرف له دې وجې طلاق ته تیار نه وي چې د ده ورکړي مالونه به هم له ځان سره یو سي، نو ښځه هغه مالونه او یا د هغو یوه برخه میړه ته بیرته سپارلای او طلاق اخیستلای شي. که کوم وخت دا ډول حالت پیدا شي نو د میړه لپاره یې اخیستل منع نه دي.

دویم دا چې ښځه ښکاره بد کاري وکړي څرنګه چې په دې سره د میړه او ماینې د تعلق بنیاد ختم شوی ځکه نو میړه ته روا ده چې په دې صورت کي خپل ورکړی مال ورڅخه بیرته واخلي.

دویم: که ښځې ته تر لاس ور وړلو او یا ولور ټاکلو وړاندي طلاق ورکړل شي نو میړه د ولور هیڅ مسئولیت نه لري خو که مهر ټاکل شوی وي او تر لاس ور وړلو وړاندي طلاق ورکړي نو نیم ولور به ورکوي مګر دا چې ښځه په خپله خوښه ټول ور وبخښي او یا نارینه ټول ولور ورکړي.

درېیم: ښځه دي له یو څه سازو سامان سره رخصت شي، الله دا له ده څخه پر ویره کوونکو او د احسان د رویې پر غوره کوونکو یو حق بللی چې مقدار به یې د خلګو له رواج سره سم او د نارینه اقتصادي وس ته په پام ټاکل کېږي، که ښځې ته له لاس ور وړلو او یا مهر ټاکلو

پر ته طلاق ورکړل شوی وي نو هم دالله وینا داده چې باید دا حق ورکړل شي.

۴) که میړه د عدې په موده کې رجوع وکړي نو هغه یې قانوني ښځه ده، د طلاق پر وخت او تر طلاق وروسته هر سړی په یوه نکاح کې دوه ځله د رجوع کولو حق لري. تر دې وروسته دا حق نه شته، نو که په یوه نکاح کې تر دوه ځله رجوع کولو وروسته خبره درېیم ځل جلاوالي ته ورسېږي او میړه طلاق ورکړي نو په نتیجه کې به یې ښځه د تل لپاره ترې جلا کېږي مګر دا چې هغه له بل چا سره نکاح وکړي او هغه بیر ته طلاق ورکړي.

۵) نارینه طلاق ورکړي او که بیرته راجع شي په دواړو صورتونو کې هغه ته په کار ده چې پر خپله دې فیصله دوه اعتباري مسلمانان شاهدان کړي، د دې مقصد دادی چې له دواړو خواوو به یو وروسته نه منکرېږي او که کوم جنجال پیدا شي نو فیصله به یې په اسانۍ سره وشي.

۶) په عامو حالاتو کې د طلاق عده درې حیضه او د حمل په صورت کې د بچي زېږول دي، که ښځې ته حیض نه ورځي او یا د حیض عمر ته له رسیدو سره - سره په دې مرض نه اخته کېږي نو عده به درې میاشتې وي، که له ښځې سره جنسي اړیکې نه وي نیول شوې نو څرنګه چې د هغې په باره کې د حمل سوال نه پیدا کېږي له همدې وجې یې عده هم نه شته.

د عدې پر مهال چې په قرآن کې کوم احکام بیان شوي هغه دادي:

اول: ویل شوي چې په دې موده کې باید نه ښځه خپل کور پریږدي او نه میړه دا حق لري چې له کوره یې وشړي، د دې یو ځای اوسیدو په نتیجه کې امید شته چې زړونه به یې بدل شي، دواړه به پر خپل چلند فکر وکړي او خراب شوی کور به یې یو ځل بیا اباد شي. له دې څخه یوازې هغه صورت جلا دی چې میړه ښځې ته د ښکاره بد کارۍ له وجې طلاق ورکړي. ښکاره ده چې په دې صورت کې نه له میړه څخه دا غوښتنه روا ده چې دا ډول ښځه په کور کې پریږدي او نه له دې څخه هغه ګټه تر لاسه کېدای شي چې له وجې یې دا امر ورکول شوی دی.

دویم: ویل شوي چې د عدې پر وخت به ښځې ته له خپل وس سره سم د اوسیدو ځای او نفقه برابروي، په دې وخت کې به کومه داسې طریقه نه خپلوي چې د هغې شخصیت مجروح شي او په څو ورځو کې د پریشانۍ له امله د هغه کور پریښودو ته مجبوره شي.

دریم: د عدې په موده کې به ښځه د خپل حمل پټولو کوشش نه کوي، الله په ډېره سختۍ سره پر دې ټینګار کړی دی ځکه د عدې حکم د همدې لپاره ورکول شوی چې د ښځې د حمل او نه حمل فیصله وشي.

۷) که تر طلاق وروسته هم میړه غواړي چې ښځه یې اولاد ته تی ورکړي نو باید تر دوو کالو دا مسئولیت پوره کړي، که ښځه دې ته

تیاره وي نو نارینه به د دې خدمت بدله ورکوي چې دوی به یې په خپل منځي مشوره او ښه طریقه سره ټاکي. که د ماشومانو پلار مړ شوی وي نو د پورته مسئولیتونو او حقوقو په معامله کې عیني همدامسئولیت د هغه وارثانو ته راجع دی، دواړه خواوې دا وخت را کمولای هم شي او که د ماشومانو پلار یا د هغه وارثان د مور پر ځای بله ښځه د تې ورکولو لپاره ونیسي نو هم جواز لري په دې شرط چې له مور سره یې د تې ورکولو کوم قرارداد شوی هغه پوره شي.

۸) تر طلاق وروسته پخوانی میړه د ښځې په کومه فیصله کې د خنډ کېدو حق نه لري، هغه چې کله او په کوم ځای کې وغواړي واده کولای شي که یې فیصله له قانون سره سمه وي نو پر هغې د هیڅ اعتراض حق نه شي درلودای.

د میړه مرګ

د کونډې عده څلور میاشتې او لس ورځې ده، تر طلاقي شوې دا موده د دې لپاره ډېره شوې چې د هغې په باره کې خو ویل شوي په داسې طهر کې دي طلاق ورکړي چې میړه ور سره جنسي اړیکې نه وي نیولي. څرنګه چې د کونډې لپاره دا ډول قانون ممکن نه دی ځکه نو د احتیاط تقاضا دا وه چې ورځې یې ډېرې شي.

څرنګه چې د طلاقي شوې او کونډې د عدې حکم د یوه مقصد لپاره ورکول شوی وو له همدې وجې چې په طلاق کې کومې استثناوې بیان شوې دي نو د کونډې په عده کې به هم په پام کې نیول

کېږي، ځکه نو له کومې کونډې سره چې جنسي اړيکې نه وي نيول شوې هغه عده نه لري او د اميدوارې کونډې عده به د اولاد تر زېږولو وروسته ختمېږي.

د عدې تر تېرولو وروسته ښځه ازاده ده او د خپل ځان په باره کې چې کوم ګام مناسب وبولي پورته کولای يې شي البته د ټولنې د قانون پيروي بايد وکړي يعني بايد داسې کار ونه کړي چې له وجې يې د کورنيو عزت، شهرت، مقام او ښو رواجونو ته د تاوان رسيدو انديښنه وي.

که دا په پام کې ونيسي نو دې او يا يې وليانو ته هيڅ مسئوليت نه راجع کېږي.

که کوم څوک له کونډې سره نکاح کوي نو د عدې په موده کې اختيار لري چې په زړه کې يې اراده وساتي او يا په اشاره و کنايه کومه خبره ورته وکړي مګر هغه ته هيڅکله نه ده روا چې د يوې غم ځپلې کورنۍ احساساتو ته له پام پرته ښځې ته د نکاح پيغام ور ولېږي او يا پټه وعده ورسره وکړي.

پر ميړونو لازمه ده چې د خپلو کونډو لپاره د يوه کال د نفقې او په خپل کور کې د اوسېدو وصيت وکړي مګر دا چې که هغه په خپله خوښه د ميړه کور پرېږدي او يا دا ډول بل ګام واخلي.

د نارينه او ښځې ګډ اوسېدل

الله تعالى د نکاح د ادارې ساتلو او په خپل منځي تعلقاتو کې د زړونو د پاک ساتلو لپاره د نارينه او ښځې د ګډ اوسېدو لپاره لاندينې اداب ټاکلي دي:

۱) که ديوه بل کور ته د تلو ضرورت وي نو له پوښتنې او اجازې پرته ننوتل روا نه دي. په داسې صورت کې ضروري ده چې يو سړی اول د کور خاوندانو ته خپل ځان ور وپېژني، د دې لپاره مناسبه او ښه طريقه داده چې له دروازې سره په دريدو سلام وکړي. په دې به د کور استوګن وپوهېږي چې راغلی سړی څوک دی؟، څه غواړي؟ او کور ته يې راتګ مناسب دی او که نه؟ که يې تر دې وروسته د سلام ځواب ورکړ او اجازه يې تر لاسه کړه نو کور ته دې ور ننوزي. که د اجازې لپاره په کور کې څوک نه وي او يا وي خو د هغه له خوا وويل شي چې دا وخت ليدل امکان نه لري نو په زړه کې دې د کومې خوابدۍ له احساس پرته بير ته ولاړ شي. له دې څخه هدف د خلکو تر منځ د روابطو او تعلقاتو ختمول او يا پر ټولنيزو ازاديو بنديز لګول نه دي، له همدې وجې که يو څوک په خپله راځي او يا د هغوی مجبور او معذور عزيزان او خپلوان چې د دوی په کورونو کې ګوزاره کوي هغوی کولای شي چې ديوه بل کور ته تګ – راتګ وکړي، سره ووينې، ښځې او نارينه جلا – جلا او يا يو ځای خوراک و څښاک وکړي، نه يې په خپلو کورونو کې کوم مشکل شته، نه يې د پلار و نيکه، مندو،

وروڼو، خوندو، اکاګانو، تروریانو، ماماګانو، توړیانو، تر لاس لاندي کسانو او دوستانو په کورونو کي البته دومره خبره ضروري ده چي کور ته د ننوتلو پر مهال دي خلګو ته سلام کوي.

۲) دا حکم په هغه ځای کي ضـروري نه دی چي هلته د خلګو ښـځې او ماشـومان نه اوسـېږي، يعني په هوټلونو، ميلمسـتونونو، دوکانونو، دفترونو، د نارينه وو د ناسـتې په ځايونو او نورو کي. همدا ډول کور ته تلونکي – راتلونکي نوکران او نا بالغ اولادونه هم هر وخت د دې اجازې اخيسـتلو ته اړتيا نه لري، د هغوی لپاره همدا بس ده چي په درو وختونو کي د اجازې په اخيستلو ور ننوزي: د سهار تر لمانځه وړاندي چي کله خلګ په خپلو بسـترو کي پراته وي، د ماپښـين پر مهال چي کله دوی د غرمې د خوب لپاره جامې باسـي او تر ماخوسـتن وروسـته چي کله د ويدېدو لپاره خپلو بسـترو ته ځي. له دې پر ته په نورو وختونو کي نابالغ ماشـومان او د کور خادمان د ښـځو او نارينه وو د يوازيتوب ځايونو او د هغوی خونو ته له اجازې پر ته ور تلای شـي. البته تر بلوغ وروسـته د ماشومانو لپاره دا رخصت نه شته، د بلوغ عمر ته تر رسېدو وروسته د دوی لپاره هم ضروري ده چي له عام قانون سره سم د اجازې په اخيستلو کورونو ته داخل شي.

۳) که په دې ځايونو کي ښـځې موجودې وي نو د الله حکم دادی چي نارينه او ښـځې دواړه دي خپل نظرونه سـاتي، که په نظرونو کي حيا وي او نارينه و ښـځه د يوه او بل په ښـکلا او جمال سـتر ګې خوږې

نه کړي، خط و خال يې ونه ښاري او يوه بل ته د شوق له کتلو ځان وساتي نو يقيناً د دې حکم مقصد پوره کېږي ځکه مقصد يې نه کتل او يا تل سترګې ټيټې ساتل نه دي بلکې په دې کو سترګو کتل او سترګې تل د ليدو لپاره ازادې نه پرېښودل دي.

۴) په داسې ځايونو کې دې خپل فرجونه وساتي، مطلب يې دادی چې په دوی کې دې نه د يوه بل لپاره ميلان وي او نه دې يې د هغوی په مخ کې خلاصوي بلکې که نارينه او ښځې يو ځای او سېږي نو د پټېدو ځايونه دې په لا نور احتياط سره پټ وساتي. ښکاره ده په دې کې دا شی ډېر دخل لري چې جامې يې برابرې وي، ښځې او نارينه دواړه داسې جامې واغوندي چې له ښکلا سره د جنسي اعضاوو پوره پټوونکې هم وي. د ليدو – کتو پر مهال دې ته پام وکړي چې د ولاړېدو او کښېنستلو پر وخت څوک لوڅ نه شي.

۵) ښځې په خاص ډول دې ته ضرورت لري چې د ښکلا او زينت کوم شی له خپلو نژدې خپلوانو او متعلقينو پرته د بل چا په مخ کې ښکاره نه کړي، البته له دې څخه د ښکلا هغه شيان وتلي دي چې عموماً ښکاره وي لکه لاسونه، پښې او د مخ سينګار، زيورات او نور. له دې پرته بايد ښځې د ښکلا هر ځای پټ وساتي، ان د نارينه وو په شتون کې دې خپلې پښې په زوره پر ځمکه نه وهي چې پټ زينت يې ښکاره نه شي.

۶) څرنګه چې د ښځې سینه هم له جنسي اندامونو څخه ده او په غاړه کې یې ګینې هم وي له همدې وجې یې باید په داسې ځایونو کې په پرونې پټ کړي، د سینې او ګریوان د پټولو دا حکم د هغو بوډیو ښځو لپاره نه دی چې د نکاح هیله نه لري. په دې شرط چې د زینت ښکاروونکې نه وي، مګر د دوی لپاره هم ښه خبره داده چې احتیاط وکړي او د نارینه وو په موجودیت کې خپل پړونی وانه چوي.

مور او پلار

نکاح چې کومه خپلوي پیدا کوي په هغو کې مهمه خپلوي د مور و پلار ده، له هغوی سره د ښه چلند تعلیم په ټولو اسماني کتابونو کې ورکړل شوی دی. قرآن چې یې کوم حدود ټاکلي هغه دادي:

۱) انسان باید له خپل رب وروسته تر بل هر چا د مور او پلار ډېر شکر ایستونکی وي، دا شکر صرف په ژبه نه ادا کېږي د دې لازمي تقاضا داده چې انسان له دوی سره ډېر په احترام مخ شي، د دوی پر خلاف یې په زړه کې هیڅ بې زاري پیدا نه شي، د دوی په مخ کې د بې ادبۍ هیڅ کلمه له خولې ونه باسي بلکې د نرمۍ، مینې، شرافت او عزت طریقه غوره کړي. د هغوی خبره ومنې او د بوډاتوب په کمزوریو کې د هغوی زړه خپل کړي او لاس یې ونیسي.

۲) مور و پلار له دې مقام سره – سره دا حق نه لري چې پر خپل اولاد له الله سره د شرک نیولو پشار راوړي، اولاد باید په دې معامله کې د هغوی له اطاعت څخه ښکاره انکار وکړي او په هر حال کې باید د

هغو خلګو د طریقې پیروي وکړي چي خدای ته متوجې دي. که یې مور و پلار له خدای څخه سرغړونې ته ور وبولي نو هم منل کېدای نه شي، د الله نور احکام او هدایات هم باید تر دې لاندي وبلل شي او د هیڅ لپاره د مور و پلار په وینا د هغو مخالفت نه دی روا.

۳) د شرک په څېر پر لویه ګناه له ټینګار سره – سره باید د دنیا په معاملاتو کي له مورو پلار سره د قانون په حدودو کي دننه ښه چلند وشي، تر وسه –وسه د هغوی د اړتیاوو پوره کولو هڅه وکړي او د دوی لپاره د هدایت دعا ته دوام ورکړل شي. د دین او شریعت معامله جلا ده، خو اولاد باید په داسي شیانو کي هیڅکله کوتاهي ونه کړي.

یتیمان

که ماشومان بې پلاره شي نو د هغوی په باره کي قرآن څو معلومې لارښوونې کړې چي خلاصه یې داده:

۱) د یتیمانو مشران دي د دوی مال هغوی ته ور وسپاري او په خپله دي یې د خوړلو کوشش نه کوي، په ظلم او بې انصافۍ سره د یتیمانو د مال خوړل ګواکي خپله خېټه له اوره ډکول دي. له همدې وجې باید یو څوک نه دې کوشش وکړي چي خپل ناسم مال د هغوی په ښه مال بدل کړي او نه دي د اداره کولو په بانه له خپل مال سره د هغوی د مال په ګډولو خوړلو ته لار برابروي. که کوم وخت دا ډول ګډوالی را منځ ته شي نو باید د خوړلو لپاره نه بلکي د هغوی د خیر او معاملاتو د اصلاح لپاره وي.

۲) د يتيمانو د مال ساتنه او د هغوی د حقوقو پالنه يو لوی مسئوليت دی، که خلک يوازي دا مسئوليت نه شي پوره کولای او داسي فکر کوي چي له خپل مال سره د يتيم د مال په يو ځای کولو به ځان ته اساني پيدا کړای شي نو دوی ته په کار ده چي د دوی له مندو څخه کومې يې ور ته روا وي د هغو دوې – دوې، درې – درې او څلور – څلور په نکاح کړي مګر دا اجازه صرف په هغه صورت کي ده چي د ښځو تر منځ عدالت ممکن وي. که انديښنه ولري چي په دې کي به بريالی نه شي نو بيا د يتيمانو د خير په څېر د يوه نيک مقصد لپاره هم تر يوې د زياتې نکاح اجازه نه شته. پر انصاف د درېدو لپاره همدا ډېره ښه طريقه ده، له دې سره دا هم ضروري ده چي ښځو ته په هغه طريقه خپل ولور ورکړل شي لکه عامو ښځو ته چي ورکول کېږي. دا پلمه بايد ونه شي چي دا نکاح د دوی د اولاد د خير لپاره ده ځکه نو نور هيڅ مسئوليت نه شته، مګر که کومه ښځه په خپله خوښه د ولور کومه حصه معاف کړي او يا يو بل رعايت وکړي نو پروا نه لري، که خلک وغواړي له دې څخه ګټه اخيستلای شي.

۳) يتيمانو ته چي د هغوی د مال ورکولو کوم هدايت شوی په دې بايد هغه وخت عمل وشي چي د خپل مال د ساتلو عمر ته ورسېږي، تر دې مخته ضروري ده چي د سرپرستانو په حفاظت او ساتنه کي وي او يتيمان و ګوري چي په دوی کي د معاملاتو د کولو او خپلو مسئوليتونو د پوره کولو استعداد پيدا شوی دی او که نه؟ خو په دې

وخت کې دې د دوی ضـرورتونه په پراخ ډول ور پوره کړي. له دې ويرې دې د هغوی مال ژر – ژر نه خوري چې يتيمان به رالوی شـي او په خبرو کې دې د دوی د زړه ساتنې ته پام کوي.

۴) که سـرپرسـت غني وي نو بايد د خپل دې خدمت په بدل کې هيڅ وانخلي، مګر که غريب وي نو له قانون سـره سـم د يتيم له مال څخه د خپل خدمت حق اخيستلای شي.

۵) کله چې يتيم ته مال ور سـپاري نو بايد يو څو معتبر او باوري کسـان شـاهدان کړي چې د هيڅ ډول بد ګومانۍ، اختلاف او جنجال لپاره ځای پاتې نه شي. بايد په ياد ولرئ چې يوه ورځ به همدا حساب الله ته ورکوي، هغه سميع او عليم دی، هيڅ شی ترې پټېدلای نه شي.

۶) که څه هم د مړي په ميراث کې د وارثانو حصې معلومې دي خو که د ميراث د تقسيم پر وخت نژدې خپلوان، يتيمان او مسکينان راشي نو دې ته له پام پر ته دي چې په قانون کې يې حق شـته او که نه؟ دوی ته دې يو شـی ورکړي او بايد له ښه وينا سره يې رخصت کړي. په دغسي ځايونو کې بايد هر سړی دا خبره ياد وساتي چې د ده اولادونه هم يتيمان کېدلای شي او دوی به هم خپل اولادونه همدغسـي د نورو د رحمت نظر ته پرېږدي، له دې دنيا څخه به ولاړ شي.

(۳)

د سیاست قانون

الله تعالی چې انسان له کوم فطرت سره پیدا کړی د هغه یوه لازمي نتیجه دا هم ده چې ګڼ ژوند غواړي او د خپلې ارادې و اختیار له بد استعمال څخه د دې ګڼ ژوند د ساتنې لپاره ژر یا وروسته په خپل منځ کې د یوې ګډې ادارې جوړولو ته مجبورېږي. په انسـاني تاریخ کې سیاسـت او حکومت د انسـان له همدې خواهش او مجبورۍ څخه را پیدا شـوي او انسـان چې تر څو انسـان وي نو که دی وغواړي هم له دې څخه ځان نه شـي خلاصـولای ځکه نو د عقل تقاضـا داده چې په دې دنیا کې دې له حکومت پر ته د یوې ټولنې او ګډ ژوند د خوب لیدلو پر ځـای د ځـان لپـاره د ژونـد کولو یوه داسـې تړون را منځ تـه کولو کوشش وکړي چې د ګډې ادارې په اصلاح کولو د دوی لپاره د یو ښه حکومت بنسټ پیدا کړای شي.

په دې کې شک نه شـته چې د انسـان فطرت په عمومي ډول هغوی ته دا لاره ور ښـودلې او پر دې لاره یې د کوشـش لپاره تیار کړي دي، مګر تر دې مهاله چې یې کومې نتیجې ورکړې او هر سـړی یې په دې دنیا کې په خپلو سترګو لیدای شي یوازې هغه تر بالکل اخیري حده د دې حقیقت ثابتولو لپاره کفایت کوي چې د ژوند د نورو معاملاتو په شـان انسـاني عقل په دې معامله کې هم له اسـماني هدایت پرته ځینې بنیادي فیصـلې له پوره قاطعیت سـره نه شـي کولای. الله پر

همدې بنياد مسـلمانانو ته د سـياسـت يو قانون ورکړی دی چې لاندې پنځه مادې لري:

۱) بنيادي اصول

الله او رسـول چې په کومو معاملاتو کې د ابد لپاره کوم حکم کړی په هغو کې د مسـلمانانو چارواکي د دولت مشـران وي او که د پارلمان غړي نور له خپله لوري د فيصـلې حق نه لري ځکه نو مسـلمانان په خپل دولت کې داسـې قانون نه شـي جوړولای چې د الله او رسـول د احکامو خلاف وي او يا پکې د دوی هدايت ته پام نه وي شـوی. البته په همدې حد کې دننه هغوی په دې مکلف دي چې چارواکي يې هر امر ورته وکړي په پوره توجو يې واوري او ويې مني.

۲) اصلي مسئوليت

د دې قانون پر بنياد چې کومه ګډه اداره جوړېږي د هغې اصـلي مسـئوليـت دادی چې د ولس امانتونـه د لياقـت پر بنيـاد خلکو تـه وسپاري او کوشش وکړي چې د ژوند په هره حصه کې عدل و انصاف په مکمل ډول قايم شي.

۳) ديني مسئوليتونه

لمونځ قايم شـي، زکات ورکړي، په ښـو امر وکړي او د بدو مخه ونيسي. همدا د ګډې ادارې ديني مسـئوليتونه دي، د هغو د پوره کولو لپاره چې په قرآن او سنت کې کوم هدايات شوي د هغو له مخې:

أ) د دولت له مسلمانو وګړو څخه غوښتنه وشي چې د خپل ایمان او اسلام د شاهدۍ لپاره لمونځ وکړي.

ب) د جمعې د لمانځه خطبه او د هغه امامت به د هیواد د پایتخت په مرکزي جامع جومات کې د دولت مشر، په ولایتونو کې والیان او په مختلفو اداري ښاخونو کې د هغوی چارواکي ورکوي.

ج) پر هر مسلمان چې زکات واجبیږي هغه به د خپل مال، حیواناتو او حاصلاتو ټاکلې حصه حتما له خپلې سرمایې څخه بېلوي، حکومت ته به یې سپاري، حکومت به یې پر نورو مصارفو سربیره د خپلو محتاجو ښاریانو پر ضرورتونو لګوي او د دوی تر فریاد مخته د هغوی دروازو ته په ور رسیدو به یې د پوره کولو کوشش کوي.

د) د دولت له خوا به په ښو چارو د امر او له بدو څخه د مخنیوي لپاره رسمي کسان ټاکل کیږي چې د ځان لپاره په ټاکلو حدودو کې دننه به تل د دې کار د ترسره کولو لپاره په فعالیت اخته وي.

۴) د تابعیت حقوق

که د دولت مسلمان ښاریان لمونځ وکړي او زکات ورکړي نو هغه ټول حقوق به لري چې باید د یوه مسلمان په توګه یې په دولت کې ولري، دوی به په خپل منځ کې سره ورونه وي، د قانون له مخې به سره برابر وي، د دین په ضروري تقاضاوو کې به له لمانځه او زکات پرته هیڅ شی د قانون په زور پر دوی نه نافذیږي او نه به دولت د دوی د مال، ځان، عزت، عقل او رایې پر خلاف ورباندې کوم تیری کوي.

۵) د حکومت شکل

د دولـت د مشـرانو او چـارواکو انتخـاب او د حکومـت و امـارت جوړښت به د خلګو په رايه او مشوره وي. د مشرتوب له تر لاسه کولو وروسته به هم هغوی دا اختيار نه لري چي په اجتماعي معاملو کي د مسلمانانو د اجماع يا اکثريت رايه رد کړي.

(۴)

مالي قانون

الله تعالی چې د پاکوالي لپاره د خپل اخیري پیغمبر په واسطه انسانانو ته کوم قانون ورکړی هغه پر دې اصولو بنا دی چې الله تعالی دا دنیا د امتحان لپاره جوړه کړې ده، له همدې وجې یې د هغې نظام داسې جوړ کړی چې دلته ټول خلک یو بل ته احتیاج دي. په دې دنیا کې هر څومره لوړ شخصیتونه هم د خپلو ضرورتونو د پوره کولو لپاره نورو ته ضرورت لري او هر ډول کښته انسانانو ته هم د دې اړتیاوو د پوره کولو لپاره رجوع کیږي. دلته هر سړی یو خپل تاثیر لري او هیڅوک له نورو څخه بې احتیاجه کېدای نه شي. الله تعالی د هر چا د ذهانت، لیاقت، ذوق، میلان او ذرایع و وسایلو تر منځ یو فرق پیدا کړی دی. د همدې فرق په نتیجه کې چې کومه ټولنه را منځ ته کیږي په هغې کې که له یوې خوا هغه پوهان او حکیمان پیدا کیږي چې له علم څخه یې دنیا رڼا تر لاسه کوي، هغه لیکوالان پیدا کیږي چې قلمونه یې د لفظ او معنا تعلق ته ابدي ژوند ورکوي، هغه تحقیق کوونکي پیدا کیږي چې نادرو تحقیقاتو ته یې زمانه شاباسی وایي، هغه مشران پیدا کیږي چې تدبیر او سیاست یې د ګډ ژوند مشکلات حل کوي، هغه اصلاح کوونکي پیدا کیږي چې د کوشش او هڅو له وجې یې انسانیت خپل شعور تر لاسه کوي او هغه واکمن پیدا کیږي چې عزم او اراده یې د تاریخ لوری بدلوي نو بل لور ته هغه مزدوران،

بزګران، خادمان، نوکران او جاروکښ کسـان هم زېږي چي د خوارۍ معجزې ښيي، سره زر را باسي، په نغري کي د خولې خوړولو وسايل پيدا کوي، کور د سـپينو زرو په څېر ځلوي، لارې د تګ لپاره چمتو وي، ودانۍ د اسمان خبرونه راوړي او ناولتيا سمدستي خپل بستر ور نغاړي.

الله تعالى د مرتبو له دې فرق سـره د دنيا په پيدا کولو دې ته ګوري چي دا اعلى او ادنى په خپل منځي احترام او کومک سـره نېکه ټولنه او ښـه تمدن را منځ ته کوي او که ديوه بل پر خلاف د خپلو شـرارتونو او جهالتونو په وسـيله په دې دنيا کي د سـر تر پايه فسـاد په پيدا کولو اخته کېږي چي په دې ډول هم په دنيا کي رسـوا کېږي او هم په اخرت کي د ده د عذاب مستحق ګرزي.

د انسان همدا امتحان دی چي په هغه کي د کاميابۍ لپاره الله تعالى د خپلو پيغمبرانو په ذريعه دوی ته لارښـوونه کړې او په مالي فعاليت کي يې د پـاکوالي او سـپېڅلتيا لپاره دوی تـه خپـل لانـدينی قـانون ورکړی دی:

۱) د ملکيت حرمت

کله چي مسـلمان زکات ورکړي نو په روا طريقو تر لاسه کړی مال يې د الله او رسـول له خوا له ټاکل شـوي حق پر ته ور څخه نه شـي اخيستل کېدای، حتی د دوی دولت پر زکات سربېره د خپلو مسلمانو ښاريانو له خوښې پر ته هيڅ ډول ماليه هم پرې نه شي لګولای.

۲) ملي شتمنی

هغه ټول مالونه او جايدادونه چي د يوه فرد ملکيت نه وي يا نه شي کېدای هغه بايد د دولت ملکيت وي چي د ولس دا دولت غنيانو ته ونه رسېږي او هغه خلګ هم ور څخه ګټه واخلي چي د خپلو ضـرورتونو لپاره نورو ته محتاج وي، همدا راز په دې سـره لـه عـامـه ژوند سـره ځيني نور ترلي مسئوليتونه هم پوره کېدای شي.

۳) په ناروا طريقه د مال خوړل

پـه نـاروا طريقـه د نورو د مـال خوړل منع دي، سـود او قمـار د دې سـلسـلې تر ټولو بد جرمونه دي. له دې پر ته بايد د نورو ټولو مالي معاملاتو د جواز او نه جواز فيصله هم د دې قوانينو په رڼا کي وشي.

۴) ليکنه او شاهدي

په راکړه – ورکړه، پور، وصـيت او دا ډول نورو مالي کارونو کي ليکنه او شـاهدي ډېره ضـروري ده، دې ته پام نه کول ځيني وختونه د لويو اخلاقي فسادونو سبب ګرزي. له دې سره ترلي احکام دادي:

که د قرض معامله تر يوه معلوم وخت پوري وي نو ضـروري ده چي اسناد يې وليکل شي، د دواړو طرفونو په موجوديت کي دي يې يو ليکونکی په انصـاف سـره وليکي. د اسـنادو د ليکلو مسـئوليت پر قـرض اخيستونکي دی، هغه به په دې اسنادو کي اقرار کوي چي زه د فلاني د زوی فلاني دومره قرضدار يم.

که هغه سړی کم عقل یا کمزوری وي، یا د اسنادو او نورو د لیکلو استعداد نه لري نو د هغه ولي او یا وکیل دي یې په صداقت او انصاف سره اسناد ولیکي. په دې اسنادو کې دي د دوو مسلمانو نارینه وو شاهدي ثبت شي چې عام تعلقات ولري، له خلګو سره ناسته – ولاړه کوي، د ښو اخلاقو او ښه عمل څښتنان وي، معتبر او ایمان درلودونکي وي.

که د یادو صفاتو دوه نارینه نه پیدا کېږي نو یو نارینه او دوې ښځې انتخابېدای شي، د دوو ښځو شرط د دې لپاره دی چې که په کور کې او سېدونکې دا ښځه د محکمې په فضا کې وار خطا شي نو له ګډوډۍ او خرابېدو څخه د شاهدۍ د ساتنې لپاره به یوه بله ښځه ورسره مرسته وکړي.

کوم کسان چې په اسنادو کې شاهدان وي نو باید د شاهدۍ پر وخت له شاهدۍ ورکولو انکار ونه کړي، د لاس په لاس معاملې لپاره لیکنې او کتابت ته ضرورت نه شته البته که کومه مهمه معامله ترسره شوې وي نو باید شاهدان حاضر وي چې که جنجال را منځ ته شي نو حل به یې اسانه وي.

د جنجال پیدا کېدو په صورت کې باید هیڅ طرف کاتب او یا شاهد ته د زیان رسولو کوشش ونه کړي، داسې کول جواز نه لري که یو څوک په سفر کې وي او لیکونکی وجود ونه لري نو د قرض معامله د ګرو په ورکولو هم ترسره کېدای شي. د ګروۍ اجازه تر هغه وخته ده

چي قرض ورکوونکی مطمین شــوی نه وي، که دا ډول حالت پیدا شي نو باید پر قرض د شاهدانو په نیولو حتما گرو شوی شی بیرته ور وسپاري.

که یو څوک مړ کېږي او د خپل مال په باره کي وصـیت کوي نو باید له خپلو مسـلمانانو ورونو څخه دوه معتبر کسـان پر دې وصـیت هم شاهدان کړي، که څوک په سفر کي له مرگ سره مخ شي او هلته د شـاهدۍ لپاره مسـلمانان نه وي نو د مجبورۍ په حالت کي نا مسـلمان هم شاهد کولای شي.

له مسلمانانو څخه چي کوم دوه کسان د شاهدۍ لپاره انتخاب شي که د هغوی په باره کي دا اندیښنه وي چي د یو چا په طرفداري به خپله شاهدي بدله کړي نو د دې د مخنیوي لپاره دا کار کېدای شي چي تر یو لمانځه وروسته یې په مسجد کي را وگرزوي او له هغوی څخه د الله په نوم قسـم واخلي چي دوی بـه د خپلې دنیوي گټې او یـا یو چـا د طرفدارۍ لپاره که څه هم د دوی خپل وي او یا نه په شـاهدي کي هیڅ بدلون نه راولي او که یې بدلون راووست نو گناهگار به وي.

باید شاهدانو ته معلومه وي چي دا شـاهدي د خدای شاهدي ده، له همدې وجې که یې پکي لږ خیانت وکړ نو نه یوازي د بندگانو بلکي د خدای خاینان به هم وي.

که له دې سره – سره معلومه شي چي شاهدانو د وصیت کوونکي د وصـیت پر خلاف د یو چا طرف کړی او یا یې د کوم چا حق خوړلی

نو د چا حق چي تر پښو لاندي شوی له هغوی څخه دي دوه کسان را ولاړ شي، قسم دي وکړي چي موږ د شاهدی تر دې حقدارو شاهدانو ډېر ربښتني يو. موږ په دې معامله کي له حق څخه هيڅ تجاوز نه دی کړی او په پوره مسئوليت سره وايو چي که مو داسي کړي وي نو د خدای په حضور کي به ظالمان وبلل شو.

پر شاهدانو د دې زياتې څارنې ګټه داده چي کېدای شي په دې سره به هغوی سمه شاهدي ادا کړي، ځکه له دوی سره به ويره وي چي که يې کوم فساد وکړ نو د دوی قسمونه به د نورو په قسمونو باطل شي او د شاهدی له افضليت سره – سره به يې شاهدي رد شي.

۵) د ميراث تقسيم

د هر مسلمان شتمني بايد تر مرګ وروسته په لاندينی طريقه د هغه پر وارثانو تقسيم شي:

که مړی قرضدار وي نو تر ټولو اول به يې له ميراث څخه قرض ادا کېږي، که يې بيا کوم وصيت کړی وي هغه به پوره کېږي، بيا به ميراث ويشل کېږي.

د وارث په حق کي وصيت نه شي کېدای مګر که د هغه حالات يا کوم خدمت او ضرورت د خاص حالت تقاضا وکړي.

د مور و پلار، ښځي او ميړه تر حصي ورکولو وروسته د مړي د ميراث وارثان د هغه اولادونه دي، که مړی کوم زوی ونه لري او په اولاد کي يې دوې يا تر دې زياتې لوڼې وي نو د پاتي ميراث دوې برخې به

هغوی ته ورکول کېږي. که یوه نجلۍ وي نو نیمایي د هغې حق دی. که د مړي په اولاد کي صرف هلکان وي نو ټول مال به پر دوی ویشل کېږي، که په اولادونو کي نجونې او هلکان دواړه وي نو د یوه هلک حصه به له دوو سره برابره وي او په دې صورت کي به هم ټول مال پر دوی تقسیمېږي. د اولاد په نه موجودیت کي د مړي وروڼه او خوندې د اولاد پر ځای درېږي، که مور و پلار او ښځه و میړه وي نو د دوی د حصو تر ورکولو وروسته به هغوی د مړي وارثان وي. د ښځو او نارینه وو لپاره د هغوی حصې او پر دوی د میراث ویشلو طریقه هماغه ده چي پورته د اولاد لپاره بیان شوه.

که مړی اولاد ولري یا یې اولاد نه وي او خوندې او وروڼه لري نو په مور و پلار کي به هر یوه ته د میراث شپږمه برخه ورکول کېږي، که یې خوندې او وروڼه نه وي او صرف مور و پلار د مړی میراث وړی نو د میراث یوه درېیمه یې د مور او پاتي دوې درېیمې یې د پلار حق دی.

که مړی نارینه وي او اولاد ولري نو میرمنې ته به یې د میراث اتمه برخه ورکول کېږي، که اولاد و نه لري نو د میراث د یوې څلورمې حق لري، که مړی ښځه وي او اولاد نه لري نو نیم میراث یې د میړه دی او که اولاد ولري نو میړه ته به یې څلورمه برخه ورکول کېږي.

د دې وارثانو په نه موجودیت کي که مړی وغواړي نو یو څوک د میراث وارث ګرزولای شي، خو کوم څوک چي یې وارث ګرزولی که هغه د خپلوانو له ډلې یو ورور یا یوه خور ولري نو د څلورمې برخې حق

حقدار دي او که یې خوندې او ورو نه تر یوه زیات وي نو هغوی ته د یوې دریمې تر ورکولو وروسته به پاتې ۶ / ۵ یا دوې دریمې هغه ته ورکول کېږي.

دا تقسـیم چې پر کوم بنیاد شـوی دی هغه ګټور قرابت دی او په حصو کي د فرق وجه هم د هغو د تر لاسه کوونکو له لوري د مړي لپاره د دوی د ګټې زیادت او کمبوت دی. څرنګه چې د نجونو ګټه د هغوی تر واده وروسـته د دوی میړه ته نقل کېږي همدا ډول ښـځه د میړه لپاره ملګر تیا برابروي خو میړه له ملګرتیا سـره – سـره د هغې د ډوډۍ او مصـرف مسـئول هم وي. له همدې وجې د زامنو برخه د لوڼو او د میړه برخه د ښځې تر برخې دوه چنده ډېره تاکل شوې ده.

(۵)

د دعوت قانون

د دين يوه مهمه غوښتنه داده چي څوک په دې دنيا کي حق ومني نو د هغه تر منلو وروسته يې پر له پسې نورو ته هم د منلو نصيحت وکړي. د دين د همدې غوښتنې لپاره عموما د دعوت او تبليغ اصطلاح کارېږي، په قرآن کي چي د دې کوم قانون بيان شوی په هغه کي مومنانو ته د دوی د مختلفو حيثيتونو له وجې په جلا - جلا ډول مسئوليتونه سپارل شوي دي چي موږ يې تر لاندينيو عنوانونو لاندي بيانولای شو:

د پيغمبر دعوت

دنيا ته چي د الله هر پيغمبر راغلی هغه د الله پر لور د دعوت او انذار و بشارت لپاره راغلی دی، په دوی کي د نبيانو انذار او بشارت د خاص وضاحت غوښتنه نه کوي مګر الله تعالی چي په نبيانو کي کوم کسان د رسالت مقام ته رسوي البته د هغوی په باره کي قرآن ويلي دي چي دوی ته امر شوی وو چي دا انذار پر خپلو قومونو د شاهدۍ تر حده ورسوي. د قرآن په اصطلاح يې معنا داده چي خلګو ته حق داسي واضح او ښکاره شي چي تر هغه وروسته هيڅوک ور څخه د مخالفت حق ونه لري. د دې شکل داسي وي چي الله دا رسولان د خپلې فيصلې د اظهار لپاره انتخابوي او بيا په همدې دنيا کي تر قيامت مخته د دوی

په وسـیله یو کوچنی قیامت راولي، دوی ته ویل کېږي چې که له خدای سره پر خپله وعده ټینګ پاتې شول نو جزا به یې ورکړي او که یې سرغړونه وکړه نو په همدې دنیا کې به یې سزا ورکړل شي. د دې نتیجه دا وي چې د دوی وجود د خلګو لپاره یوه الهي نښـه ګرزي، ګواکې خدای له دوی سـره پر ځمکه ګرزي را ګرزي او د عدالت په کولو ښار کوي. له دې سـره هغوی ته امر کېږي چې دوی په خپلو سترګو کوم حق لیدلی د هغه تبلیغ وکړي او د الله تعالی هدایت له څه زیادت او کمبوت پرته په پوره باور سـره خلګو ته ورسـوي. همدا شهادت دی، د رسولانو په دعوت کې چې کله دا شاهدي له انذار، عامه ویروني، حجت پوره کولو، هجرت او بې زارۍ له مراحلو څخه په تیرېدو پوره کېږي نو په دنیا او اخرت دواړو کې د الله تعالی د پریکړې بنیاد ګرزي. الله دې رسـولانو ته غلبه ورکوي او د هغوی د دعوت پر منکرینو په همدې دنیا کې خپل عذاب نازلوي.

د ابراهیم علیه السلام د اولادې دعوت

دا دعوت هماغه شـاهدي ده چې پورته یې یادونه وشوه قرآن ویلي چې الله تعالی د ابراهیم علیه السـلام اولاده هم د دې شـاهدۍ لپاره همداسـي غوره کړې ده او د دې د تقاضـاوو پوره کولو لپاره یې هغوی ته د کوشش کولو امر کړی دی . په څه ډول چې له انسانانو څخه ځیني لوړ شخصیتونه د نبوت او رسالت لپاره انتخابوي.

د ابراهيم عليه السلام د اولادې همدا مسئوليت دی چې که د دې له مخې هغوی پر حق ولاړ وي او له څه زيادت او کمبوت پر ته يې په پوره باور سره د نړۍ ټولو قومونو ته ورسوي نو د هغه د نه منلو په صورت کې به الله تعالی دوی ته پر دې قومونو غلبه ورکړي او که له دې څخه مخ واړوي نو د هغوی په ذريعه به د ذلت او خوارۍ په عذاب اخته شي.

د علماوو دعوت

تر نبي کريم صلی الله عليه وسلم وروسته د تبليغ مسئوليت د دې علماوو ته سپارل شوی دی، الله تعالی ويلي دي چې د مسلمانانو له هرې ډلې دې يو څه خلک ولاړ شي، دين دې زده کړي او د خپل قوم لپاره دې د تبليغ کوونکو په ډول کوشش وکړي چې هغوی د اخرت له عذابه وساتي.

له قرآن څخه ښکاري چې د دعوت په دې شکل کې بايد حتما دې څو خبرو ته پام وشي:

اول دا چې کوم کسان د دې کار لپاره ملا تړي بايد پر هغه پوره ايمان ولري، دوی چې خلکو ته هره خبره وړاندې کوي بايد زړه او دماغ يې ورباندې داسې مطمين وي چې هغوی په خپله هم احساس کړي چې دا د دوی د زړه او روح اواز دی او تر خوله يې راوتلی دی. خپل ټول شخصيت خپل رب ته وسپاري او دې ميدان ته راشي، خلک چې کوم شي ته را بولي د هغه په باره کې تر ټولو اول په خپله دا

اعلان وکړي چې په پوره اخلاص او پوره باور سره يې وربانديې ايمان راوړی دی.

دويم دا چې په هيڅ ډول يې د قول او عمل تر منځ ټکر نه وي، دوی چې د کوم څه لپاره را پورته شوي وي تر هر څه اول يې په خپله ومني او خلګ چې کوم دعوت ته را بولي نو د دوی عمل يې هم شاهدي ورکړي.

درېيم دا چې د حق په معامله کي له هيڅ ډول جوړ جاړي کار وانخلي، دوی ته چې د دين هر شومره کوچنی حقيقت معلوم شي هغه له زړه ومني، په ژبه يې شاهدي ورکړي او د ملامتې ويونکو له ملامتيا پرته يې بې له څه زيادت او کمبوت څخه د دنيا مخ ته کښېږدي.

څلورم دا چې قرآن د خپل تبليغ ذريعه وګرزوي، قرآن رسول الله ته د همدې امر کړی دی او دی په همدې وجه د ټولې دنيا لپاره نذير دی. علماء په حقيقت کي خلګو ته د ده همدا انذار رسوي.

حکومتي دعوت

که مسلمانان د ځمکې په کومه برخه کي سياسي خپلواکي ولري نو د هغوی مسئوليت دادی چې خپلو ځينو کسانو ته دا دنده وسپاري چې هغوی خلګ د خير پر لور را وبولي، له بدو يې را وګرزوي او د ښو نصيحت ورته وکړي. د حکومت تر جوړولو وروسته دا مسئوليت د مسلمانانو چارواکو ته راجع کېږي، پر هغو لازمه ده چې له حکومت

سره د ټولو ټولو طبعي مسئولیتونو پر ادا کولو سربېره حتما خپل دا مسئولیت هم پوره کړي.

فردي دعوت

په خپل شاوخوا او د عمل په دایره کي د هر سړي دعوت د نیکو کارونو نصیحت او له بدو را ګرزول دي، د دعوت په دې شکل کي دعوت کوونکی او را دعوتېدونکی جلا – جلا نه دي بلکي هر سړی چي څه ډول هر وخت یو دعوت کوونکی دی همدا ډول را بلل کېدونکی هم دی. دا مسئولیت باید پلار د زوی او زوی د پلار، ښځه د مېړه او مېړه د ښځې، ورور د خور او خور د ورور، ملګری د ملګري او ګاونډی د ګاونډي. لنډه دا چي هر سړی له ځان سره د ټرلي شخص لپاره پوره کړي، که دوی په کوم ځای کي ووېني چي ځینو کسانو غلطه طریقه خپله کړې نو باید له خپل علم، استعداد او صلاحیت سره سم هغه ته د سمې لارې د خپلولو نصیحت وکړي. کېدای شي چي موږ سهار یو څوک کومې نېکۍ ته تشویق کړو او هماغه سړی ماښام زموږ لپاره دا خدمت ترسره کړي، نن موږ یو څوک له حق سره اشنا کړو او سبا يې هغه موږ ته سپارښتنه وکړي. لنډه دا چي هر وخت داسي کوم فرصت تر لاسه شي نو هر مسلمان باید د خپل عمل په دایره کي حتما دا کار وکړي.

د دعوت طريقه

د دعوت دا طريقه له همدې شکل سره تړلې ده، قرآن هغه د ټولو اصولو د اصل په ډول بيان کړې او لاندې درې ټکي لري:

اول دا چي بايد دعوت هميشه په ښه طريقه، حکمت، ښه استدلال او وعظ سره وي. مطلب دا چي دعوت کوونکی هره خبره بيانوي هغه د دليل، برهان، علم او عقل په رڼا کي وکړي او طريقه يې د حمله کوونکي او خوشکه کوونکي په څېر نه وي بلکي له خير خواهي او مينې و شفقت سره د توجو را اړوونکي په څېر وي. حتی که د بحث او مباحثې وار راشي نو د دې لپاره هم ښه طريقه خپله کړي، که يې په ځواب کي مقابل طرف په غوسه شي نو د هغه خبنتې ته د ډېرې د ځواب پر ځای د حق داعي هميشه ښايسته او مناسبه طريقه خپله کړي.

دويم دا چي د داعي مسئوليت صرف تر دعوت پوري محدود دی يعني دا چي خبره ورسوي، حق له هره اړخه واضح شي او په ترغيب و تشويق کي له خپلې خوا هيڅ کوتاهي و نه کړي. که هغه خپل دا مسئوليت په ښه طريقه ترسره کړ نو غاړې يې خلاصې شوې، د خلکو د هدايت او ګمراهۍ معامله الله تعالی په خپل لاس کي اخيستې ده، دی په هغه ځا هم پوهېږي چي د ده له لارې او ښتی دی او هغه هم ور معلوم دي چي هدايت يې تر لاسه کړی دی. له هر ځا سره به هغه معامله کوي چي حقدار يې وي، دعوت کوونکی بايد نه محافظ

وي او نه بايد د خپلو مخاطبينو لپاره د جنت او دوزخ د فيصلو صادروونکی. دا ټولي مسئلې له الله سره تعلق لري، د حق د داعي مسئوليت صرف رسول دي او بايد له خپل دې مسئوليت څخه هيڅکله تېرى ونه کړي.

درېيم دا چي که د دعوت مخاطبين ظلم، تېري او ضرر رسولو ته ملا وتړي نو دعوت کوونکی بايد په اخلاقي حدودو کي په پاتېدو دومره بدله واخلي څومره چي تکليف ور رسول شوی دی. مګر د الله خوښه داده چي دی صبر وکړي، د صبر معنا داده چي د حق داعي هر تکليف وزغمي مګر د انتقام لپاره نه کوم اقدام وکړي او نه له سختيو او تکليفونو څخه په بيريدو په خپل دريځ کي بدلون او تغير ته چمتو شي. په داسي حالاتو کي له صبر کوونکو سره د ډېر لوی نعمت وعده شوې ده، د دوی لپاره به يې په دنيا کي هم نتيجه په ډېر ښه شکل ښکاره شي او که خدای وغوښتل نو په قيامت کي به يې هم ښه بدله ورکړي.

(۶)

د جهاد قانون

امن او ازادي د انساني تمدن شديد ضرورتونه دي، د فرد له بغاوت څخه د ساتنې لپاره يې تاديب او سزا ټاکل شوې مګر که ولسونه بغاوت وکړي نو هر څوک پوهېږي چي پر خلاف يې دوسلې له پورته کولو پرته بله چاره نه شته. کله چي نصيحت او خبرې اغېز ولري نو هيڅوک به دوسلې پورته کول روا ونه بولي خو کله چي ديو ولس سرکښي او بغاوت دې حد ته ورسېږي چي په نصيحت او خبرو يې سمول امکان نه لري نو انسان حق لري چي پر خلاف يې وسله ور واخلي او تر هغه وخته ورسره وي چي په دنيا کي د امن او ازادۍ فضا نه وي واکمنه شوې. د قرآن خبره ده چي که د وسلې پورته کولو اجازه نه واى ورکول شوې نو د ولسونو بغاوت به تر دې حده رسېدلى واى چي د تمدن بربادي څه چي د عبادت ځايونه به وران شوي وو او هغه ځايونه به له خاورو سره خاوري واى چي اوس پکي شپه او ورځ د الله نوم يادېږي او د هغه عبادت کېږي.

په اسلامي شريعت کي جهاد * د همدې مصلحت لپاره ترسره

---

* جهاد په يوه کار کي د خپل ټول طاقت لګولو په معنا دى، په قرآن کي چي په څه ډول دا لفظ د الله په لار کي د عامو کوششونو لپاره استعمال شوى همدا راز د الله په لار کي د جګړې لپاره هم راغلى دى. دلته مو ترې دا دويمه معنا مراد ده.

کېږي، جهاد نه د نفس د خواهش لپاره دی، نه د مال و دولت، نه د خاورې او پر ځمکه د حکومت نیولو، نه د شهرت، نوم، حمایت، غیرت، تعصب او دښمنۍ د جذبې سرولو لپاره. د انسان خپل غرضونه او ځان غوښتنه له دې جهاد او جنګ سره هیڅ تعلق نه لري، دا د الله جنګ دی چې د ده بندګان یې د ده په امر او د ده له هدایت سره سم د ده په لار کې ترسره کوي. په دې جنګ کې د دوی حیثیت صرف د وسایلو او اندامونو په شان دی، په دې کې هغوی خپل هیڅ مقصد نه لري بلکې د خدای مقاصد پوره کوي. له همدې وجې خپل دا هدف په هیڅ حالت کې نه شي پرېښودای، قانون یې دادی:

۱) د جهاد حکم

مسلمانانو ته په مجموعي ډول د جهاد او قتال امر شوی دی، په قرآن کې چې یې هر څومره ایاتونه راغلي مسلمانان یې په جلا – جلا ډول مخاطب نه دي، د حدودو او تعزیراتو په شان هغوی ته دې ایاتونو د اجتماع په ډول خطاب کړی دی ځکه نو په دې معامله کې د دوی اجتماعي نظم یا رسمي دولت دا اقدام کولو حق لري. د هغوی هیڅ وګړی او یا ډله هیڅکله د دې حق نه لري چې د دوی له خوا د دا ډول اقدام کولو فیصله وشي.

۲) د جهاد مقصد

په قرآن کي دا حکم اصلا د فتنې د ختمولو لپاره راغلی دی، د فتنې معنا داده چي يو څوک په ظلم او جبر سره له خپل دين څخه د يو چا د اړولو کوښښ کوي له همدې شي څخه په انګريزي کي په (Persecution) تعبير کېږي. د ځان، مال، عقل او رايې پر خلاف د ظلم نور ټول شکلونه تر همدې لاندي دي، دا جهاد د ظلم او تېري د هر ډول پر خلاف ترسره کېدای شي.

۳) د جهاد فضيلت

پر مسلمانانو جهاد تر هغه وخته نه فرضېږي چي د دښمن په مقابل کي د دوی جنګي طاقت يوه خاص حد ته نه وي رسېدلی ځکه نو ضروري ده چي د جهاد او جنګ د دې مسئوليت د پوره کولو لپاره دوی نه يوازي د خپل اخلاقي وجود د قوي کولو کوښښ وکړي بلکي خپل جنګي طاقت هم حتما هغې درجې ته ورسوي چي قرآن د رسول الله په زمانه کي مسلمانانو ته د هغه وخت له حالت سره سم امر کړی وو او د دوی و دښمنانو تر منځ يې د يوه او دوو شميره ټاکلې وه.

۴) په جهاد کي شرکت

په جهاد کي عملا حصه نه اخيستل صرف په هغه صورت کي جرم دی چي يو مسلمان له عام اعلان سره – سره په کور کي ناست وي، يقينا داسي کار په دې وخت کي د نفاق په څېر يو لوی جرم ګرزي که داسي حالت نه وي نو جهاد يو فضيلت دی چي بايد هر سړی يې د

تر لاسه کولو جذبه ولري خو درجه يې صرف ديوه فضيلت ده او له هغو فرايضو نه دی چې که پوره نه شي نو انسان مجرم گرزي.

۵) له جهاد څخه تېښته

د جهاد او جنګ لپاره ميدان ته تر ورتلو وروسته يې زړه توب او د تېښتې په ډول شا گرزول حرام دي چې بايد هيڅ مومن دا کار ونه کړي، دا د الله پر مرسته د نه باور، دنيا ته پر اخرت ترجيح ورکول او مرګ و ژوند له خپل تدبير سره د منحصر بللو جرم دی چې له ايمان سره يې هيڅ امکان نه شي منل کېدای.

۶) اخلاقي حدود

جهاد له اخلاقي حدودو پرته نه شي ترسره کېدای، اخلاقيات په هر حال کې تر هر شي اول دي او الله تعالی د جنګ او جګړې پر مهال هم هيچا ته د هغو د ماتولو اجازه نه ده ورکړې. د دې حکم په ضمن کې چې قرآن تر ټولو کوم مهم هدايت بيان کړی دی هغه په وعده وفا کول دي، الله تعالی غدر او د وعدې ماتول تر ټولو بد ګناهونه بللي دي. له همدې وجې که کوم معاهد قوم له مسلمانانو سره ظلم هم کوي نو د معاهدې په مخالفت کولو له هغوی سره مرسته نه شي کېدای. همدا ډول که کوم کسان د جنګ پر وخت له يو وجې غواړي بې طرفه پاتې شي نو د هغوی پر خلاف هم د هيڅ ګام اخيستلو اجازه نه شته. جهاد ته د تلو پر وخت بايد د تکبر او ريا طريقه خپله نه شي، تکبر او غرور

له هیڅ مومن بنده سره مناسب نه دی. باید د الله پر بندګانو د یوازیتوب او ګډ ژوند په ټولو صـورتونو کي د تواضـع او خاکسـارۍ حالت غوره شوی وي.

۷) الهي مرسته

مسـلمان دا جګړه د الله په توکل ترسـره کوي خو قرآن ویلي دي چي پـه دې جنګ کي د الله د مرسـتې تر لاسـه کولو لپـاره تر ټولو ضروري شی صبر او ټینګښت دی. د مسلمانانو په یوه ډله کي تر هغه وخته د الهي نصـرت لیاقت نه پیدا کېږي چي په ځان کي دا صـفت پیدا نه کړي.

۸) جنګي بندیان

مسـلمانان د جنګ بندیان هم خوشـي کولای شـي او هم ور څخه فدیه اخیستلای شي، مګر قرآن د هغوی د وژلو او یا مړییتوب امکان د تل لپاره ختم کړی دی.

۹) د غنیمت مالونه

د غنیمت مالو نه په حقیقت کي د ټولنیزو یا اجتماعي کارونو لپاره دي، د الله له خوا په دې کي مجاهدینو ته کوم ابدي حق نه دی ورکول شـوی چي د مسـلمانانو حکومت به یې په هر حال کي پـه ورکولو مکلف وي، هغه چي خپل حالت او د تمدن ضـرورت ته په پام کومه طریقه وغواړي په دې برخه کي یې عملي کولای شي.

(۷)

حدود او تعزيرات

د ارادې او اختيار نعمت که له يوې خوا په دې دنيا کې د انسان لپاره تر ټولو لوی عزت دی له بلې خوا يې يوه لازمي نتيجه دا هم ده چې د بد استعمال له وجې يې ډېر وختونه په ځمکه کې فساد پيدا کېږي. په انساني تاريخ کې دا فساد تر ټولو اول د ادم عليه السلام د زوی قابل په لاس را منځ ته شو ځکه نو له همدې سره دا ضرورت پيدا شو چې بايد د انسان له شر څخه په خپله د انسان د ساتنې لپاره يو تدبير خپل شي الله چې د انسان فطرت ته کوم حقايق ور ښودلي وو د هغو په رڼا کې دا خبره ښېخي ښکاره وه چې د دې يوازينی لاره تر جرم مخته د ماحول سموالی، ښوونه، روزنه، تبليغ، نصيحت او تر جرم وروسته د سزا او جزا قانون دی. مګر دا سزا بايد په کوم جرم کې څومره او په څه طريقه وي؟ څرنګه چې د دې د تشخيص لپاره انساني عقل کوم بنياد نه لري له همدې وجې چې الله د خپلو نبيانو په واسطه انسانانو ته کوم شريعت ورکړی په هغه کې دژوند له نورو مسايلو سره د ځان، مال، عزت او ټولنيز نظم پـه اړه د ټولو لويو جرمونو سـزاوې پـه خپلـه ده ټاکلې دي. هغه جرايم دادي:

١) جګړه او په ځمکه کې فساد

٢) مرګ ژوبله

٣) زنا

۴) قذف

۵) غلا

په شریعت کي د همدې جرمونو سزاوې ټاکل شوې دي، تردې د کوچنیو شکلونو او له دې پر ته د نورو ټولو جرمونو معامله الله تعالی د مسلمانانو چارواکو ته خوشې کړې ده. دوی چې په خپل منځي مشوره د دې معاملو لپاره کوم قانون وغواړي جوړولای یې شي البته دومره خبره په دې کي هم معلومه ده چې د قرآن له مخې د مرګ سزا له قتل او په ځمکه کي د فساد له جرم پر ته په هیڅ جرم کي نه شي ورکول کېدای او دا خبره هم ټاکل شوې ده چې د دې جرایمو د سزا حکم مسلمانانو ته په انفرادي توګه نه بلکي د مسلمانانو ټولي معاشرې ته ورکول شوی دی ځکه نو د دوی له دولت او حکومت سره تعلق لري. دلته به د دې سزاګانو وضاحت بیان کړو:

جګړه او په ځمکه کي فساد

که د الله رسول په دنیا کي موجود وي او خلک د هغه په حکومت کي د ده د کوم حکم یا فیصلې پر خلاف بغاوت وکړي نو دا له الله او رسول سره جنګ دی چې په ځمکه کي فساد هم بلل کېږي. دا د هغه صورت لپاره ویل کېدونکي الفاظ دي چې کوم شخص یا ډله له قانون څخه په بغاوت کولو د خلکو د ځان، مال، ابرو او عقل و نظر پر خلاف جګړه پیل کړي له همدې وجې چې کله قتل په تروریزم، زنا په جبر او غلا په ډاکه یا لوټمار واوړي، خلک بدکاري خپل کسب وګرزوي،

په ښکاره بدماشي پيل کړي، د خپلې سرکښۍ، بدماشۍ او جنسي بې لارۍ له وجې د عزتمنو خلکو د ابرو لپاره خطر وګرزي، د دولت پر خلاف بغاوت شروع کړي او يا د انسان تښتونو، تخريب، ويراچونې او دا ډول نورو لويو جرمونو په واسطه د حکومت لپاره د امن او ثبات مشکلات پيدا کړي نو هغوی په ځمکه کي د فساد مجرمين دي او د ځپلو او ټکولو لپاره يې دا څلور سزاوې ټاکل شوې دي:

۱) په عبرتناکه طريقه دي ووژل شي.

۲) په عبرتناکه طريقه دي په دار کړل شي.

۳) لاسونه او پښې دي يې بې ترتيبه پرې شي.

۴) له خپلې سيمې او وطن څخه دي وشړل شي.

د دې سزاوو په باره کي دا څو شيان د حدودو او شرايطو په ډول بيان شوي دي:

يو دا چي قرآن حکومت ته واک ورکړی چي د جرم شکل، د مجرم حالاتو او د جرم موجودو اغيزو ته په پام چي له دې سزاوو کومه يې مناسبه وبولي دغه ډول مجرمينو ته يې ورکولای شي. په عبرتناکه طريقه د قتل او په دار کولو له سزاوو سره يکې له سيمې د شړلو سزا د دې لپاره روا شوې چي که په سزا کي له ډېري سختۍ سره د حالاتو تقاضا وي نو له مجرم سره د نرمي کولو امکان هم موجود پاتي شي.

دويم دا چي که جرم په مشترک ډول ترسره شوی وي نو سزا به يې هم په انفرادي ډول نه بلکي د يوه ګروپ په شکل ورکول کېږي. له همدې وجې که د مجرمينو يوې ډلې په ځمکه کي د فساد په توګه د

قتل، انسان تښتونې، زنا، ویجاړی، ویر اچونې او دا ډول نور جرایم ترسره کړي وي نو دې تحقیق ته ضرورت نه شته چې په مشخص ډول کومو کسانو جرم کړی او کومو نه دی کړی؟ بلکې د هغې ډلې هر غړی به په دې مسئولیت کې شریک بلل کیږي او د همدې حیثیت له مخې به ورسره حتما معامله کیږي.

دریم دا چې باید دا ډول مجرمینو ته د سزا ورکولو پر مهال د هیچا په زړه کې له دوی سره د همدردۍ احساس پیدا نه شي. کوم رب چې د دوی خالق دی تر دا ډول جرایمو وروسته د هغه فیصله داده چې دوی دې په دې دنیا کې بالکل رسوا شي، د دې سزا او مقصد همدا دی چې باید په هر حال کې ورته پام وشي.

څلورم دا چې که دا ډول مجرمین د حکومت تر کوم اقدام مخته په خپله راشي او ځان قانون ته وسپاري نو بیا به د عامو مجرمینو په څېر معامله ورسره کیږي، په دې صورت کې به دوی د جګړې یا په ځمکه کې د فساد کولو مجرمین نه بلل کیږي.

مرګ ژوبله

دا قصاص یو فرض دی چې د الله تعالی له خوا د مسلمانانو پر حکومت یا اجتماعي اداره واجب شوی، د معاشرې ژوند په همدې کې دی او دا د مسلمانانو لپاره د الله نازل کړی قانون دی چې یوازې ظالمان به یې مخالفت کوي ځکه نو د حکومت مسئولیت دادی چې که یې په سیمه کې کوم څوک ووژل شي نو د وژونکو درک یې معلوم

کړي، ويې نيسي او له قانون سره سم قصاص ور څخه واخلي.

د قصاص په معامله کي بايد پوره مساوات پلی شي، له همدې وجې که کوم مړيي قتل کړی وي نو په بدل کي به يې هماغه مړيی او که ازاد قتل کړی وي نو په بدل کي به يې هماغه ازاد کس وژل کېږي. په دې معامله کي بايد د چا ټولنيز او اجتماعي مرتبه هيڅکله د ترجيح سبب نه شي.

په خپله دژوبل شوي او يا وژل شوي خپلوان که د نفس په بدل کي د نفس، د اندام په بدل کي د اندام او د ټپ په بدل کي د ټپ مطالبه ونه کړي او له مجرم سره نرمي کولو ته تيار شي نو محکمه د جرم ډول او د مجرم حالاتو ته په پام تر دې کمه سزا هم ورکولای شي. دا د الله تعالی له لوري له خلکو سره يو رعايت او پر هغوی يوه مهرباني ده. که يې له جرم څخه اغيزمن شوي کسان ومني نو د الله په حضور کي به يې دا درګزشت د ګناهونو کفاره شي.

په دې صورت کي به دژوبل او يا وژل شوي خپلوانو ته د مجرم له خوا ديت ورکول کېږي، الله ويلي دي چي هغه بايد د ټولنې له قانون سره سم په ډېر ښه ډول ورکړل شي.

که قتل په غلطۍ شوی وي او وژل شوی د اسلامي دولت مسلمان وګړی وي او يا د اسلامي دولت وګړی نه وي مګر له کوم معاهد قوم سره تعلق ولري نو پر قاتل لازمه ده چي که هغه ونه بخښل شو نو د ټولنې له قانون سره سم دي ديت ورکړي. د دې جرم د کفارې په بدل

کي دي د خپل رب حضور ته توبه وباسي او له دې سره دي یو مسلمان مریيی هم ازاد کړي خو که وژل شوی د دښمن قوم یو مسلمان وي نو پر قاتل د دیت هیڅ مسئولیت نه شته، په دې صورت کي همدا بس ده چي د خپلې ګناه د بخښني لپاره یو مسلمان مریيی ازاد کړي. که په دې دواړو صورتونو کي مریيی نه وي نو په بدل کي به يې دوې میاشتې پر له پسې روژه نیسي.

زنا

زنا کوونکی نارینه وي او که ښځه د جرم ثابتېدو په صورت کي به د سلو درو سزا ورکول کېږي او دا سزا به د مسلمانانو د یوې ډلې په موجودیت کي وي چي د ده لپاره شرم او د نورو لپاره نصیحت شي. قرآن ویلي دي چي د مومنانو حکومت او محکمه باید په دې معامله کي هیڅ نرمي ونه کړي، تر دې سزا وروسته باید کوم پاک لمنی نارینه او یا ښځه له دې زاني او یا زانیې سره نکاح ونه کړي الله دا کار حرام کړی دی.

دا د دې جرم اخیري سزا ده او یوازي هغو مجرمینو ته به ورکول کېږي چي جرم یې په خپل وروستي شکل ترسره کړی وي او د خپلو حالاتو له وجې د هیڅ ډول رعایت حق ونه لري ځکه نو له دې څخه هغه کسان یقینا مستثنا دي چي د سزا توان نه لري، یا مجبور وي، له جرم څخه د ځان ساتنې ضروري چاپېریال نه وي، حالات یې مناسب نه وي او ځان نه شي خوندي کولای.

قذف

د دې دوه شکلونه دي: يو دا چې يو څوک په کومه عزتمنه او پاک لمنې ښځه يا نارينه د زنا تور ولګوي، دويم دا چې دا ډول معامله د ميړه او مايني تر منځ پېښه شي. په لومړي صورت کې به هغه سړی حتما څلور عيني شاهدان راولي، که يې را نه وستل نو هغه به د قذف مجرم بلل کېږي او سزا يې داده چې دی به سل درې وهل کېږي او بيا به يې شاهدي په هيڅ معامله کې د قبول وړ نه وي. د قرآن وينا ده چې د دې جرم ترسره کوونکي به د الله په حضور کې فاسقان وبلل شي مګر که دوی له خپله جرمه توبه وباسي او په راتلونکي کې خپل ځان اصلاح کړي.

که په دويم صورت کې شاهدان نه وي نو د مسئلې فيصله به په قسم سره کېږي، شکل به يې داسي وي چې ميړه به څلور ځله د الله په نوم د قسم په کولو وايي چې دی کوم تور لګوي په هغه کې صادق دی او پنځم وار به ووايي چې که دی په دې تور کې دروغجن وي نو پر ده دې د خدای لعنت وي. که يې په ځواب کې ښځه د هغه د قسم دفاع ونه کړي نو دې ته به د زنا هغه سزا ورکول کېږي چې د دې لپاره په شريعت کې ټاکل شوې، خو که دا تور ونه مني نو صرف په هغه صورت کې به له زنا څخه خلاصېږي چې څلور واره په الله قسم وکړي او ووايي چې دا شخص دروغجن دی او پنځم ځل ووايي که به دی رښتيا وايي نو پر ما دې د خدای غضب وي. دا معامله به په هغه

وخت کي هم وي چي ماينه پر ميږه تور ولګوي.

غلا

د دې سـزا لاس پرې کول دي، غل نارينه وي او که ښـځه د جرم ثابتېدو په صورت کي به يې د سزا په توګه راسته لاس له مړوند څخه پرې کېږي، د زنا په ډول دا هم د دې جرم اخيري سـزا ده او صـرف په هغه صـورت کي به ور کول کېږي چي مجرم د خپل جرم د نوعيت او خپلو حالاتو له مخې د هيڅ رعايت مستحق نه وي.

(۸)

خوراک او څښاک

دین له هره پلوه د انساني نفس پاکي غواړي ځکه يې نو تل پر دې ټينګار کړی چې د باطن له پاکوالي سره بايد د خوراک او څښاک په شيانو کي هر وخت د پاکو او ناپاکو توپير ته پام وشي. په دې معامله کي د انسان فطرت عموما هغه ته سمه لارښوونه کوي او له څه شک پرته فيصله کوي چې څه شی پاک او څه شی ناپاک دی؟ هغه تل پوهېږي چې زمری، ګيدړه، فيل، کارغه، باز، شاهين، مار، لړم او په خپله انسان د خوراک شی نه دی. هغه ته معلومه ده چې اس او خر د دسترخوان د خوند لپاره نه دي د سپرلۍ لپاره پيدا شوي دي. دوی د حيواناتو د بولو او مرداريو په نجاست هم ښه خبر دي، د نشيي شيانو د نجاست په درک کي هم د دوی عقل په عمومي ډول سمې نتيجې ته رسېږي ځکه نو د خدای شريعت په دې معامله کي انسان اصلا د هغه د فطرت لارښوونې ته خوشي کړی دی.

کله – کله د انسان دا فطرت مسخ کېږي مګر په دنيا کي د انساني عاداتو مطالعه ښيي چې د دوی يو لوی شمير عموما په دې معامله کي غلطي نه کوي ځکه نو شريعت دا ډول شيان خپله موضوع نه ده ګرزولې. په دې برخه کي د شريعت موضوع صرف هغه حيوانات او له دوی سره تړلي شيان دي چې د حلالوالي او حراموالي د فيصلې لپاره يې يوازي د عقل او فطرت لارښوونه انسانانو ته ممکنه نه وه. خنځير د

ځارویو په ډول یو حیوان دی مګر د ځناورو په څېر غوښــه هم خوري نو ایا د خوراک حیوان وبلل شــي او که نه؟ که هغه حیوانات چي موږ یې په حلالولو خورو له حلالولو * پرته ومري نو باید له هغو ســره څه وشــي؟ ایا د دې حیواناتو وینه د دوی د بولو او مرداریو په څېر نجســه ده او که به حلاله و پاکه بلل کېږي؟ که حیوانات د الله له نوم پرته د بل چا په نوم حلال شي نو ایا بیا به هم حلال وي؟ څرنګه چي د انسانانو لپاره د دې پوښــتنو ښــکاره او قطعي ځواب سـخت وو ځکه نو الله تعالی د خپلو نبیانو په وســیله ور ته وویل چي خنځیر، مړ ګه او د خدای له نوم پرته د بل چا په نوم حلال شــوی حیوان هم د خوراک لپاره پاک نه دی او انســانان باید ځان ترې وســاتي. په قرآن کي چي د دې حکم کوم توضیحات راغلي هغه دادي:

۱) په طبعي مرګ د مړه شــوي او په ناڅاپي مرګ د مړه شــوي حیوان تر منځ هیڅ توپیر نه شــته دواړه په یوه ډول مردار دي. د کوم ځناور له خوا څیرې شوی حیوان هم مردار دی مګر نه په هغه صـورت کي چي تر مړه کېدو وړاندي ذبح شي.

* دا د انبیاء علیهم السلام را منځ ته کړی سنت دی او د اصطلاح په ډول چي د کومې معنا لپاره استعمالېږي هغه داده چي په یوه تیز شي حیوان زخمي شي او وینه یې په داسي ډول وبهېږي چي د وینو بهېدو له وجې ومري. د حیوان د وژلو په همدې شکل سره د هغه غوښه د وینې له مردارۍ څخه په پوره ډول پاکېږي.

۲) که پالل شـوی حیوان ښـکار وڅیري او ښـکار تر حلالولو مخته ومري نو د هغه له خوا څیرل یې ذبح ده ځکه نو له حلالېدو پر ته خوړل کېدای شـي مګر د دې لپاره ضـروري ده چې د خپل مالک لپاره یې ونیسـي. که هغه حیوان یو څه خوراک ترې کړی وي نو ښکار یې روا نه دی.

۳) هغه حیوان هم حرام دی چې په کوم دربار کې حلال شـوی وي، پر کومه ذبیحه چې د غیر الله نوم نه وي یاد شوی خو د الله نوم یې هم پرې نه وي یاد کړی هغه هم تر دې لاندې دی. دا معامله د هغې ذبیحې او ښـکار هم ده چې د الله نوم پرې واخیستل شي مګر نوم اخیستونکی الله تعالی نه مني او یا یې مني مګر د خدایانو په ډله کې یې دیوه لوی رب په شکل مني او شرک یې اصلا خپل دین ګرزولی وي.

۴) له دې حرامو شیانو څخه یوازې د مجبورۍ حالت استثنا دی او هغه هم په داسې ډول چې دا نه د انسـان غوښـتنه وي او نه تر ضـرورت تېری کوي.

(۹)

رواجونه او اداب

دانسان دنفس پاکي چي داوسیدو له کومو طریقو او د تمدن له کومو نښو معلومېږي هغو ته موږ په اصطلاح کي رواجونه او اداب وایو. دانساني ټولنې هیڅ وخت له دې رواجونو او ادابو خالي نه دی پاتي شوی، موږ یې په هره قبیله، هر قوم او هر تهذیب کي په یوه ډول مروج او د یوه عمومي دستور په شکل جاري وینو. قومونه او ملتونه د یوه بل په مقابل کي تر ډېره په همدې پېژندل کېږي، انبیاء علیهم السلام چي کوم دین راوړی هغه هم خپل منونکي په ځینو رواجونو او ادابو مکلفوي. د دین مقصد د نفس پاکي ده ځکه نو د دین دا رواجونه او اداب هم دې مقصد ته په پام ټاکل شوي دي، لاندي همدا رواجونه او اداب بیانوو:

۱) د الله له نوم سره په راسته لاس خوراک او څښاک کول.

په دې کي لومړی شی د الله د نعمتونو منل، اقرار او په هغو کي د برکت د دعا لپاره دی او دویم تل د دې حقیقت د یاد ساتلو لپاره دی چي د قیامت په ورځ به د جنت نعمتونه کومو کسانو ته ورکول کېږي هغوی به خپلې عملنامې په راسته لاس نیسي.

۲) له یوه بل سره د مخامخ کېدو پر وخت السلام علیکم او د هغه ځواب.

۳) د پرنجي پر وخت الحمدلله او په ځواب کي یې یرحمک الله.

۴) د بریتونو کوچني کول.
۵) تر نامه لاندي ویښتان اخیستل.
۶) د بغلونو د ویښتانو پاکول.
۷) د لویو نوکانو پرې کول.
۸) د هلکانو سنتي کول.
۹) د پزې، خولې او غاښونو پاکول.
۱۰) استنجا.
۱۱) تر حیض او نفاس وروسته غسل کول.
۱۲) د جنابت غسل.
۱۳) د مړي غسل، کفن او ښخول.
۱۴) د کوچني او لوی اختر میلې کول.

(۱۰)

قسم او د هغه کفاره

په دین کي قســم ډېر اهمیت لري، د وعدې پوره کول د اســلام له اصــلي اخلاقو څخــه دي چي قســم دا وعــده پــه اخیري درجــه کي ټینګوي. مســلمان چي کله پر خپله کومه اراده، نیت او یا وعده د الله قســم کوي نو ګواکي خپل رب او د جهانیانو پاچا پر خپله دې خبره شــاهد ګرزوي. د قسم له دې اهمیت ســره –ســره ډېر وختونه داســي پېښېږي چي انسان خپل قسم نه شي پوره کولای او یا هغه فکر کوي چي په دې ســره به د الله یا د ده خپل او یا نورو کوم حق تر پښــو لاندي شي. په دې صورت کي قسم ماتېدای شي بلکي په ځینو صورتونو کي د قسم ماتول د دین او اخلاقو له مخې ضروري وي. د دې لپاره په شریعت کي د کفارې طریقه ټاکل شوې چي حکم یې دادی:

۱) ځیني وختونه قسم بېخي چټي، بې معنا او بې مفهومه وي. په دې کي شــک نه شــته چي مومن بنده باید له دې څخه هم ځان وســاتي مګر دا پر خپلو بندګانو د الله تعالی بې حســابه پېرزوینه ده چي پر دا ډول قسمونو به په دنیا او اخرت کي کومه سزا ورنه کړي.

۲) د دې بر خلاف که قســم له پخې ارادې سره او د زړه له اخلاصــه شــوی وي په وســیله یې کومه وعده او تړون شــوی وي، پر حقوقو او مســئولیتونو اثر ولري او یــا د خــدای پر کوم تحلیــل او تحریم اغېز درلودای شــي نو پر دې به حتما الله ورســره حســاب وکړي. له همدې

وجې باید انسان د قسم په معامله کې هیڅکله بې پروا او غافل نه شي بلکې په کار ده چې په پوره مسئولیت سره یې ساتنه وکړي.

۳) که د دا ډول قسم ماتولو ته د ضرورت له وجې اړتیا شي نو ضروري ده چې کفاره یې ورکړل شي، طریقه یې داده چې قسم کوونکی لسو مسکینانو ته د هغه معیار خوراک ورکړي چې په عمومي ډول یې خپلې کورنۍ ته ورکوي یا دوی ته جامې ورکړي او یا یو مریي ازاد کړي. که په دې شیانو کې هیڅ ونه لري نو درې ورځې به روژه نیسي.

دژباړې پای

۲۰۱۵ / ډسمبر / ۱۴

هرات – افغانستان